

V - 29121

A. MÄEMETS

A stylized, graphic illustration of a landscape. The scene is composed of various geometric shapes and flat colors. At the top, there are green, pointed shapes representing trees or hills. Below this, a blue horizontal band suggests a sky or a distant water body. The middle section features a large, white, curved shape that resembles a path or a large rock, with a green, scalloped edge on its left side. The bottom portion of the image is dominated by a dense forest of green, pointed shapes, with a blue, wavy line representing water or a path cutting through it. The overall style is reminiscent of mid-20th-century graphic design.

**MATK
EESTI
JÄRVE-
DELE**

Lugapetud Victor Mangule
22. 9. 69 autoridit

AARE MÄEMETS

MATK EESTI JÄRVEDELE

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»

TALLINN 1969

Kujundanud *H. Mikiver*

Fotod *A. Mäemets*

Skeemid *A. Savelli*

Мязметс Ааре. ПО ОЗЕРАМ ЭСТОНИИ. На эстонском языке.
Обложка: Х. Микивер. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин,
Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja L. Lokotar. Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa. Tehniline
toimetaja H. Kruustee. Korrektorid M. Sepp ja A. Nurmoja. Laduda
antud 10. I 1969. Trükkida antud 4. VI 1969. Paber 54×84/16. Trükipoog-
naid 9,0. Tingtrükipoognaid 7,56. Arvestuspoognaid 8,12. Trükiarv 20 000.
MB-06061. Tellimise nr. 91. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk
tn. 54/58. Trükipaber nr. 1 — Ligatne Paberivabrik, Läti NSV. Hind
27 kop.

SISSEJUHAT

Ma arvasin, et mul on kõnelda järvedest aeg.

Ma arvasin, et mul on kõnelda järvedest

kohustus.

(Ain Kaalep)

Järjest tugevnenud hinnastumine ja inimese eesmärgidusest toob kaasa igatsuse puutumatu loodusest. Järjest suureneb vabal ajal eriti suvel, viibida eriti vastavast lunakäärud. Võimalik on, et järve rühmadele looduse ja inimesevahelise arvu kasvava tubilisi suurenenud. Puhkus ei ole aga kunagi täielik, kui ei saa supelda, püüda kala või lihtsalt nautida lihtsaid järveaastikke või merd. Eks ole nii meri kui järved olnud ka paljudele meie kirjanikele ja kunstnikele inspiratsiooniallikaks, siit on saadud uusi aegadeid mõtteid, siit on õpitud armastama oma kodumaal loodust.

Paraku ei tunne meie taveline matkamees kuigi hästi oma väikest sünnimaad, veelgi vähem ollakse tuttavad meie lihtsate järvedega. Ei osata neid õigesti hinnata ega kaitsa. Järved on aga looduspildi ehteks kõigis Eesti maastikes.

Kaasolev brošuur ongi mõeldud selleks, et anda matkajatele teavet, mille abil peaks olema võimalik ilusa looduse-vähen kõik tähtsamad või lihtsamad Eesti järved ja järvede nende (käsitlemist leiab ümmarguselt 100 järve).

Kalavõttele püütakse esitada andmeid enamiku veeldavate järvede kalastikust, kuigi mitme looduslikult ilusa järve puhul need andmed kahjuks puuduvad. Kuna jõevähi puuk on keelatud, siis jääb ta reatlusel välja ja püüdatakse vaid mõne huvitavama seiga tänamärkimisega. Võimaluse piires antakse juhiseid sobivate asukohtade leidmiseks. Käsitatakse järvede looduskaitse küsimusi, juhitakse tähelepanu järvede huvitavamatele liigide-geograafilistele ja bioloogilistele iselärsustele, tuuakse arheoloogilisi ja muid ajaloolisi materjale, andmeid üldtuntud viikutege seotud järve-

Täpsemad andmeid ei anta ka nende järvede kalastiku kohta, kus kalapüük on keelatud.

SISSEJUHATUSEKS

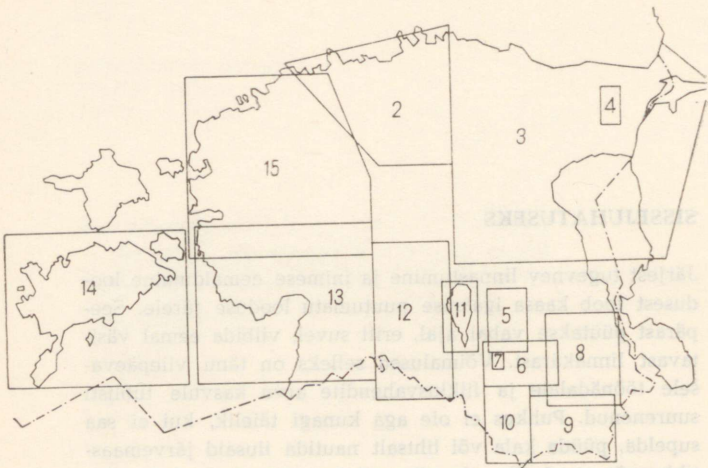
Järjest tugevnev linnastumine ja inimese eemaldumine loodusest toob kaasa igatsuse puutumatu looduse järele. See pärast püütakse vabal ajal, eriti suvel, viibida eemal väsitavast linnakärast. Võimalused selleks on tänu viiepäevasele töönädalale ja liiklusvahendite arvu kasvule tublisti suurenenud. Puhkus ei ole aga kunagi täielik, kui ei saa supelda, püüda kala või lihtsalt nautida ilusaid järvemaastikke või merd. Eks ole nii meri kui järved olnud ka paljudele meie kirjanikele ja kunstnikele inspiratsiooniallikaks, siit on saadud uusi eredaid muljeid, siin on õpitud armastama oma kodumaa loodust.

Paraku ei tunne meie tavaline matkamees kuigi hästi oma väikest sünnimaad, veelgi vähem ollakse tuttavad meie ilusate järvedega. Ei osata neid õigesti hinnata ega kaitsta. Järved on aga looduspildi ehteks kõigis Eesti maastikes.

Käesolev brošüür ongi mõeldud selleks, et anda matkajatele teejuht, mille abil peaks olema võimalik üles leida enam-vähem kõik tähtsamad või ilusamad Eesti järved ja tutvuda nendega (käsitlemist leiab ümmarguselt 190 järve).

Kalahuvilistele püütakse esitada andmeid enamiku vaadeldavate järvede kalastikust, kuigi mitme looduslikult ilusa järve puhul need andmed kahjuks puuduvad.* Kuna jõevähi püük on keelatud, siis jääb ta vaatlusest välja ja piirdutakse vaid mõne huvitavama seiga äramärgimisega. Võimaluse piires antakse juhiseid sobivate supluskohtade leidmiseks, käsitletakse järvede looduskaitse küsimusi, juhitakse tähelepanu järvede huvitavamatele füüsilisgeograafilistele ja bioloogilistele iseärasustele, tuuakse arheoloogilisi ja muid ajaloolisi materjale, andmeid üldtuntud isikutega seotud järve-

* Täpsemaid andmeid ei anta ka nende järvede kalastiku kohta, kus kalapüük on keelatud.

Skeem 1. Ülevaade matkaskeemide asukohast (number vastab skeemide numeratsioonile)

dest jne. Esitatud on veel järve majandav asutus (1967. a. seisuga), kelle poolt kehtestatud kitsendusi ja reegleid peab arvestama iga järvekülastaja (osa kitsendusi on toodud). Iga peatüki lõpul leidub viiteid kergemini kättesaadavatele allikmaterjalidele. Põhiline hulk faktilist materjali pärineb monograafiast «Eesti järved», suur osa on kogutud autori poolt alates 1951. aastast toimunud järveuurimistöö jooksul. Kasutamist on leidnud ka palju väiksemaid, enamasti kirjanduse loetelus viidatud töid.

Autor on tänulik kolleegidele-järveuurijatele, eriti N. Mikelsaarele, kelle materjale on osaliselt kasutatud, samuti dots. E. Varepile, kes tegi käsikirja rea olulisi täiendusi ja parandusi.

Järvi on käsitletud soovitatava matkamarsruudi järgi, kuid marsruut on läbitav ka osade kaupa (mõne, matkajale vähem huvi pakkuva lõigu võib vahele jätta), samuti pikema aja (mitme suve) jooksul. Mugavamaks liiklusvahendiks on kahtlemata auto, mis võimaldab rohkem

kaasa võtta mitmesugust varustust, kuid matkata saab samuti mootor- ja jalgrattal või koguni jalgsi. Enamikule järvedest pääseb autoga hästi juurde. Kui järve juurde mootorsõidukiga ei pääse, siis on see tekstis märgitud.

Tõeline loodusesõber ei unusta koju fotoaparaati, taime-, lindude ja veeloomade määrajat (vt. kirjanduse loetelu).

Tahaks loota, et kavandatud matkateid mööda sammuksid paljud, et mõnigi matkaja püstitaks oma telgi kauni järve kaldale, heidaks õnge vette, kuulaks valgel suveööl järvelt kostvaid hääli ning hommikul karastaks ennast karges vees. Tabavalt on seda iseloomustanud Uno Laht:

Metsajärve sinisilma kukub päiksehelk,
kaldanõlval hommikudus tukub väike telk.

.....
Kerkib udu järvesilmalt nagu habras laug,
kõrkjais juba ammuilma lõmpsab ablas haug.

.....
Jalas valged supelpüksid, ujuma läks kurg.
— Tulge välja, unimütsid, tulge juba kord!

Niisiis, asume teele!

MÕNI SÕNA EESTI JÄRVEDEST

Eesti loodus oleks võrratult vaesem, kui meil ei leiduks järvi. Õnneks on Eestis üle tuhande järve (täpsemini 1148), peale selle veel 20 korda rohkem rabalaukaid. Eesti järved ei paikne aga ühtlaselt, leidub nii järvederikkaid kui ka järvedevaeseid piirkondi. Üheks järvederikkamaks paigaks Eestis on kahtlemata Alutagusel asuv Kurtna «neljakümne järve maa». Järvi asub tihedalt veel Aegviidu metsades, Vooremaal, Otepää ja Haanja kõrgustikul, Karula kuplitikus ning mitmel pool Saaremaal. Seevastu on nii Kesk- kui Lääne-Eestis suuri järvedeta alasid. Keskmiselt esineb Eestis 40—50 km² kohta üks järv. Umbes üks järv tuleb meil ka iga 1000 elaniku kohta. Peab siiski ütleva, et võrreldes naabritega ei ole meil järvede arv ja nende pindala suur. Kui meie vabariigis katavad siseveed vaevalt 5% üldpindalast (sellestki tuleb suurem osa Peipsi ja Võrtsjärve arvele), siis Soomes hõlmavad järved aga umbes 10% territooriumist.

Eesti suuremate järvede — Peipsi ja Võrtsjärve — nõod on arvatavasti kujunenud enne jääaega. Enamiku järvede tekke eest võlgname tänu aga jääajale. Osa järvenõgusid, näiteks Vooremaal, on tekkinud mandrijää künde tulemusena. Künklikus moreenimaastikus paikneb enamik järvi moreenikuhjatiste-vahelistes lohkudes ja nõgudes. Paljud järved on tekkinud mandrijää sulamisvete uuristava tegevuse tagajärjel; nende hulka kuuluvad näiteks orujärved, kuid ka need väikesed järved, mis paiknevad vallseljakute ning otsmoreenide lähikonnas. Arvukalt kohtame ka Läänemere mitmesuguste staadiumide taandumise järel säilinud relikvjärvi, rabades kujunenud laugasjärvi, jõelookeist moodustunud sootjärvi ja inimese kätetööga loodud tehisjärvi. Meteoriitse tekke tõttu ainulaadne terves Euroopas on Kaali järv Saaremaal.

Kõige tavalisemad on Eestis kuni 3 ha suurused järved (neid on umbes 50%), palju leiame ka alla 10-hektarisi järvi. Suuremaid (üle 100 ha) järvi on vaid 43. Osaliselt kuulub Eestile hiiglane Peipsi (suuruselt viies järv Euroopas), täielikult aga teine Baltimaade suurematest järvedest — Võrtsjärv. Suurest Narva veehoidlast jääb meie vabariigi piiridesse vähem kui kolmandik.

Eesti järved ei ole kuigi sügavad. Enamiku sügavus on alla 10 m, 15 m sügavusi ja sügavamaid on seni teada vaid 41. Sügavamad on järgmised: Rõuge Suurjärv — 38 m, Udsu järv — 30,25 m, Tsolgo Mustjärv — 29,7 m, Keema järv — 27,5 m, Koorküla Valgjärv — 26,8 m, Uhtjärv — 26,5 m. Need sügavused ei ole suured, näiteks Läti sügavaim järv on 65,1 m, Leedu oma 60,5 m sügav.

Eesti järvede vee värvus varieerub heledast rohekassinisest tumepruunini. Enamikus on kollakasrohelise või rohekaskollase veega järved, kuid palju tuleb ette punakaspruuni ja pruuni vett. Esimesi võime sagedamini näha kultuurmaastikus, teisi soodes ja rabades. Järvede vesi ei ole kuigi läbipaistev: suvel on läbipaistvus enamasti alla 3 m. Meie oludes väga suure läbipaistvusega (üle 4,5 m) on vaid kümnekond järve. Edetabeli eesotsas asuvad Nohipalu Valgejärv (läbipaistvus 8,8 m) ja Äntu Sinijärv. Võrreldes siniveeliste Alpi järvede ja legendaarse Baikali, kus vee läbipaistvus küünib 20—40 meetrini, on need arvud väikesed.

Eesti järved on põhiliselt magedaveelised, mõningal määral kloriidide ja muid mereveele iseloomulikke sooli leidub veel vaid merega tugeva ühenduse säilitanud järvedes. Lubjarikka veega järvi esineb Eestis palju arvukamalt kui lubjavaeseid. Viimaseid kohtame sagedamini liivikutes ja rabades. Väga erinev on samuti järvede vees esinevate orgaaniliste ühendite hulk, mis peale muu mõjutab oluliselt vee värvust ja läbipaistvust; pruuniveeliste järvede vesi on väga rikas orgaaniliste ainete poolest. Küllalt palju leidub Eesti järvedes bakterite ja taimede eluks vajalikke biogeenseid aineid (eeskätt lämmastiku ja fosfori ühendeid), mille tõttu järvede elustik on sageli rikkalik.

Veetaimestik Eesti järvedes on liigirikas. Suuri, palja silmaga väga hästi nähtavaid taimi (makrofüüte) esineb kokku

umbes 120 liiki. Tavalisemad neist on pilliroog, järvekaisel, kollane vesikupp, ujuv penikeel, kaelus-penikeel, vesikatk jt. Hoopis liigirohkemalt aga elab järvedes vetikaid. Näiteks on Eesti järvedes kindlaks tehtud ränivetikaid enam kui 700, sinivetikaid ligi 370, ikkesvetikaid üle 600 liigi ja vormi. Väga paljudes järvedes põhjustab vetikate massiline arenemine suvel nähtuse, mille rahvas on nimetanud vee õitsemiseks. Siis omandab vesi roheline, sinakasroheline, vahel koguni pruunika värvuse, tihti on isegi palja silmaga näha vees tohututes hulkades esinevaid väikseid vetikakerasid.

Lisaks vetikatele hõljuvad järvede vees pisikesed bakteritest ja vetikatest toituvad loomakesed — zooplankterid: ainuraksed, keriloomad, vesikirbulised, aerjalalised jt. Ka zooplanktereid esineb liigi- ja vormirohkelt: keriloomi on Eesti järvedes teada vähemalt 150 liiki, vesikirbulisi ja aerjalalisi kumbagi ligikaudu 80 liiki. Kõnealuseid loomakesi kasutavad toiduks kõikide kalade maimud, planktonitoidulised kalad toituvad neist terve elu vältel. Zooplankterite hulgas on järvedes mõnikord väga suured, ühes kuupmeetris vees võib leiduda mitu korda rohkem pisiloomakesi kui on Eesti NSV-s elanikke.

Vilgas elu käib ka järvede põhjamudas. Põhjaelustik on samuti väga mitmekesine ja vormirohke. Siin kohtame arvukalt suru- ja klaasiksääsklaste vastseid, väheharjas-usse, limuseid, kaane, ühepäevikuliste, kiililiste ja ehlestiivaliste vastseid jt. loomarühmi. Põhjamudas võib ühel ruutmeetril leiduda kuni 18 000 «elanikku», nende biomass aga küündida kilogrammini. Põhjaloomad on väärtuslikuks toiduks paljudele kaladele. Neist toituvad eeskätt latikas, linask, koger jt.

Me ei saa kurta kalafauna liigivaesuse üle, meie järvedes kohatavate kalaliikide arv ulatub 40-ni. Tavalisemad veteasukad on ahven, haug, särg, koger, kuid leidub ka vääriskalu — siiglasi, koha, vimba, angerjat jt. Väiksemate ja madalamate järvede kalafaunale mõjub sageli laastavalt talvine hapnikupuudus, nn. järve ummuksisse jäämine. Viimastel aastakümnetel on Eesti järvede kalastiku rikastamiseks sisse toodud mitmeid uusi kalaliike. Neist on püsima jäänud hõbekoger ja peled. Käesoleval ajal on hakatud järvi tea-

duslikult majandama, kuid kalavarud ei ole esialgu veel oluliselt suurenenud ning seepärast tuleb meie järvede kalastikuga käia ümber heaperemehelikult.

Enamik Eesti järvi sobib jõevähile, kuid vähikatk, vete reostamine ja röövpüük on teinud oma töö ning jõevähk on meie vetes jäänud õige haruldaseks. See tingiski püügikeelu kehtestamise.

Küllalt mitmekesine on Eesti järvede linnustik, eriti kala- ja taimestikurikastel järvedel. Eesti järvedel pesitseb umbes 40 linnuliiki.

Imetajatest annavad järvedele ilmet ondatra ning ohtlik kalaröövel saarmas. Väärtusliku nahaga ondatra toodi Eestisse 1947. aastal ja ta on jõudnud levida peaaegu kõigisse talle sobivatesse järvedesse Eesti mandriosas. Kahjuks on see mujal peamiselt taimtoidualine näriline hakanud meil hävitama järve- ja jõekarpe, eriti Vooremaa järvedes. Ta ei heida armu isegi vähile. Mõnes meie järves kohtame praegu jälle vahepeal hävinud karuslooma kobrast.

Hoolimata mitmekesisusest esineb Eesti järvedel teatud ühiseid omadusi, mis lubavad neid rühmitada kuude põhitüüpi. Püüame siin lühidalt esile tuua neile omaseid tunnuseid.

Esimeseks, meil harva esinevaks ja juba seepärast kaitset vajavaks tüübiks on vähetoitelised (toitainetevaesed) ehk oligotroofsed järved. Nende järvede hele vesi on suure läbipaistvusega ja väga pehme. Elustik on neis tavaliselt liigivaene. Enamasti on tegemist ilusate liivasekaldaliste nõmmejärvedega, millest rahva seas on tuntuim Viitna Pikkjärv, heaks näiteks aga ka Nohipalu Valgejärv. Kuna seda tüüpi järvede vesi sisaldab vähe mineraalaineid, on nende puhverdusvõime väike ning seetõttu vesi eriti kergesti looduslikust tasakaalust välja viidav. Seepärast peab siin eriti hoiduma igasugusest vee reostamisest (ka seebi kasutamisest pesemisel).

Teiseks väga omapäraseks tüübiks on düstroofsed ehk huumusetoitelised järved. Nende, peamiselt rabades leiduvate järvede vesi on pehme ja punakaspruun, taimestik väga vaene, ainsateks kalaliikideks ahven ja haug. Tüübi näiteks on Kakerdaja, Loosalu, Tudu, Nigula jt. järved. Nii sellesse kui eelmisse tüüpi kuuluvates järvedes on varjupaiga leid-

nud paljud meil haruldased põhjapoolse päritoluga taime- ja loomaliigid.

Kolmandaks Eestis laialt levinud järvetüübiks on eutroofsed ehk rohketoitelised (toitaineterikkad) järved, mida iseloomustab mineraal- ja biogeensete ainete rikas väikese läbi- paistvusega rohekaskollane vesi. Need on head kalajärved. Seda rühma esindavad Pühajärv, Võrtsjärv, Ülemiste järv jt.

Neljandasse tüüpi kuuluvad alkalitroofsed ehk lubjatoitelised järved, kus vesi on selge ja lubjarikas, elustik aga liigivaene. Selliseid järvi tuleb ette Pandivere mail, tüüpilised esindajad on Äntu Sinijärv ja Porkuni järv.

Viiendaks tüübiks on düseutroofsed ehk segatoitelised järved, kus vees leidub küllalt palju nii mineraal- kui ka orgaanilisi ühendeid. Nad kujutavad endast järvede arenguprotsessi üht lõppastet, on enamasti kinnikasvavad, madalad, muda- ja taimestikurikkad soojärved. Seda tüüpi järvede kalastikku kahjustab kõige sagedamini talvine ummuksisse jäämine. Sellisteks järvedeks on enamik väikseid Paunküla järvi, suurem osa Tooma järvi jt.

Viimaseks tüübiks on halotroofsed ehk soolatoitelised järved. Need on tekkinud hiljuti mere taandumisel. Vesi on veel küllalt kloriididerikas, mistõttu elustik, kuigi hulgaliselt vähene, on omapärase koosseisuga. Neis järvedes leiduvad sageli suured tervisemuda varud. Siia kuuluvad paljud rannikujärved Haapsalu, Virtsu, Kingissepa lähikonnas ja mujal.

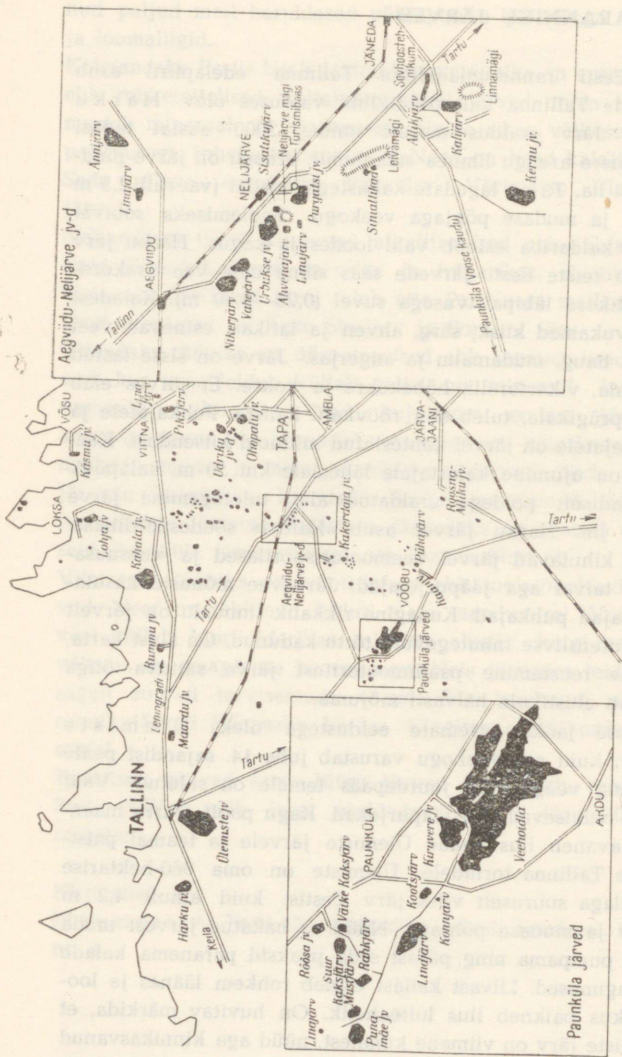
Tavaliselt asuvad sama tüüpi järved lähestikku, mistõttu Eesti NSV-s võib isegi eraldada kindlaid järvetüüpide rajoone.

Kirjandust

M ä e m e t s, A. Eesti järvetüüpidest. «Eesti Loodus», 1965, nr. 4.

Põhja-Eesti rannikumadalikul Tallinna edelapiiril asub «Kalevi» Tallinna kalaspordiklubi valduses olev Harku järv. Järv eraldus merest umbes 2000 aastat tagasi Läänemere arengu limnea staadiumil. Praegu on järve pindala 164 ha. Ta on lagedate kallastega, madal (vaevalt 2,5 m sügav) ja mudase põhjaga veekogu. Suplemiseks sobivat liivast kaldariba esineb vaid loodes ja kagus. Harku järv paistab teiste Eesti järvede seas silma oma vee erakordselt väikese läbipaistvusega suvel (0,25—0,30 m). Kaladest on arvukamad kiisk, särg, ahven ja latikas, esinevad veel linask, haug, mudamaim ja angerjas. Järve on sisse lastud karpkala, vikerforelli, hõbekokre ja kokre. Et järves elab palju prügikala, tuleb siin röövkalu kaitsta. Puhkajatele ja õngitsejatele on järvel kehtestatud mitmeid kitsendusi. Kee-
latud on ujumine kalastajale lähemale kui 50 m, kalapüük ja paadisõit poidega eraldatud alal, tuletgemine järve kaldal jm. Harku järvel asub «Kalevi» sõudespordibaas. Suvel kihutavad järvel veemootorisportlased ja veesuusatajad, talvel aga jääpurjetajad. Järvevee mõnused kasutavad sajad puhkajad. Kunagine rikkalik linnuelu on järvelt liiga intensiivse inimtegevuse tõttu kadunud. On alust karta, et vee reostamine paadimootoritest järve sattuva õliga hakkab elustikule halvasti mõjuma.

Puhkuse jaoks paremate eeldustega oleks Ülemiste järv, kuid see veekogu varustab juba 14. sajandist peale Tallinna veega ning juurdepääs temale on suletud. Vaid talvel vuhisevad siin jääpurjekad. Kagu poolt, Tartu maanteelt avaneb ilus vaade Ülemiste järvele ja taamal paistvatele Tallinna tornidele. Ülemiste on oma 960-hektarise pindalaga suuruselt viies järv Eestis, kuid ainult 4,2 m sügav ja mudase põhjaga. Nüüd on hakatud järvest muda välja pumpama ning pärast seda peaksid paranema kalade elutingimused. Liivast kallast esineb rohkem läänes ja loodes, kus paikneb ilus luiteahelik. On huvitav märkida, et Ülemiste järv on viimane kümnest, nüüd aga kinnikasvanud järvest, mis esinesid Tallinna ümbruses Läänemere antsü-luse staadiumil. See Põhja-Eesti platool ligi 36 m üle merepinna asuv järv on mitu korda (1718., 1867., 1879. aastal)

Skeem 2. Põhjaranniku ja Kõrvemaa järved

ähvardanud uputada madalamal paiknevat Tallinna all-linna. Eks siit ole tulnud ka muistend Ülemiste vanakesest. Järve kirdekaldal näeme pikselöögi tagajärjel purunenud looduskaitsealust rändrahnu — Linda kivi. Kalu elab järves kümnekond liiki. Märkimist väärib Eesti järvedes haruldaseks esinev räabis, kes on siia sisse toodud.

Tallinnast tosin kilomeetrit ida pool, Maardus, asub umbes 170 ha suurune ja kuni 3 m sügavune **M a a r d u j ä r v**. Selle järve ajalugu on üsna huvitav. Kunagine lahesopp eraldus antsüluse staadiumil merest, mis järk-järgult taandus põhja poole. Sel viisil tekkinud veekogu kandis Liivakandi järve nime. 1893. aastal laskis Maardu mõisnik järve veetaseme reguleerimiseks kaevata järvest kanali merre ja ehitada kanalile vesivärvad. 1894. aasta sügisel avati vesivärvad kas poisikeste või mõisnikule viha kandva moonaka poolt ning järv murdis endale tee merre. Veevool hävitas vesivärvad, viis minema sillavahi maja ja uuristas 10 m sügavuse ja 80—90 m laiuse Kroodi oru. Alles seoses fosforiiditehase rajamisega 1939. aastal taastati järv; hiljem on paaril korral tema veetaset veelgi tõstetud. Kuna vastloodud järves ei leidunud kuigi palju röövkalu, siis õnnestus siin 1949. aastal Eestisse uue kalaliigi — hõbekogre — sissetoomine ning see muutus järve peamiseks kalaks, keda paljud õngemehed kilogrammide kaupa on välja püüdnud. Siit on viidud hõbekokre paljudesse Eesti järvedesse. Nüüd on kalastiku koosseis hakanud muutuma: ahvenat ja haugi rohkem, hõbekokre vähem. Järves elavad veel koger, kiisk ja luukarits, sisse on toodud kuldsäinast ja karpkala, kuid olulise eduta. Järve majandav Nõukogude Armees Jahindus- ja Kalandusklubi on kehtestanud püüda lubatava kogre alammõõduks 10 cm ja püügikoguseks 5 kg. Viimastel aastatel paistab järv silma väga tugeva sinivetikate õitsemise ja ristlemle tohutu paljunemisega. Kuigi põhjakallas on liivane ja aeglaselt süvenev, on suplemine järvevee sügelemist tekitavate omaduste tõttu keelatud. Lubatud ei ole ka kummipaotide ja muude registreerimata ujuvvahendite, samuti paadimootorite kasutamine, paugutamine jm. Järvel tohib viibida ainult päeval. Veel kümnekond aastat tagasi pesitsesid järvel tuhanded kaja-

kad, leidus arvukalt hallpõskpütte, kuid nüüd on neid üsna vähe järele jäänud.

Maardust ligi 17 km ida pool asub Leningradi maantee lähikonnas endise Rummu pargi ääres keset rabamännikut Rummu järv. Järv on eraldunud merest arvatavasti jordia staadiumil. Praegu on ta ligi 50 ha suur, maksimaalselt 2,8 m sügav, tublisti mudastunud veekogu, mida inime veelgi kahjustas veepinna alandamisega 1961. aastal. Teadlastele pakub järv huvi oma äärmiselt tugevate vee õitsemistega. Kalamees võib siit püüda peamiselt haugi ja ahvenat. Sisse olevat lastud ka kokre ja hõbekokre. Suplemisvõimalused järves puuduvad. Järve peremeheks on «Jõu» Harju kalaspordiklubi.

Kahala järveni jääb Rummust tosin kilomeetrit. Tegemist on Põhja-Eesti platool asuva, antsüluse staadiumil tekkinud suure (350 ha) järvega. Veekogu ümbruses laiuvad lagedad puisniidud ja karjamaad. Kahala järv on erakordselt madal (keskmiselt 0,9 m sügav) ja mudarikas. Sügavam (kuni 2,8 m) on järv lõuna- ja kaguosas. Väga rikkalik on veetaimestik, milles esikoht kuulub vesikatkule ja ujuvale penikeelele. Veele pääseb paremini ligi kirdekaldalt. Kahala järv on üle Eesti kuulus kiirekasvulise ja väga heade tõuliste omadustega kogre poolest. Peale kogre on siin veel pool tosinat kalaliiki. Püügiõigus kuulub ainult Kahala sovhoosile. Järv paistab silma ka väga rikkaliku linnustikuga: siin pesitseb palju partlasi, eriti tuttvarti; kevadel ujuvad vabaveelaikudel läbirändavad luigeparved. Hiie mets järve kirdekaldal ja Alu mets idakaldal on võetud kohaliku looduskaitse alla. Ümbritsevail loopealseil leidub palju I aastatuhande teise poolde (e. m. a.) kuuluvaid kivikirstkalmeid.

Loksalt 3 km edelas asub ilus metsarüppe peitunud Lohja järv, kus rahvaliku laulukese järgi olevat laksu löömas kalaparv. See on ligi 57-hektarise pindalaga ning kuni 3,7 m sügav Aegviidu metsamajandi valduses olev veekogu. Järv paikneb Põhja-Eesti rannikumadalikul ja on merest eraldunud alles suhteliselt hiljuti (Läänemere limnea staadiumil). Siiski on tema vesi muutunud tänapäevaks täiesti magedaks. Liivane põhja- ja kirdekallas on sobivad päikese võtmiseks ning aeglaselt süvenev vesi suplemiseks.

Järve varasem kalastik hävitati 1963. aastal sünteetilise mürkaine polükloorpineeniga. Aasta hiljem lasti järve lõhe- ja meriforelli maime, kes ilmselt hukkusid. Hiljem selgus, et mürgistamise oli üle elanud karpkala, kes ilma röövkaladeta järves hakkas massiliselt sigima. Praegu on Lohja ainus karpkalajärv Eestis. Kuuldavasti on uuesti järve sattunud ka ahven ja haug ning hakanud seal jõudsalt paljunema, mis karpkala arvukusele mõjub kahtlemata halvasti. Kalastamine järvel on lubatud vaid kalakaitseorganite poolt väljaantavate rahaliste tuusikutega. Teine põhjaranniku metsajärv — K ä s m u j ä r v — asub Võsu suvituskohast ligi 5 km lääne pool, Eru lahe läheduses. Järve valdajaks on Rakvere metsamajand. Tegemist on alles õige hiljuti merest eraldunud, kuid juba tublisti mudastunud veekoguga. Järve pindala on 43 ha, sügavus kuni 3 m. Vesi süveneb järsku, liivast põhja leidub läänekaldal. Põhilised kalad järves on koger, haug ja ahven, ohtralt leidub ka linaskit.

Kirjandust

M ä e m e t s, A. Prügikalast ja järvede mürgistamisest. «Eesti Loodus», 1968, nr. 2. (Lohja järvest.)

S a a r, A. Tallinnast Kloogale. Tln. 1966. (Harku järvest.)

KÕRVEMAASTIKU SINISILMAD

Põhja-Eesti platoolt suundume lõuna poole — järvede ja vallseljakute rikkale Kõrvemaale.

Viitna 18. sajandist pärineva ja riikliku kaitse alla kuuluva kõrtsihoone juurest keerame Kadrinasse suunduvale teele. Esmalt hakkab vasakul pool puude vahel vilkuma 4,5 ha suuruse Viitna Linajärve veepind, pool kilomeetrit edasi näeme paremal peaaegu 4 korda suuremat Viitna Pikkjärve ehk Suurjärve. Mõlemad järved on glatsiaalse päritoluga: nad asuvad mandrijää sulamisel tekkinud kõrgendike — vallseljakute ning mõhnade vahelistes lohkudes. Järved koos ümbritseva metsaga on võetud kohaliku looduskaitse alla.

Linajärv on võrdlemisi mudane ja taimestikurikas. Peamiseks taimeks on haruldane ujuv jõetakjas. Järve on toodud hõbekokre, kes näib olevat hakanud jõudsalt sigima. Suplemisvõimalused pole Linajärves eriti head. Siia on praegu rajamisel kämping.

Pikkjärv on üks populaarsemaid ja külastatavamaid Põhja-Eesti järvi, rahvajutu järgi kunagine Kalevipoja hobuse väherdamise ase. Järv ei ole põhjatu, nagu arvab rahvas, kuid sügavus 7,45 m on Põhja-Eesti oludes küllaltki suur. Pikkjärve kaldad on kõrged ja liivased, eriti järve põhjaotsas. Vesi on ujumakutsuvalt läbipaistev (4—4,4 m) ja hele-roheline, koostiselt lähedane vihmaveele ja seetõttu kergesti reostuv. Järve kaunistavad kaks saart. Järves esinevad Eestis ja mujalgi haruldaseks jäänud veetaimed: vesilobeelia, lahnarohud, lamedalehine jõetakjas jt. Peamiseks kalaks on ahven, sisse on lastud vikerforelli, varem olevat saadud ka haugi, kokre ja lutsu. Nii selle kui ka Linajärve majandajaks on «Jõu» Rakvere kalaspordiklubi. Järv on väga sobiv allveespordi harrastamiseks. Ulekoormatuse tõttu varitseb seda suhteliselt väikest oligotroofset järve üsna suur oht.

Et pääseda Udriku järvedele, tuleb keerata tagasi Lenigradi maanteele, sõita natuke Tallinna poole, ületada Loobu jõgi ning seejärel pöörduda Tapa teele. Tee viib üsna lähedalt mööda V o h n j a K õ v e r j ä r v e s t, mis jääb Loobust umbes 5 km Tapa poole, vanast teest paremal asuvasse nõkku (uelt teelt pöörab sinna teeharu). Selle pruuniveelise järve kallastel leidub nii metsa kui raba. Parim juurdepääs veele on põhjakaldalt, kus esineb liivast põhja. Järv ei ole suur (pindala ligi 3 ha) ega eriti sügav (4,5 m). Kaldast leidub siin haugi ja ahvenat. Järve kaldal on telkimiskoht.

Pool tosinat kilomeetrit edasi tuleb Kolu küla, kust paremale pöörduv tee viib järvederikkasse paikkonda. Ohepalu küla lähedal rabas asub ümbruskonna suurim (67 ha), aga vaevalt 1—2 m sügav O h e p a l u S u u r j ä r v. Järve põhi on kaetud turbasamblaga, vees esineb suuri kände. Praegu on siin ainsaks kalaks haug, kuid enne veetaseme alandamist olevat kalaliike olnud rohkem.

Siinseid rabasid läbivatel vallseljakutel kasvab palju sara-

Maaliline on Jäneda Kalijärv (1967)

puid, ka võib süüa omapärase maitsega muulukaid, kuid hoiduda tuleb üsna ohtralt esinevate rästikute eest.

Meie pöördumegi Ohepalu küla juurest loodesse suunduvale Ohepalu vallseljakule. Läheme siinset teed mööda edasi umbes 3 km ja üsna ootamatult jõuame veel puutumatele Udriku järvedele. Need on kaks pruuni- ja pehmeveelist rabajärve, Suurjärv (23 ha) otsapidi vastu vallseljakut, Väikejärv (14 ha) üleni rabas. Udriku järved nagu Ohepalu Suurjärv ning teisedki ümburse järved on jäänukid Balti jääpaisjärve taandumisel siia maha jäänud suuremast veekogust. Udriku Suurjärv on üsna sügav (6,8 m) ja omapärase pisiloomastikuga. Kaladest püütakse peamiselt ahvenat, kuid saadavat ka haugi ja särge. Suurjärve edelaotsas on ilus ühtlaselt süvenev liivarand, samuti leidub paika telgile. Järvede peremeheks on Rakvere metsamajand.

Pöördume uuesti tagasi Tapa teele, läbime Tapa ja suundume Ambla kaudu Jänedale. Siin tutvume ilusa pargi ja selles asuva allikajärvega. Endises Jäneda lossis asub sovhoostehnikum. Vaatamist väärib lossist veidi edelasse

Purgatsi järve pinda künnavad sageli kümned aerud (1968)

järv Kalijärv. See maaliline veekogu ei ole suur (pindala 4 ha), kuid üsna sügav (9,1 m). Ta paikneb ilusa Jänedal—Aegviidu vallaseljaku jalamil. Kõvem on kallas põhja ja lääne pool, järve põhjasopis asub ka ujula. Järve veepeeglit kaunistavad arvukad vesiroosid. Ida-Eestis haruldase taimena kasvab siin mõõkrohtu — relikti atlantilisest kliimaperioodist. Kalijärve lubjarikkas vees elavad peamiselt ahvenad ja särjed, saadakse veel haugi ja latikat. Järvest kagu poole vallaseljakule jääb Jänedal linnamägi, kus praegu antakse vabaõhuetendusi ja peetakse piduõhtuid. Kunagi on Jänedal oma suvepuhkust veetnud inglise kirjanik Herbert Wells, kellele sinne põhjamaiselt karge loodus väga meeldinud.

Jänedalt Nelijärvele suundudes jõuame Aegviidu—Nelijärve maastikulisele kaitsealale. See on looduslikult ilus ja teaduslikult huvitav mandrijää servakuhjatiste ning pisijärvede maa. Siinsetes metsades ei ole tundmatud meil küllaltki haruldased karu, põder ning kala- ja konnakotkas. Kaitseala oluliseks ülesandeks on veel haruldase

uhtlammimetsa ja 1957. aastal siia toodud kobraste säilitamine. Aegviidu kaunis ümbrus on kujunenud pealinlaste armastatud puhkekohaks, üle-eestiliselt on paiga teinud kuulsaks R. Valgre oma «Aegviidu valsiga». Nelijärvel leiame ooside ja mõhnade vahelt mitte 4, vaid 7 pehmeveelist umbjärve.

Nende hulgas on suurem (4,5 ha) ning ühtlasi siinsetest järvedest sügavaim (13 m) Purgatsi järv. Selle järve kaldale on kujunenud üleliiduliselt tuntud turismibaas paadisadama, ujula, telklaagri, autode parkimiskohtadega. Kahjuks ei ole järve vesi enam selge nagu pool sajandit tagasi, mil järves elasid latikas, särg, ahven, haug jt. kalad. Süüdi on järve sattuvad heitveed, mis väetavad vett ja põhjustavad vetikate vohamise. Lagunevate ja põhja langevate vetikate tõttu mudastub Purgatsi järv ruttu ja halvenevad hapnikutingimused vees. Kõrgem taimestik on järvest kadunud, vesiroosid suuremalt jaolt ära korjatud. Kaladest leidub veel ainult pisikest kokre.

Umbes sadakond meetrit Purgatsi järvest loodes on suusahüppetorniga Nelijärvemägi, kust korraga võib näha nelja järve — Purgatsi, Sisaliku-, Urbukse ja Ahvenajärve. Ahvenajärv (~0,9 ha) on suhteliselt hea läbipaistvusega 11 m sügavune veekogu. Kaladest elavad selles ahven, linask ja koger. Ahvenajärvest kaugemal lõuna pool on õõtsikust ääristatud tilluke Linajärv (~0,4 ha), milles elutseb ainult koger.

Urbukse järv (4,6 ha) on kuni 8,5 m sügavune liivase kaldaribaga veekogu. Tema kaldale on kerkinud väike asula. Kunagi kasvas järves palju vesilobeeliat ja lahna-rohtu, mis nüüd on hakanud kaduma. Viimase kümnekonna aastaga on vähenenud vee läbipaistvus. Kui ei loobuta vee edasisest reostamisest (veelindude pidamine, pesupesemine, vee lupjamine), siis pole kahtlust, et Urbukset ootab Purgatsi saatus. Praegu võib kalamees veel rõõmu tunda suurtest heakasvulistest latikatest, aga ka ahvenast, särjest, kogrest ja linaskist ning järve toodud karpkalast.

Urbukse naabruses olev väikese ujuva saarega Vaherjärv (~3 ha, sügavus 5 m) olevat soojema veega kui teised Aegviidu järved. Õngitsejate arvates on siin peamiseks kalaks haug.

Kõige loodepoolsem järvedest, N i k e r j ä r v (4,4 ha, sügavus 7 m), on viimastel aastakümnetel vesikatku täis kasvanud. Kaladest kuulub siin esikoht kogrele ja ahvenale, leidub linaskit, sisse on toodud hõbekokre, haugi ja karpkala. Nikerjärve kutsutakse ka Näkijärveks, sest arvukate allikate tõttu on siin paljud uppunud. Suplejad peavad olema väga ettevaatlikud.

Siinsed paremad kalajärved Urbukse, Vahe- ja Nikerjärv on «Kalevi» Tallinna kalaspordiklubi valduses. Parim neist on Urbukse, kus kalu võib püüda vaid erilubadega. Kõigil kolmel järvel on kehtestatud hulk keelde. Ei lubata allveekalaspordi, on määratud keeluajad, püüginormid (latikas 3 kala) jm.

Vaatamisväärsed on siinkandis veel väga sügavad kristallselge veega Siniallikad, mis asuvad Nelijärve ja Jäneda vahel Leivamäe nime kandva vallseljaku edelajalamil, arvatavasti kunagise kinnikasvanud järve kohal.

Kes soovib tutvuda tüüpilise rabajärvega ja minna hiljem edasi Paunkülla, suundugu Nelijärvelt üle Jäneda ja Lehtmetsa-Risti Voose poole. Jänedalt umbes 11 km kaugusel (pärast Tarvasjõe ületamist) keerab väike tee vasakule Kreo metsadesse. Siinsetes laantes leidub kolm pisikest järvekest (K a l a j ä r v, V ä i k e j ä r v, L i n a j ä r v). Sõites 2—3 km mööda varjulist metsateed, jõuame Kakerdaja raba serval asuva metsatalu juurde. Siit edasi saab minna vaid jalamees, kel tuleb astuda 1,5 km mööda lirtsuvat rada kagu poole, kuni jõuab sünge ja taimestikuta laugasjärve juurde. Ligi 7 ha suurune, kalda lähedal 2—3, keskel kuni 5 m sügav rabas asuv punakaspruuni veega K a k e r d a j a j ä r v tundub pealtnäha elutuna. Kui aga vastu valgust silmitseda järveveega täidetud klaaspurki, peaks seal nägema elu: väikesi hüplevaid täpikesi. Need on mitmesugused pisivähid. Võib juhtuda, et silmate nende hulgas isegi siniseid, küllalt haruldasi raba-jämekoodikuid. Kaladest on see järv tühi, kunagi olevat siin siiski elanud haug ja ahven. Pöörake tähelepanu ümbritseva looduse omapärale, vaadeldes rasket eluvõitlust pidavaid männirauku, mättal putukaid valvavat punakat huulheina, ere-

rohelist vähenõudlikku turbasammalt. Sageli lendavad järve kohal suursugused raba-hõbekajakad, kusagilt kidurate määndide tagant kostab sookure «kruu-kruu». Näeme tüki-kest loodusmaastikku, mis meilgi järjest haruldasemaks muutub. Muljet aitavad tugevdada järve taha jäävad ulatuslikud laugaste labürindid. Üksik kadakane rist tähistab laugast, kus kunagi õnnetult lõppes kõrveküla perepoegade peolkäik Mõnuveresse. Rabas kerkivat Hiiesaart peetakse muistseks ohvripaigaks.

Jätkame teekonda üle Voose Paunküla suunas. Umbes 15 km pärast jõuame Tallinn—Tartu maanteele, kus pöördume vasakule, Paunküla poole. Paunküla lähemas ümbruses esineb viisteist väikest, enamasti tumedaveelist järvekest ning lisaks neile suur, varasuvel Põhja-Eesti ilusaima veekogu nimele pretendeeriv Paunküla veehoidla.

Esimest järvesilma näeme Rõõsa metsavahikoha lähedal. Rõõsa järve hõbedast pinda kaunistab ohtralt esinev vesiroos. Kalameest ootavad koger ja hõbekoger. Pärast Rõõsa järvest ja selle kõrval olevast Väikesest Rõõsamäest möödumist tuleb pöörduda paremale viivale tee, kust paarsada meetrit hiljem keerab rada vasakule, Karjala metsajärvi, nn. lambe meenutavatele Kaksjärvedele. Kahest pisikesest rabakallastega järvest pakub suuremat huvi parempoolne. See on suurem (2,2 ha) ja sügavam (6,2 m), teda võib pidada üheks kõige punasema veega järveks Eestis. Kaladest saab siin püüda ahvenat, kokre, haugi ja särge, leiduvat ka hõbekokre.

Kes ei põlga pikemat, kuid huvitavat jalgsirännakut läbi raba ja piki vallseljakut, peaks ületama Kaksjärvede-vahelise kraavi, liikuma piki Suure Kaksjärve kagu- ja lõunakallast rappa, kust turbakarjääride vahel siuglev rada viib kilomeetri kaugusel asuvale Rahkjärvele. Järv on taimestikurikas, kalastiku koosseisult sarnaneb eelmisega, ainult et koger kasvab siin märksa paremini.

Rahkjärve kagukaldalt saab minna rada mööda lõunasse ja tõusta suurele rabast kerkivale vallseljakule — Teedemäele (ehk Teedelahkme mäele), kust avaneb kaunis vaade raba-maastikule ja järvedele. Siit võib liikuda nii loode kui

Alati võib Nikerjärvel näha õngelisi (1968)

Rist Kakerdaja raba laukal kutsus ettevaatusele (1959)

kagu poole. Suundudes mööda Teedemäe loodesse silmame mõne aja pärast all paremal sügavat (8 m) kõrgema taimestikuta rabajärve — Mustjärve. Selle ääres köidavad kuivaks jäänud kaldaribal tähelepanu saladuslikud teravaotsalised vaiad, mille päritolu ega otstarvet ei tea ka kõige vanemad kohalikud elanikud. Kaladest elutseb Mustjärves peamiselt ahven. Veidi edasi, teisel pool oosi näeme üsna kalarikast Punamäe järve, milles elavad särg, ahven, linask, koger, luts ja hõbekoger.

Minnes tuldud teed tagasi ja suundudes Rahkjärve juurest piki vallseljakut kagusse, tuleb paremal umbes kilomeetri järel nähtavale keset õõtsikut vesiroosi- ja linnurikas Lindjärv, veidi hiljem oosist vasakul selgeveeline Kootsjärv. Mõlemas järves on peamiseks kalaliigiks koger, leiduvat ka ahvenat, haugi ja särge. Kõik vaadeldud Paunküla järved (peale Kootsjärve) on kinnistatud «Jõu» Harju kalasportklubile. Minnes edasi oosiga rööbiti, jõuame Tallinn—Tartu maanteele Paunküla veehoidla ja Kiruvere järve vahele suunduva tee kohal.

Paunküla veehoidla on veega täidetult kuni 450 ha suurune ja 6,5 m sügavune veekogu. Ta loodi Tallinna veelude parandamiseks. Et suurendada Pirita jõe veevarusid, lastakse suve teisel poolel veehoidla taset tublisti madalamale ja siis tulevad nähtavale ulatuslikud kannustikud ja metsarisu. Kaldajoonelt on veehoidla kõige liigestatum ja saarterikkam (ligi 30 saart) seisuveekogu Eestis. Tehisjärve rüppe on jäänud kolm endist järvekest (Tudre ning Suur ja Väike Seapilli järv). Teedemäe vallseljaku jätk jagab veehoidla kaheks suureks osaks. Poolsaartelt ja paljudelt saartelt avaneb kauneid vaateid ja samas leidub häid laagrikohti. Veehoidla loodesoppi on ehitatud arvukalt suvilaid, väikesi puhkekodusid ja kalapüügibaase. Siin leidub suur paadisadam, kust saab laenata paate. Kahjuks on veehoidla vesi erakordselt pruun ja süsihappegaasirikas. Selle põhjuseks on asjaolu, et tehisjärve rajamisel ei puhastatud tema tulevast põhja metsarisust. Veehoidla madalaveeline kaguosa on muutunud linnurikkaks — arvukalt kohtame partlasi, kajakalisi, vahel isegi musta toonekurge. Ebasoodsatele elutingimustele vaatamata on veehoidla kalastik siiski liigirohke, tavalisemad asukad

Paunküla veehoidla — pühapäevakalameeste armastatud väljasõidukoht (1968)

on särg, ahven, haug, esineb roosärge, viidikat, teibi, latikat, kokre, kiiska, linaskit, nurgu jt. Veehoidlat majandab «Kalevi» Tallinna kalaspordiklubi, kes on siia toonud ka hõbekokre ja angerjat. Veehoidlal on kehtestatud mitmeid kitsendusi. Ei lubata kasutada mootorpaate, kummipaate ja muid registreerimata ujuvvahendeid. Keelatud on unnapüük.

Veehoidla loodesopist mõnisada meetrit loodesse jääb maaliline Kiruvere järv, suurim (22 ha) ja sügavaim (11,2 m) Paunküla järvede hulgas. Veekegu lõunakaldal leidub ilusaid laagri- ja supluspaiku. Järv süveneb järsku. Paunküla järvedest on tal kõige selgem vesi. Kalastik on liigirikas. Ohtrasti on särge ja ahvenat, saadakse ka latikat, haugi, viidikat, roosärge, hinku, kiiska, kokre, linaskit ja lutsu. Kiruvere on kunagi olnud hea vähijärv. Kohalike elanike teatel leiduvat järve põhjas mingi vaiehitise jäänused. Järve majandab Ardu sovhoos.

Enne Kõrvemaalt lahkumist võib külastada Paunkülast

kümmekond kilomeetrit kagu pool asuvaid kohaliku looduskaitse all olevaid Vööbu järvi. Tee keerab sinna paar kilomeetrit pärast Mustlat. Ilusam ja suurem (5,5 ha) on suurelt osalt rabasse jääv Pühajärv, mida vanad eestlased on pühaks pidanud. Läänekaldal ulatub veeni liivaküngas ja moodustab hea supelranna. Pühajärv on sügav (8,1 m), tema vesi pehme ja punakaspruun. Taimestik peaaegu puudub, kaladest leidub ahvenat ja haugi, sisse olevat toodud ka hõbekokre. Samas, teisel pool küngast asub taimestikurikas Kaanjärv. Vööbu on paidelaste üks väljasõidukohti. Mõlemad järved on «Kalevi» Paide kalaspordiklubi valduses. Umbruse soodes leidub veelgi järvi. Siit kümmekond kilomeetrit kirdesse jäävad A. H. Tammsaare Vargamäemaad.

Kirjandust

L e t t, H. Aegviidu järvedel. Õngemees kalavetel III. 1967.

L u i k, K. Kas Paunkülas tasub kalasporti arendada? Õngemees kalavetel III. 1967.

M ä e m e t s, Aime ja Aare. Vesilobeelia ja lahnarohud Eesti järvedes. «Eesti Loodus», 1967, nr. 9. (Viitna ja Urbukse järvedest.)

S a a r, A. Aegviidu-Nelijärve. Tln. 1958.

ENDLA SOODE POOLE

Vööbult lahkunud, läbime Anna ja pöördume enne Mäod Rakvere teele. Umbes 10 km järel jõuame Roosna-Allikule. Siin võime näha Eesti kõige suuremat allikajärve (2,5 ha). Järv kuulub kohaliku looduskaitse alla. Paika peetakse Pärnu jõe alguseks. Allikajärv on kinnistatud Paide kalasportlastele ja siin kehtib täielik kalapüügi-keeld. Järve selges ja külmas vees elavad forell ja luukarits, sisse on lastud ameerika paaliat. Kinnikülmumata allikatel talvitub kuni pool tuhat sinikaelparti, keda hoolsalt kaitstakse.

Roosna-Allikult läheb teekond üle Järva-Jaani Koeru poole. Koerus võime einestada vanast kõrtsist ümberehitatud nägu-

sas toidutares. Siit umbes 3 km kaugusele jääb ümbruskonna suuremaid ja ilusamaid veekogusid — Väinjärv. Järv koos põhjakaldal asuva pargiga on võetud kohaliku looduskaitse alla. Väinjärve majandab «Kalevi» Paide kalasportdiksi. Järve pindala on ligi 41,5 ha, suurim sügavus 11,5 m. Suplejalatel tuleb olla ettevaatlik, sest järves esineb (eriti järve lääneosa kaldavees) rohkesti põhjaallikaid ja vesi muutub järsult sügavaks otse kalda juures. Liivast kaldavöödet leiame pargipoolsel küljel ja lõunakalda keskosas. Järve heleroheline vesi on keskmiselt läbipaistev. Kaladest on rohkem särge ja latikat, püütakse veel ahvenat, haugi, linaskit, luukaritsat, vahel koguni säinaid ja forelle. Kalapüük Väinjärvel on lubatud kaldalt ühe lihtkäsiõngega, kuid ainult päikese tõusust loojakuni. Ka kalasportlastele on püünised normeeritud. Järv on Koeru rahva puhkekohaks.

Matk Toomale jätkub Preedi ja maailmakuulsa loodusteadlase K. E. Baeri sünnikoha Piibe kaudu (seal tähistab suur kivi teadlase sünnipaika). Väinjärvelt jääb Toomale veidi alla 20 km.

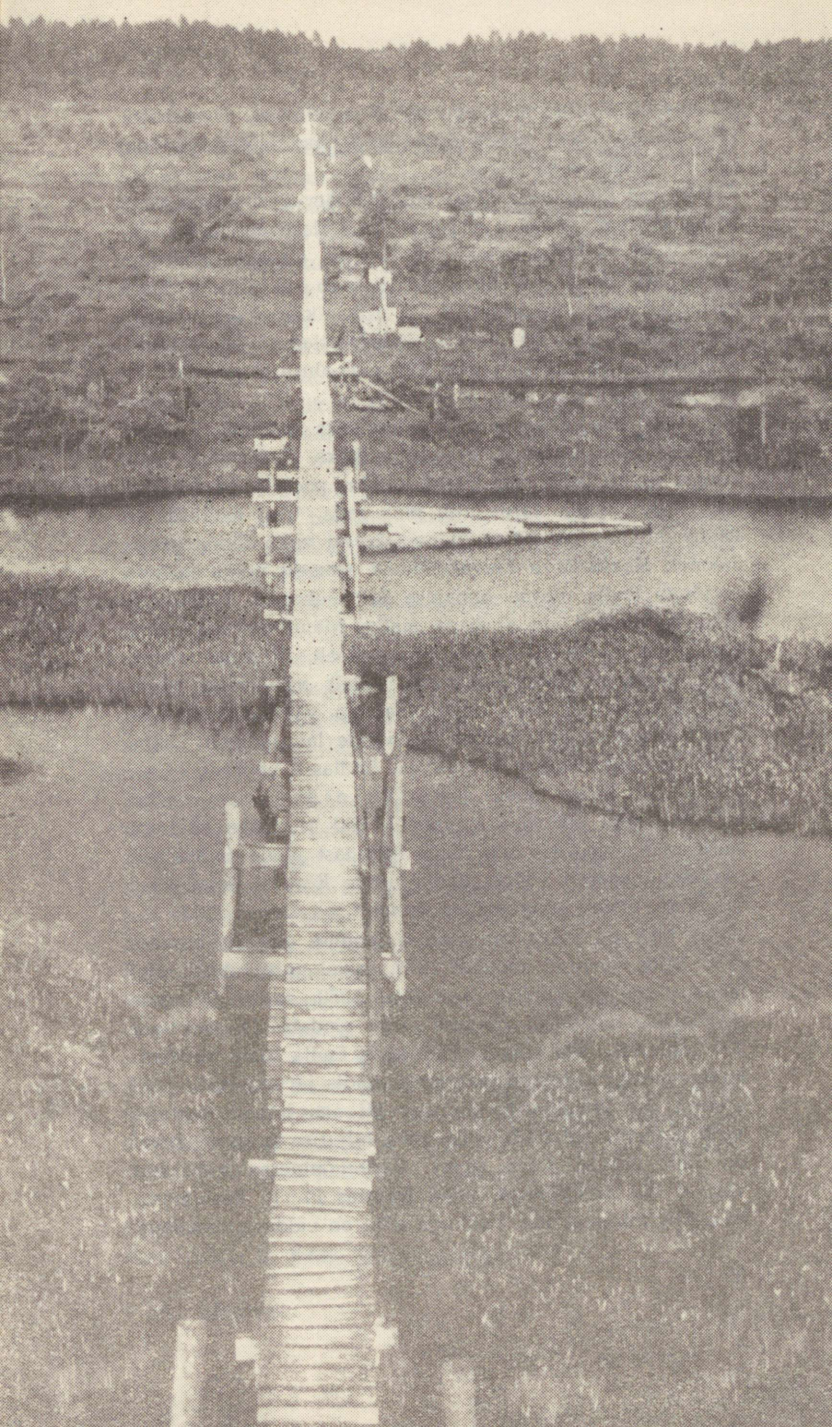
Toomal, keset suuri Endla soid ja rabasid töötab 1911. aastast peale Eesti sooteadusliku uurimistöe keskus. Ka bioloogiliselt on Endla soostik paremini uuritud alasid meie vabariigis. Tooma läheduses ja kaugemal on Endla soostikus kümnekond järve, mis on jääaja lõpul siin laiunud paarikümne-ruutkilomeetrise pindalaga Suur-Endla jäänukid.

Tooma vana keskuse lähedusse (uus keskus asub Kärdes) jäävad väikesed (1—2 ha suurused) omavahel kraaviga ühendatud Lina- ehk Prilljärved. Nad on allikaterikkad ja õige sügavad — põhjapoolne 7, lõunapoolne 11,5 m. Vesi on oranž, kuid üsna mineraalaineterikas. Kaldalt tungib järvele peale õõtsik. Linajärvede kogred, hõbekogred, ahvenad, särjed, linaskid ja haugid meelitavad siia kalamehi. Väga suured järvekarbid aga üllatavad loodusesõpra.

Toomalt umbes kilomeeter Kärde pool peitub tee lähedal metsas 2 väikest kinnikasvatavat soojärve: Kõrtsijärv ja Väike Linajärv ehk Aknajärv. Viimasest leid-

---

Siin saab külastada Männikjärve raba laugastikke kuiva jalaga (1968) ▶

sid kraavikaevajad hiljaaegu ligi 3 m pikkuse, arvatavasti 1500-aastase, ühest tüvest õõnestatud paadi. Kõrtsijärv on tublisti madalamaks lastud.

Vähem kui kilomeeter Lina- ehk Prilljärvedest kagus asub 18 ha suurune ja ligi 3 m sügavune kollaseveeline Kalevi-poja kaev — Männikjärv. See on ainsaks näkirohu leiukohaks Eesti järvedes, siin kasvab ohtralt ka üsna haruldast punakat penikeelt. Et Männikjärv jääb talvel ummuksisse, siis on Tooma kalasportlased veevahetuse huvides toonud Linajärvedest siia maa-aluse torustiku. Järves on kodunenud hõbekoger.

Kes tahab näha muistendeis kuulsaks saanud Endla järve, peab valmistuma jalgsimatkaks. Endla järv jääb Tooma vanast keskusest 3—4 km lääne poole ja teed ei ole kuigi head. Endla äärde viib mitu rada. Üks, looduslikult vähem huvitav tee läheb Männikjärvest veidi lõuna poolt, möödub Kaasikjärve kuivaksjäänud asemest põhja küljest ja jõuab Endla juurde kunagise kalameheonni läheduses. Palju huvitavam on alustada matka Männikjärvest põhja pool raba uurimiseks ehitatud laudteelt. Viimane ristub teise, põhja suunduva laudteega; sellelt viib veidi põhja pool uus laudtee jälle läände. Satume vaatetorni juurde, kust avaneb kauaks meeldejääv vaade laugastikele. Lääne poole minnes jõuame Tulejärvest Endlasse voolava Mustjõe äärde. Põhja poole jääva Tulejärve ase olevat tekkinud raba põlemise tagajärjel. Piki Mustjõe edelasse sammudes silmame varsti Endla hõbedast pinda. Suhteliselt kergemini pääseb võõras Endla äärde Kärdest, kust üsna rahuldav, mööda kraavikallast kulgev tee viib Endlale.

Endla järv on palju kannatanud loodust alistava inimese läbi. Tema veetaset alandati 1872. aastal, eriti tublisti (ligi meeter) aga soo-uurijate eestvõttel 1950. aastal. Viimase alandamise tagajärjel vähenes järve pindala 415 hektarilt 180 hektarini. Jäid kuivale kõik kuus Endla saart, veekogu hakkas veelgi kiiremini maastuma. Endla järvest lääne pool asunud ligi 50-hektarine Sinijärv jäi aga hoopis kuivaks. Vaid kevaditi saavutab Endla oma hiljutise suuruse. Suvel on järv vaevalt 3,4 m sügav. Järve mineraalaineterikas vesi ei ole kristallselge, nagu jutustas Fr. R. Faehlmann, vaid pruunikaskollane. Veekogu põhi on valdavalt mudane,

kaetud vängelt lõhnavate mändvetikate vaibaga. Ainult kirdekaldal, välgust purustatud Juta kivi juures leidub natuke liivast kallast. Vaadet veele segab tihe pilliroo- ja järvekaisla padrik. Kalu on Endla järvest püütud juba kivi-ajal; seda tõendavad järve äärest 1955. aastal leitud võrgukivid, kivitalb ja kaabitsad. Praegusel kalamehel on võimalus saada eelkõige särge, aga ka ahvenat, haugi, linaskit, säinast, kokre, kiiska, viidikat ja lutsu. Kunagi leidunud siin rohkesti latikat, järve juures elanud kalamehe saak olnud alati rikkalik. Praegu on suvel raske Endlast kala kätte saada, paremini käivat talvel arvukate tirgutajate käsi. Järvel käib vilgas linnuelu, eriti sügisel, kui linnud ümbritsevast soostikust siia kogunevad. Viimasel aastakümnel on siia jälle pesitsema asunud meie vete suursugusemaid linde — kümnokklui. Järve valdajaks on Kurista metsamajand.

Huvi pakub vast seegi, et sadakond aastat tagasi käis Tallinn—Tartu talitee üle Endla järve. Endla järvega on seotud mitmed muistendid. Tuntuim on muidugi Fr. R. Faehlmanni loodud muistend Vanemuise kasutütrest Jutast ja selle noorelt surnud armsamast Endlist. Ka teised kirjamehed, nagu Fr. Kuhlbars, Jakob Tamm, M. Kesamaa pole unustanud seda järve.

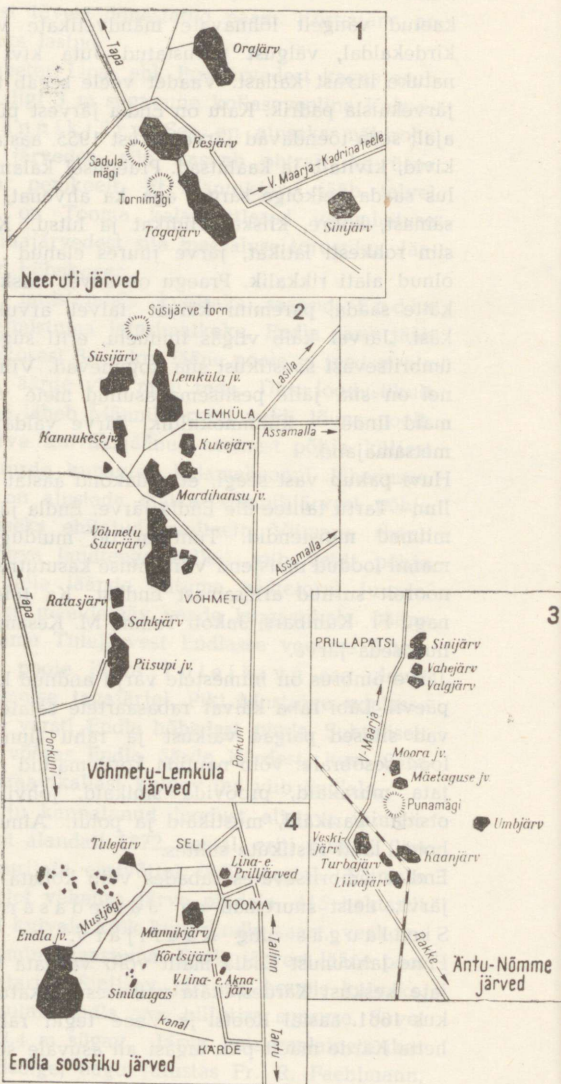
Järve ümbrus on inimestele varju andnud ka raskeil vaenupäevil. Läbi raba käivat rabasaartele salatee. Praegu pakuvad siinsed paigad vaikust ja rahu linnakärast tüdinud loodusesõbrale: võib nautida kordumatuid rabavaateid, korjata murakaid, proovida sinikaid, jõhvikaid, soosaartelt otsida vaarikaid, mustikaid ja pohli. Ainult silmad tuleb hoida lahti rästikute suhtes.

Endlat ümbritsevates rabades võib kohata mitmeid laugasjärvi; neist suuremad on Jämedasarve, Suur- ja Sinilaugas ning Kaurijärv.

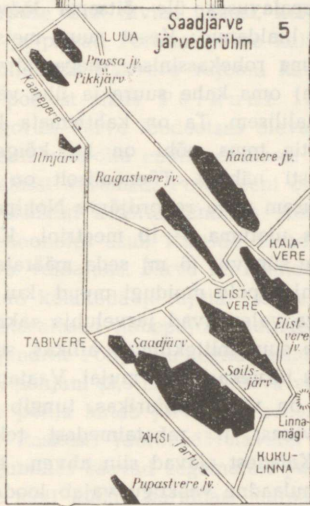
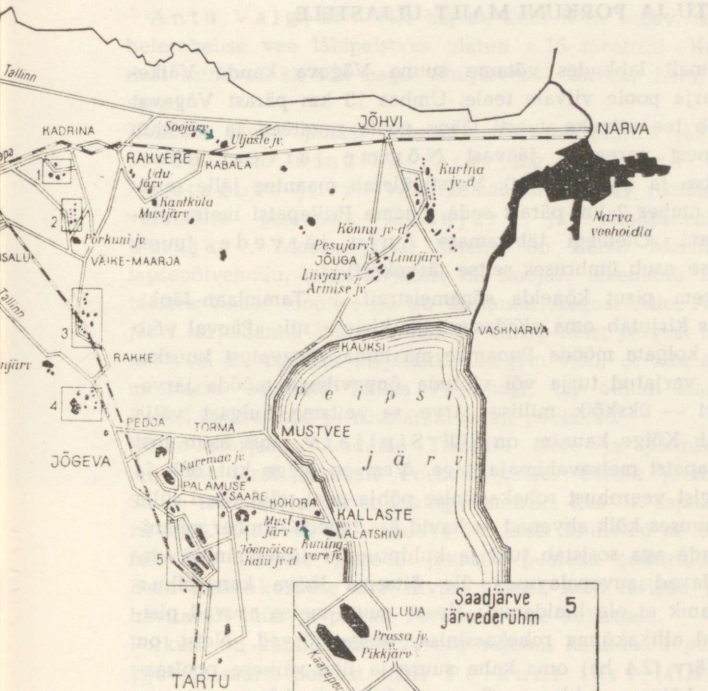
Enne lahkumist Endla mailt võib vaadata ka uut soo-uurijate keskust Kärdes, käia väikeses õlgkatusega rahumajas, kus 1661. aastal Rootsi ja Vene tegid rahu, ja lahkudes heita Kärde mäelt pilk tagasi all asuvale soostikule.

Kirjandust

Joonuks, H. Endla järv. Tln. 1963.

Skeem 3. Kirde-Eesti järved.

Toomalt lahkudes võtame suuna Vägeva kaudu Väike-Maarja poole viivale teele. Umbes 13 km pärast Vägevat tuleb tee viivuks uuesti lääne poole raudteed ja möödub kolmest paremale jäävast Nõmme järvest (Liiva-, Turba- ja Veskijärvest). Varsti ületab maantee jälle raudtee, umbes 2 km pärast seda jõuame Prillapatsi metsavahikohani. Olemegi tähtsamate Äntu järvede juures (üldse asub ümbruses seitse järvekest).

Laskem pisut kõnelda sõnameistrel. E. Tammlaan-Jänki mees kirjutab oma «Külasuvitaja kirjas» nii: «Päeval võib siin kolgata mööda Punamäe maalinna vägevatest kuuske-dest varjatud turja või vihtuda õngevibuga mööda järveveeri — ükskõik millise järve sa seitsme hulgast välja valid. Kõige kaunim on küll Sinijärv, mis asub just Prillapatsi metsavahimaja taga. Vesi on selge kui õhk ja mingist veerohust rohekassinise põhja peal võid paari sülla sügavuses kõik ahvenad ja havid ära lugeda. Ümber männil- latvade aga sosistab tuul ja kuldpruunid tüveküünlad vir- vendavad suvepalavuses üle õitsema lööva kanarbiku.» Kirjanik ei ole liialdanud. Keset suurt metsa asuvad pisi- kesed allikakülma rohekassinise veega järved. Neist on Sinijärv (2,4 ha) oma kahe suure ja ühe väikese poolsaa- rega kõige maalilisem. Ta on kahtlemata kõige sinisema veega järv Eestis, tema põhi on ka kõige sügavamates kohtades selgesti nähtav. Tõenäoliselt on Sinijärve vee läbipaistvus suurem meie rekordjärve Nohipalu Valgejärve omast ja peaks ulatuma 9—10 meetrini. Kahjuks ei lase suhteliselt väike sügavus (6 m) seda määrata. «Mingi vee- rohi» järve põhjas pole muidugi muud kui mändvetikad, nende vahel aga valendavad järvelubja «aknad». Sinijärve põhjaotsas asub suur mittekülmuv allikas, suuri allikaauke leidub ka kitsas järvekaelas ja mujal. Vaatamata sellele, et Sinijärve vesi on väga lubjarikas, tungib turbasamblast, tarnadest, jõhvikast jt. rabataimedest tekitatud õõtsik järvele peale. Kaladest elavad siin ahven, haug ja särg. Sinijärv kui ainulaadne veekogu vajab looduskaitset. Sinijärve veed voolavad madalamasse väiksemasse V a h e- ehk Rohelisse järve, sealt edasi Valgjärve.

Äntu Valgjärv (1,4 ha) on kuni 8 m sügav, tema helerohelise vee läbipaistvus ulatub 6,15 meetrini. Kaladest esinevad ka siin nagu Sinijärveski ahven, haug ja särg.

Rohkem lõuna poole, Punamäe linnuse juurde jäävad Moora ehk Linaleo järv ning Mäeotsa ehk Mäetaguse järv. Veidi eemal on oletatav rootslaste varanduse peidupaik Kaanjärv ja järsuperveline Umbjärv. Moora järve lähedal on Kersti Merilaasi lapsepõlvkodu, mida kirjanik nii soojalt meenutab oma teostes. Siinse looduse ilu on ülistanud August Alle, Äntu järvi kirjeldanud Jakob Tamm ja küllap neist paigust sünnib veel mõnigi uus kirjatükk. Lisagem veel, et siin asus muistsete eestlaste linnus Punamägi, on olnud laagris Rootsi sõjasulased ja rüüstanud maad poolakad.

Väike-Maarjast suundume Tamsalu teele ja pöördume 3—4 km järel paremale Porkuni poole. Oleme jõudnud Suure Isamaasõja verise lahingu tandrile, kus 21. septembril 1944. a. Narva alt taanduva 20. Eesti SS-diviisi ja teiste fašistlike üksuste riismed püüdsid peatada edasirühkiva Eesti Laskurkorpuse 249. diviisi üksusi, kuid fašistid said hävitavalt lüüa ja paisati Porkuni järve kallastele.

Porkuni on kahtlemata Rakvere rajooni kaunimaid paiku. Ujuvate saarte poolest rikas Porkuni järv (41,5 ha) asub suures ürgorus. Järve loodeotsas oleval küngassaarel asuvad 15. sajandil võib-olla endise eestlaste linnuse kohale rajatud piiskopilossi varemed. Praeguseni on säilinud vaid väravatorn ja üksikud keldrid. Endises mõisahäärberis ja hiljem rajatud hoonetes asub Kurtide Laste Internaatkool, kes on ka järve valdajaks. Järve kirdekaldal kohab park, kuhu on ehitatud kõlakoda ja ujula, loodesopis seisavad iidised looduskaitsealused hõbepajud, natuke eemal Piisupi tee ääres aga jändrik Põhjasõja-aegne mänd. Porkuni järv on helerohelise, põhjani (2,8 m) läbipaistva veega lubjarikas veekogu. Järve põhja katab järvelubi, sellel vohab mändvetikatest kate. Raskesti juurdepääsetavatel ujuvatel saartel ja taimekogumikes saavad segamatult pesitseda linnud: arvukalt näeme meil küllalt haruldast hallpõskpütti, samuti vesikanu, tuttvarte jt. Varem oli peamiseks kalaks koger, leidus ka ahvenat ja haugi; nüüd, pärast järve kuivaksjää-

mist 1965. a. suvel kalu enam polevat. Küllalt aga leiame siin ilusaid laagrikohti.

Porkunist algab Soome lahte suubuv Valgejõgi, kus olevat veel 13. sajandil olnud nii palju vett, et Taani kuningas tulnud laevadega Porkuni alla. Porkuni kohta liigub palju muistendeid. Ujuvad saared olevat tigeda piiskopi poolt järve tõugatud orjade heinasületäied. Ballaadis «Porkuni preili» jutustab M. Under kurjast lossihärrast, kes jõululauapäeva õhtul oma õe jääauku uputas. Porkuni legende on oma loomingu kasutanud O. W. Masing, Fr. R. Kreutzwald ja J. Barbarus. Porkuni mõisaaedniku pojana on sündinud teatrimees Aleksander Trilljärv.

Kolm-neli kilomeetrit Porkunist põhja poole jääb ilus ja teaduslikult huvitav Võhmetu — Piisupi ooside ja järvede ala. Siin peidab ennast metsarüppe ligi viisteist ajutist järve ja järvikut. Suuremad neist on Võhmetu (10 ha), Lemküla (9 ha) ja Piisupi (4 ha), esimesed kaks üle 2 m sügavad. Autoga üsna hästi pääseb Lemküla ja Piisupi järvele, mõnevõrra halvem tee viib Võhmetu järve äärde. Raskem on muidugi jalgsi matkata, kuid nii näeb palju rohkem. Järved asuvad põhiliselt kahel pool vallseljakute vööndit kahes madalas orus. Üks orgudest kannab Taanioru nime. Selles orus olevat kinni jäänud Porkuni all käinud taanlaste laevad. Huvitav on, et siinsetes järvedes püsib vesi suve esimesel poolel, hiljem vee kogud kuivavad. Järvede esinemine siin on ilmselt seotud karstinähtustega, sest kohalike elanike teateil ilmub vesi järvenõgudesse pärast Assamalla luha kuivakstõmbumist. Et järvi toitev vesi ei ole lumesulamisvesi, seda kinnitab vee väga kõrge mineraalainetesisaldus. Kalad siin puuduvad, küll on aga äärmiselt huvitav muu loomastik, alates haruldaste põhjapoolsete planktonivähikestega ja lõpetades mudakonna, hallpõskpüti ja teistega. Ajutiste järvede vesi on selge, põhi murune, oosinõlval leiab igaüks endale telgipaiga.

Meelde jääva elamuse saame, kui matkata piki okasmetsaga kaetud vallseljakut ja vaadelda all orus helkivaid järvi. Eriti ilus panoraam avaneb ajutise järvestiku põhjaotsast — Sääsijärve vaatetornist. Mainigem veel, et siin on

*Süsijärve vaatetornist avaneb avar vaade Lemküla järvele
(1967)*

olnud muistse Lemmu kihelkonna piir, praegu meenutab seda vaid hääbuva Lemküla nimi.

Võhmetust võib edasi liikuda Assamalla poole, mis teatavasti on kõige populaarsem Kalevipoja-lugudega seotud paik Pandiveres. Võime minna ka Lemkülast otse Lasilasse. Assamallast jääb Neerutisse 10—11, Lasilast pool tosinat kilomeetrit. Enne Neerutit läbime veel Viru lauliku Fr. R. Kreutzwaldi sünnikoha Jõepere mõisa.

Neeruti maastikuline kaitseala haarab peale mandrijää sulavete poolt kujundatud vallseljakute ja mõhnade, s. o. Neeruti mägede ka neli pisijärve. Kaunite, metsaga kaetud mägede absoluutne kõrgus küünib 126 meetrini. Neeruti on Tapa ja Rakvere rahva puhkekohaks. Järvedest on kesksed muistendi järgi Kalevipoja hobuse neerudest tekkinud Kahejärved. Neist loodepoolsem, Eesjärv on veidi alla 3 ha ja kagupoolne, Tagajärv natuke üle 3 ha suur. Sügavam (8,9 m) on Tagajärv, Eesjärve sügavus on

maksimaalselt 5,5 m. Järvi ühendab kaks kanalit, millele on ehitatud jalakäijate sillad. Eesjärve edelakaldal on muistne linnus — Sadulamägi, praeguse laululava asukoht. Kena vaade avaneb Tagajärvele naabruses asuvast Tornimäe tornist. Kahejärvede kaldad on soostunud. Ujumaminekuks sobivat kõvemat kallast leidub Tagajärve kirdekalda keskosas, kuid külm vesi ja järsk kaldaprofiil on siin nõudnud mõnegi ohvri. Madalam ja mudasem Eesjärv on täis kasvanud ujuvat penikeelt ja vesiroosi. Kaladest kohatame Kahejärvedes pisikest kokre ja ahvenat, leiduvat veel linaskit ja haugi.

Rohkem rõõmu pakub kalameestele Eesjärvest paarsada meetrit põhja poole jääv, välimuselt tagasihoidlikum ja raskemini ligipääsetav Orajärv (2,8 ha, sügavus 5,1 m). Selle oranžikas vees tunnevad ennast hästi särg, ahven, linask, haug ja koger. Tagajärvest umbes pool kilomeetrit ida pool, keset rabalaiku on õõtsikkaldaline Sinijärv (1,2 ha, sügavus 4,8 m). Erinevalt teistest Neeruti järvedest on Sinijärve vesi pehme, punakaspruuni värvusega. Kalu järves ei leidu. Järvele avaneb hea vaade lõunast Mägedi talu poolt seljakult.

Teel Uljaste järvele läbime Rakvere ja võime vahepeal ära käia ka Kantküla järvekestel, mis jäävad Mõdrikust paar kilomeetrit kagusse.

Üheks külastatavamaks neist on pisike (2,4 ha) ja madal (1 m) Udujärv. Siia toob piki metsaga kaetud oosi looklev tee. Pruuniveeline järv on taimi täis kasvanud, tema pinda elustavad rohked vesiroosid. Ainsa kalaliigina suudab siin elada kogre kääbusvorm.

Ooside vahele peitub rabastunud Must- ehk Pühajärv. Selle järve juurde on Rakvere jahimehed rajanud kitseaia ja rookatusega jahimaja. Jahisaaki siin jätkub, sest metsades on rohkesti loomi, haruldased pole põdrad, metssead ja isegi karu.

Teekonda jätkame üle Põlula, mille lähedal, suurtel Lavi allikatel paikneb Baltimaade üks suuremaid forellikasvatusi. Ulvi kohal ületame Kunda jõe, Kabala jaama juures siirdume üle raudtee ja pöördume paremale, võttes suuna Uljastele, kuhu jääb veel ligi 7 km.

Uljaste järvi on kaks. Suurem (63 ha) ja sügavam (6,4 m)

neist kannab Suure Uljaste ehk Uljaste järve nime, väiksemat, üleni rabas asuvat, hüütakse Soojärveks. Uljaste järv koos teda idast poolkaarjalt piirava ligi 20 m kõrguse oosiga on looduskaitse all. Raudtee juures olev vallseljaku osa on oletatav linnamägi. Järv on jäänuk hilisjäääjal praeguse Uljaste raba kohal lainetanud suuremast veekogust ja nihkunud lääne poolt pealekasvava raba tõttu praegusesse asupaika. Huvitav on märkida, et ka rahvasuu teab muistendeid Uljaste järve rändamisest. Vallseljaku pool on järve kaldad järsud ja liivased, mujal valitseb rabakallas. Vesi on pehme, üsna läbipaistev. Kalda-vees kasvavad haruldased taimed — vesilobeelia ja lahna-rohi. Kaladest on arvukamad ahvenad, kuid küllalt ohtralt esineb möödunud sajandil järve toodud latikat ja särge. Kohtame veel haugi, võldast, esinevat ka roosärge. Erilise eduta on sisse toodud koha, linaskit, kokre, hõbekokre, vikerforelli, järveforelli, rääbist ja angerjat. Järve majandajaks on «Kalevi» Kohtla-Järve kalaspordiklubi. Uljaste järves leidub allikaid, mistõttu suplejatega on juhtunud õnnetusi. Sõudesportlased on rajanud järvele oma baasi. Sonda ja Kiviõli rahvas aga käib siin suvitamas. Avar vaade avaneb ümbrusele ida ja põhja pool asuvatest tornidest. Põhjakaarde, oosi taha, jääb Kuresoo, kus elavad sookured.

Kirjandust

Joonuks, H. Pandivere teedel. Tln. 1963. (Äntu, Porkuni jt. järvedest.)

Joonuks, H. Nõmme ja Äntu. «Eesti Loodus», 1967, nr. 8. (Nõmme ja Äntu järvedest.)

Joonuks, H. Uljaste. «Eesti Loodus», 1968, nr. 3.

Landberg, O. Rakvere radadel. Tln. 1966. (Neeruti jt. järvedest.)

Mäemets, A. Märkmeid Alutaguse järvedest. «Eesti Loodus», 1966, nr. 4. (Uljaste järvest.)

Pärast Uljaste järvel veedetud ilusaid tunde suundume itta, Narva poole. Selja taha jäävad põlevkivirajooni tuha- ja aherainemäed, Sinimägede päevinäinud künkad, Balti elektriijaama kõrged korstnad — ja jõamegi Narva. Vairunud on kunagine kosemäha. Selle asemel lainetab alates 1955. a. maipäevadest linnast lõuna pool Kulgu all ligi 200 km² suurune tehisjärv — Narva veehoidla. Veehoidla on madal, valdavalt vaid 1—2 m sügav, ainult endise Narva jõe sängi kohal ulatub sügavus 8 (mõnedel andmetel 12) meetrini. Kaldad on madalad, kaldajoon aga üsna sopiline. Pisikesi saari leidub järve edelasopis, seal, kus Narva jõgi läheb üle veehoidlaks. Tehisjärve rajamisel vette jäänud puude ja põõsaste jäänused loovad mulje kevadveega üleujutatud luhast. Madalamates osades kipuvad vohama vesikatk ja -karikas, samuti penikeeled. Veehoidlat, eriti selle Eesti NSV piiridesse jäävat osa, peetakse üsna heaks kalajärveks, väga soodsad on elutingimused haugile, kes ongi muutunud valdavaks kalaliigiks. Üldse leidub veehoidlas ligi 30 kalaliiki. Sageli tabab kalamees ahvenat, särge, nurgu, roosärge, tõugjat, säinast, harjust, turba jt. Veehoidla Kuningaküla-poolses osas saab õngitseda isegi latikat (seda ei tohi teha 15. maist kuni 30. juunini). Narva jõel ja veehoidlal nagu Peipsi ja Pihkva järvelgi kehtivad meie omadest mõnevõrra erinevad üleliidulised kalapüügieskirjad.

Omapärane, vaatamist vääriv on Narva veehoidla loodeosa juures asuv, soojuselektriijaama tuhaheitvetest tekkinud täiesti elutu Roheline järv.

Selle, mis veehoidlal ilust vajaka jääb, korvab kaunis Kurtna järvestik. Siia pääseme Narvast tulles mööda Jõhvi—Vasknarva teed, pöörates vasakule kas Ahtmes või pärast Ediveret (Ädiveret) (umbes 12 km Jõhvist). Vaevalt 30 km² suurusel maatükil leidub siin ligi 40 järve ja järvikut, mida kõiki kahjuks ei jõua külastada. Järved asuvad lohkudes, mis on tekkinud mõhnade ja vallseljakute vahel kruusa ja liiva alla maetud suurte jääpankade sulamisel (nn. termokarsti tagajärjel) viimase jääaja lõpul. Järvi varjab Kurtna nõmm, mis on kahjuks palju kannata-

- Seitsme järve marsruut
- 14 järve marsruut
- ..... Üheksa järve marsruut
- ||||| Konsu järve marsruut
- ~~~~~ Automarsruut

Skeem 4. Kurtna järved (1 — Linajärv, 2 — Potri järv, 3 — Konsu järv, 4 — Saarejärv, 5 — Räätsma järv, 6 — Nõmmejärv, 7 — Sisalikujärv, 8 — Peen-Kirjakjärv, 9 — Ahvenjärv, 10 — Särgjärv, 11 — Kurtna Mustjärv, 12 — Niinsaare järv, 13 — Haugjärv, 14 — Punane järv, 15 — Kirjakjärv, 16 — Kurtna Suurjärv, 17 — Ahnejärv (Ahvenajärv), 18 — Martiska järv, 19 — Must-Jaala järv, 20 — Jaala järv, 21 — Valgejärv, 22 — Kuradijärv, 23 — Aknajärv, 24 — Piirakajärv, 25 — Virtsikujärv, 26 — Allikajärv, 27 — Nootjärv, 28 — Ratasjärv, 29 — Mätasjärv, 30 — Kihljärv, 31 — Pannjärv, 32 — Konnajärv, 33 — Vasavere Mustjärv, 34 — Lusikajärv, 35 — Kulpjärv, 36 — Rääkjärv, 37 — Liivjärv, 38 — Kastjärv).

*Kurtna nõmme liivaküngaste vahel peitub palju järvekesi.
Aknajärv (1968)*

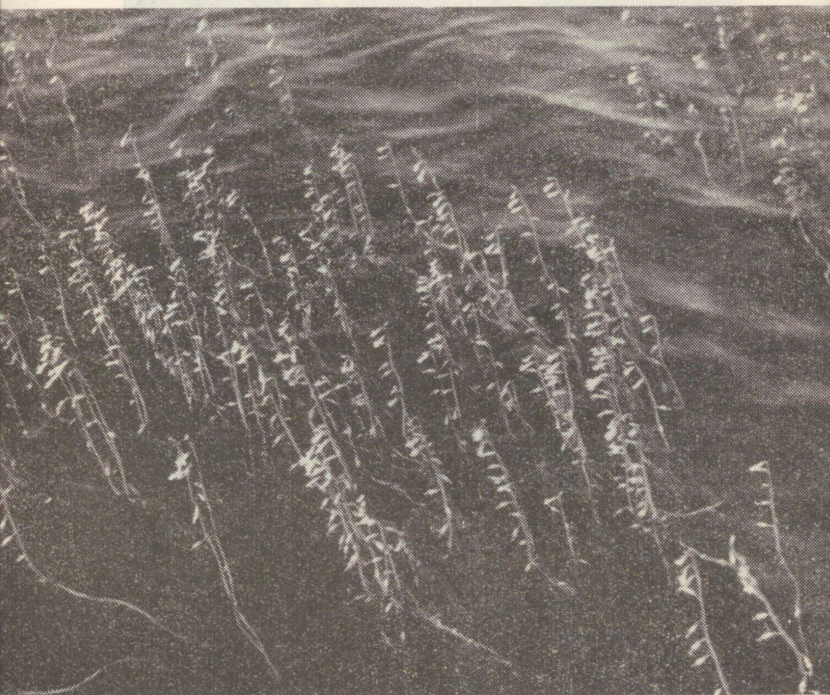
nud 1941. aasta suure metsapõlemise tõttu. Ülevaate järvede asukohast annab skeem 4, millel on näidatud mitmed võimalikud matkateed.

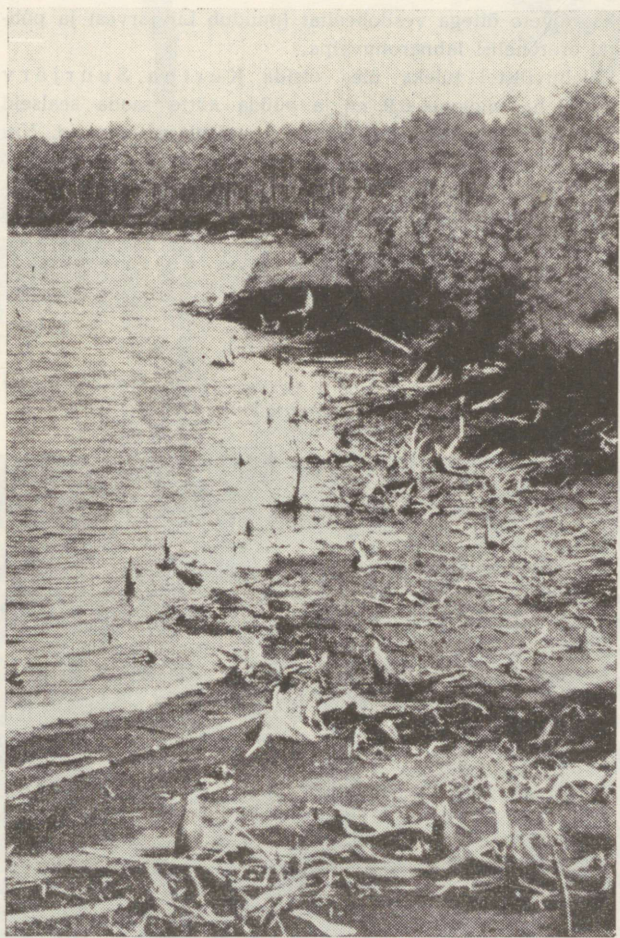
Neile, kes soovivad ennast vees karastada ja päikest võtta, võib soovitada ilusat Nõmmejärve (~16 ha, sügavus 7,5 m). Järve idakaldal asuvad ujula, parkimis- ja telkimiskohad, palliväljakud, maakividest lõkkealused ning leidub üsna palju liivast kallast. Küllalt head suplemistingimused on veel valgekaselise kaldaga Rääkjärves ja Konsu järve põhjaosas. Kes soovib peale liivakalda veel hästi selget vett, peab siirduma Martiska, Valgevõi Liivjärve äärde. Nende järvede helerohelise vee läbipaistvus on suvel 5—6 m piires. Tuleb aga silmas pidada, et viimati mainitud järvedes on erinevatel veekihidel üsna suur temperatuurivahe: sügavamal on vesi õige külm. Neis järvedes (samuti looduskaitset vajavas Ahne- ehk Ahvenajärves) näeme veest väljaulatuvate sina-

kasvalgete õitega vesilobeeliat (puudub Liivjärves) ja põhjal ererohelist lahnarohuvaipa.

Kalahuvilistel tuleks üles otsida Kurtna Suurjärv (~34 ha, sügavus 6,9 m) ja püüda kätte saada sealseid ahvenaid, latikaid, särgi, haugi, roosärgi ja linaskeid. Kui saak ei rahulda, võib minna Kurtna suurimale (136 ha) veekogule — Konsu järvele. Rahvasuu räägib, et selle 10,2 m sügavuse järve olevat kaevanud Kalevipoeg; teise jutu järgi tekitanud järve vägilase saapakonts. Kolmeosa-

Kaldalähedases vees valendav vesilobeelia on õitsemise ajal dekoratiivne. Kurtna Valgejärv (1968)

Leidub ka sellise kaldaga järvi. Kurtna Mustjärv (1968)

line Konsu järv on põlevkivibasseini tarbevee hoidlaks. Kaladest võime saada särge, ahvenat, haugi, kiiska, roosärge ja lutsu. Varem esinenud palju ka jõevähki. Päril silmapaistvad kalajärved on samuti Kirjakjärved (Suur ja Peen-Kirjakjärv), kus leidub ahvenat, haugi, roosärge ja linaskit, ning Jaala järv, milles lisaks neile olevat veel latikat. Kalaliike on arvukalt (särg, haug, roosärg, linask, kiisk, koger, luts ja arvatavasti vikerforell) veel Räätsma järves. Kõigi nende ja paljude teistegi järvede majandajaks on «Kalevi» Kohtla-Järve kalaspordiklubi.

Keda kalapüük eriti ei huvita ning kes tahab nautida Kurtna maastiku ilu ja omapära, peaks kindlasti käima nõmme südames Kuradijärve ääres. See pisike (1,9 ha), soostunud lohus asuv järvesilm on kõige sügavam (11,5 m) Kurtna järvede seas. Enne suurt metsapõlemist ümbritses järve sünged metsad, nüüd asub ta keset lagedat liivikut. Varem sai ronida Kuradimäe vaatetorni, mis nüüd on hävinud. Sealt võis näha Kuradi-, Martiska, Ahne- ja Jaala järve peegleid, sinetavaid Sinimägesid, tööstushiiglaste korstnaid ja Kuremäe kloostri tornisibulaid. Kuradimäe lähedal liivaküngastel kasvab Eestis haruldane palu-liivkann. Omapärase esteetilise elamuse saab rännates selgeveelise Räätsma järve läänekaldal, kus veest paljastuvad liivalaigud vaheldumisi kannurägastikega, või silmitsedes seda pikka kitsast veekogu tema loodekaldal asuvast tornist. Meeldejäävaid vaateid võib nautida veel Saare-, Rääk-, Mätas- ja Liivjärvel, eriti viimase läänekaldal asuvast tornist, kuhu paistab ka keset sood paiknev pisike Kulpjärv. Kahjuks tuli Liivjärv ohvriks tuua tööstuse huvidele ja tema veepinda alandati hiljuti. Väga paljude Kurtna järvede dekoratiivsust suurendab ohtralt kasvav vesiroos, huvitav teaduslik fakt on relikitse mõõk-rohu kasvamine Räätsma järves. Lisagem veel, et Kurtna ümbruses on head jahimetsad, kus pole haruldusteks karu ja ilves, rääkimata põdrast.

Kurtnast lahkume üle Raudi edelasse Jõuga poole. Tee läbib suuri metsi, lookleb vallseljakute turjal. Umbes 5—6 km pärast jäävad vasakule metsa varju pisikesed harva külastatavad Kõnnu järved, millistest kagu-

poolses kasvab Ida-Eestis väga haruldane mөөkrohi. Veel 5—6 km hiljem hakkavad vasakul pool teed paistma väikesed (1—1,5 ha suurused) veesilmad — Jõuga järved. Neid on neli. Esimesena näeme 7 m sügavust Linajärve, teisena kuni 9,5 m sügavust Pesujärve. Liivjärv ja Armise järv jäävad veidi eemale. Liivjärve majandavad «Kalevi» Kohtla-Järve kalasportlased. Üldiselt pole kalamehel neis sageli ummuksisse jäävates järvedes palju teha, kuid ujujatele pakub Pesujärv meeldivat karastust. Pehmeveeline Pesujärv on ümbruskonna rahva armastatud pesupesemispaik, mistõttu selle kunagi selgeveelise järve vesi on muutunud õige roheliseks ja vähe läbipaistvaks. Kõikjal järvede ümbruses leiame sobivaid laagrikohti.

Kallaste kõrge liivakivipaljand seisab kindlalt vastu Peipsi lainetele (1957)

Edasi rändame piki Jõhvi—Tartu maanteed lõuna poole. Enne Iisakut võime oosiharjalt silmitseda läände jäävaid Alutaguse metsi. Ligikaudu tosin kilomeetrit Iisakult edasi keerame vasakule, Kauksi randa viivale teeale. Varsti leiame end luidetel kohavast männimetsast, kus puude vahelt läigib Peipsi silmipimestav veeväli. Oleme Peipsi kaunil põhjarannikul, mida nii tabavalt on kujutanud R. Uutmaa oma maalil «Peipsi rand» (1962). Vasknarvani ulatuv kuni 30 km pikkune vastu lõunapäikest avanev liivarand on parimaid Eestis. On suur õnn, et nii Peipsi põhjakallas kui ka järv ise on säilinud veel üsna looduslikul kujul. Nagu näitavad mikrobioloogilised uurimised, on Peipsi järv, eriti tema põhjaosa, kõige vähem reostatud järv Eestis. Tahaks vaid loota, et Peipsi kollakasroheline vesi jääb reoveevabaks ka tulevikus.

Kauksis asub turismibaas, kus saab ööbida telkides, on avatud vabaõhukohvik. Siia ehitatakse suvilaid ja rajatakse puhkekodusid.

Kirjandust

M e n d i k, M. Kurtna järvede matkamarsruutidest. «Eesti Loodus», 1966, nr. 2.

M ä e m e t s, A. Märkmeid Alutaguse järvedest. «Eesti Loodus», 1966, nr. 2. (Narva veehoidlast, Kurtna ja Jõuga järvedest.)

PEIPSI RANNALT LÄBI VOOREMAA TARTU PIIRILE

Kauksist võtame uuesti suuna Tartule. Nüüd saadab Peipsi kallas meid kümnete kilomeetrite ulatuses. Mõõdume mitmetest suurtest kaluriküladest. Peipsi järv on oma arengus jõudnud nii-öelda parimasse meheikka, ta annab elatist tuhandetele peredele ja kuulub Euroopa kõige kalarikimate järvede hulka. Ühelt järvepinna hektarilt saadakse aastas kuni 30 kg kala, kogu järve kohta tuleb 100 000 tsentnerit ja enamgi. Peipsis elab ligi 35 erinevat kalaliiki, kellest tähtsamad on tint, ahven, särg, latikas, räabis, haug, kiisk, luts ja siig. Harvem esineb koha, linaskit, vimba, säinast, angerjat, kokre, nurgu, viidikat, haruldane on aga

säga jt. Uute kalaliikidena on järve lastud riipust, nelmat ja sasaani. Peipsi kalu kaitsevad mitmed püügikitsendused, millega kalahuvilistel tuleb tutvuda. Haruldaset palju on Peipsis ka vetikaliike, üle kolmveerand tuhande. Sõites tundide viisi piki järvekallast, nägemata vastaskallast, paistab Peipsi merena, mille osa ta kauges joldia staadiumis nähtavasti on olnudki. Peipsi on kolmeosaline, kogupikkusega ligi 150, laiusega veidi alla 50 km, pindalaga 3566 km² (sellest Eesti NSV-s 1615 km²). Ta on küllalt sügav, eriti põhjaosas, kus suured alad on 9—10 m sügavad. Siiski asub Peipsi sügavaim koht hoopis lõuna pool, järve kõige kitsamas kaelas, mis kannab Lämmijärve nime. Siin Mehikoorma all on loodipomm andnud sügavuseks kuni 17 m. Järve lõunaosa süveneb pidevalt, sest maatõus Peipsi põhjaosas ja Narva jõel kallutab järve vee lõunasse. Vähehaaval ujutab vesi üle Pihkva järve madalamad kaldaosad. Viimaste aastasadade jooksul on Piirissaar tublisti vähenenud ja see protsess jätkub ka tulevikus. Lämmijärvel toimus 1242. aastal ka kuulud Jäälahing. Pihkva järv, Peipsi lõunapoolne ja kõige toidurikkam osa, on tublisti madalam (valdavalt 3—5 m). Peipsi järve kõigis osades leidub kokku 29 saart, koos Velikaja delta saartega aga koguni ligi 70. Peipsi lahtedest on kahtlemata ilusaim Vene NFSV poolsele kaldale jääv tuulevarjuline Raskopeli laht Karu- ja Jäneseaare ning kauni liivarannaga. Kordumatuid elamusi pakub laevasõit Pihkva järvel vaikselt suvepäeval, mil terendus on tõstnud kõrgele saared, aga ka sombune novembrihommik, mil siin puhkavad tuhanded lõunasse rändavad luigid. Rajuga tormab mööda järve vesipüks, sügistorm võtab aga igasuguse laevasõidulusti. Torm Peipsil on lühikese ja järsu laine tõttu rängem meretormist. Talvel tõmbuvad jäässe võimsad praod, kus nii mõnigi uljaspea on lõpu leidnud. Ilmekalt kirjeldab Peipsi salakavalaid jääolusid Juhan Liiv jutustuses «Peipsi peal». Peipsi jää rünnakust kaldale räägib Jakob Liiv jutustuses «Jäätulek», Peipsile on pühendanud värse Jakob ja Juhan Liiv, J. Sütiste, A. Rammo, P. Haavaoks jt. Sõites piki Peipsi kallast läbime O. W. Masingu sünnipaiga Lohusuu, veidi enne Mustveed möödume Tiirikoja järvejaamast, kus päev päeva kõrval tegeldakse selle hiigeljärve ja mõne teisegi veekogu uurimisega ning tehakse

ilmastikuvaatlusi, nagu seda kõike huvitavalt jutustab L. Kullus oma «Järvemeeste juttudes».

Mustveest suundume piki järve kallast viivat teed edasi lõunasse, tuleb Kasepää, siis Kodavere, ja jõuamegi kalurite linna Kallastele. Siin kõrgub vee ääres kuni 11 m üle järvepinna ulatuv looduskaitse alla kuuluv punane devoni liivakivi paljand. Paljandilt, mille pikkus ulatub 200 meetrini, on leitud devoniaegsete kalade luid.

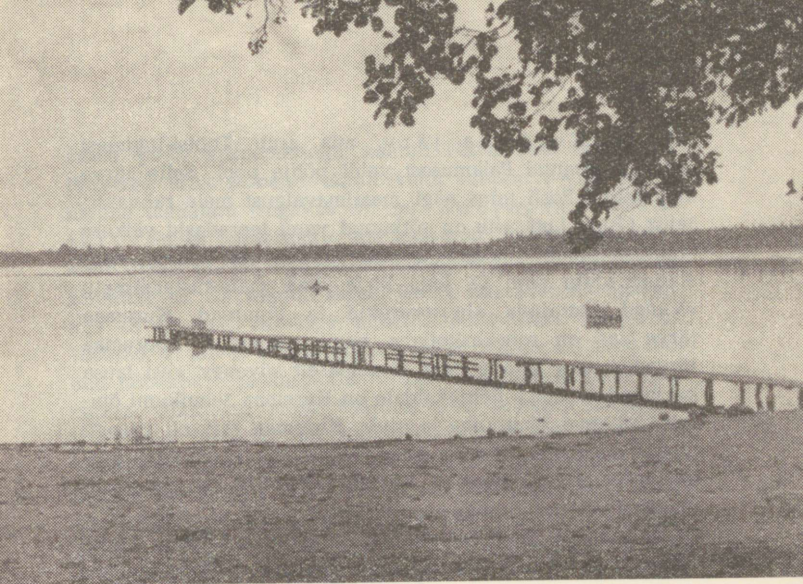
Kallastelt viib tee Alatskivile, Juhan Liivi maile. Suur sõnameister on maetud Alatskivi kalmistule. Siin on leidnud oma viimse puhkepaiga ka õnnetu Laksi Tõnis. Alatskivil möödume väikesest looduskaitsealusest järvest, mille osad kannavad Veski- ja Lossijärve nime. Järvest põhja poole jääb muistne linnamägi truuduse tammega.

Alatskivilt edasiliikumiseks valime piki ürgorgu loodesse suunduva Kokora tee. Vaevalt 1,5 km pärast möödume Peatskivi juures Kalevipoja sängist ja kilomeetri-paari pärast olemegi Tõruveres, kust tee pöörduv Kuningvere järvele. See on Kokora ehk Savastvere järvest idapoolsem, umbes 24 ha suurune ja 7,4 m sügavune järv. Läänepoolne järv kannab Mustjärve nime ja on eelmisest paar hektarit väiksem, kuid 0,6 m sügavam. Kuningvere järve nime tekke kohta leidub mitmeid legende. Vana jutt pajatab, et siin langenud sakslastega võideldes Mustkuningas, kelle järgi saanud nimetuse mõlemad järved. Veel räägitakse siin Põhjasõja ajal elanud Rootsi kuningast, järve uppunud kuningast jne. Järved olevat kaevanud jällegi Kalevipoeg, kes siit pealuseks liiva võtnud. Tegelikuks põhjuseks on muidugi jääsulavete uuristav tegevus. Mustjärve vesi on pruunikaskollane, Kuningvere oma heledam — rohekaskollane. Looduslikult on ilusam järsunõlvaline kohaliku looduskaitse alla võetud Kuningvere järv, kus leidub suhteliselt palju liivast kallast, vesi aga süveneb üsna järsku. Kaladest elab siin palju latikat, püünistesse satub veel särge, ahvenat, haugi, kiiska, roosärge ja kokre. Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut, kes majandab mõlemat järve, on Kuningveresse lasknud uut, Siberist pärinevat kalaliiki — peledit. Mustjärve kallas on kõrgem kirdeosas, vesi süveneb aga kõikjal järsku. Kaladest on esikohal särg,

leidub veel ahvenat, haugi, nurgu, roosäрге, lutsu, kiiska, linaskit ja vingerjat. Järvede vahele jääb Tagajärve mägi, millel asuvad I aastatuhande II poolest pärinevad slaavipäraseid kääpad. Kirjanduses on mõlemat järve jäädvustanud Jakob Kõrv, kirjeldades nende kaunist loodust ja järvedega seotud muistendeid kogumikus «Eesti rahva muistjutud ja vanadkõned» (1881).

Kokorast ligi 15 km Saare pool voolab maantee alt läbi eesti mütoloogiast tuntud Kääpa jõgi, kus Kalevipoja mõök lõiganud maha vägimehe jalad. Jõgi väljub üsna suurest (kuni 214 ha) Jõemõisa — Kaiu järvestikust, millesse kuulub kolm omavahel väinadega ühendatud pruuniveelist järve (Jõemõisa, Kaiu ja Papijärv). Järvede vahele jääb madal Heinassaar. Ümber saare võime teha paadiga üsna huvitava sõidu, suundudes Jõemõisa järvelt Kaiule, sellelt Papijärvele ja sealt tagasi Jõemõisa järvele. Kõige sügavam neist (3,2 m) on Jõemõisa järv. Üldiselt on need veekogud mudarikkad ja kaunis tublisti taimi täis kasvanud. Ilusamat liivast kallast leiame ida pool, nn. Pedas- ehk Lutsaareel. Järvestiku kalarikkused on «Kalevi» Tartu kalaspordiklubi käsutuses, kes on siia rajanud oma baasi ja kehtestanud mitmeid kitsendusi (keelutsoonid jne.). Leidub tosin kalaliiki: latikas, särg, haug, ahven, nurg, linask, säinas, viidikas, roosärg, koger, kiisk, luts. Sisse on toodud veel turba, vikerforelli ja hõbekokre. Kaiu järve ääres olev Tammeluht kuulub kohaliku looduskaitse alla. Järvestikust idas on suured Sõõru metsad.

Jõemõisa—Kaiu järvestikust ligi kilomeeter lääne poole jääb Tartu—Leningradi maantee, millest veel veidi lääne pool keset suurt metsa asub Saare järv (27 ha, sügavus 5,6 m). Järve juurde pääseb mööda Saare puiesteed ja Hekiteed, metsatee, teine ligipääs, jääb veidi Tartu poole. Järv koos ümbritseva metsaga kuulub kohaliku looduskaitse alla. Saare järv on kolmnurkne veekogu, mille põhja poole suunatud nurka, metsavahipere juurde, jääb ilus liivapõhja ja supluskoht. Häid telkimispaiku leiab loode- ja idakaldal, idakaldal on ka lõkkepaigad ja palliväljakud. Piki järve idakallast kulgev tee on mootorsõidukitele suletud, need tuleb jätta järve põhja- või kagusopi juures asuvatele parkimisplatsidele. Ümber järve lookleb ilus, vaheldusrikast

Kuremaa järv — O. Lutsu lemmik (1968)

maastikku läbiv jalgrada. Kunagi järve kaguosas olnud Lutsaar on pärast veepinna alandamist ühinenud kaldaga. Järv oma rohekaskollases vees peegelduvate puude ning arvukate vesirooside ja -kuppudega meelitab paadisõidule. Kalamees võib siit saada latikat, särge, roosärge, haugi, nurgu, linaskit, kokre, kiiska, hinku, aga võib-olla ka vingerjat ja hõbekokre. Järve peremeheks on Kurista metsamajand. Saare järvega on seotud legend mõisapreili ja talupoisi õnnetust armastusest, mis lõppes mõisapreili vabaturmaga järve voogudes. Metsas, järvest läänes, on mõisnike matusekoht.

Edasi ootab matkajat Eesti omapärasem, kogu maailmas ainulaadne maastik, meie münashiiu Kalevipoja vägev künnimaa — Vooremaa. Mandrijää poolt vormitud loodekagusuunaliste voorte vahel lainetavad arvukad järved — Kalevipoja higipiisad. Järvi on Vooremaal tosina ümber. Enamikus on nad rohketoitelised, juba tublisti mudastunud ja kinni kasvanud. Vooremaa kõige tüüpilisem ala koos järvedega on võetud looduskaitse alla.

Kaitseala piirest jääb välja suur (ligi 400 ha) ja üsna sügav

(13,8 m) Kuremaa järv mis asub Tootsi-lugudest kuulsaks saanud Palamusest veidi põhja pool. Selle järve kagukaldal Posti talus nägi maailmavalgust meie rahvakirjanik Oskar Luts, siin on sõtkunud vanu teeradasid väikese Andrese jalad, tundnud esimese armastuse hurma noor Andres. Siin pani O. Luts kirja oma mälestusteraamatu «Vanad teerajad» alguspeatükid ja lõpuread. Kuremaa järve vesi on rohekaskollane nagu enamikus Vooremaa järvedes, ilus liivane põhi ja aeglaselt süvenev vesi lausa kutsuvad suplema. Põhjakaldale on Kuremaa tehnikumi õpilased rajanud liivaranna ja ujula. Kuremaa järv oli vanasti tuntud väga hea vähi- ja kalajärvena. Ainuüksi 1907. aastal püüti siit ekspordiks 430 000 jõevähki, kogukaaluga umbes 17 tonni! Praegu ei ole saagid enam nii head. Viimasel ajal on järve põhikalaks kujunenud latikas, lisaks sellele leidub veel kümnekond kalaliiki. Rõõmustav on, et siia sissetoodud uus kala peled on kohanenud ja hakanud kudema. Järv on kuulutatud Kaiavere kalamajandi kinniseks järveks, kus kalapüük on teistel keelatud. Järvega on seotud mitmeid Kalevipoja-lugusid, siin leidub ka Kalevipoja kivi. Huvitavaks bioloogiliseks faktiks on põhiliselt meres kasvava taime — haniheina — leidumine Kuremaa järves.

Kuremaa järvelt viib tee Prossa järvele, mis, nagu teisedki edaspidi vaatluse alla tulevad Vooremaa järved, jääb Vooremaa kaitseala piiresse. Järv ei ole suur (pindala 33 ha) ega sügav (4,2 m). Võimust on võtnud veetaimestik. Kruusast põhja leidub vaid idakalda juures, kus asub ainus ujumiskoht. Samas ulatub järve lähikonda looduskaitsealune Luua park ligi saja viiekümne puu- ja põõsaliigiga. Luuale on rajatud veel üle 300 liigiga dendropark, samuti väike muuseum 150 linnu ja looma topisega. Soodus laagripaik on Prossa järvest kirdes. Järve loodekaldal asub suur kaitse alla võetud veerandsajameetrise ümbermõõduga Kalevipoja kivi. Prossa järv jääb sageli ummuksisse, mistõttu leidub peamiselt kokre, linaskit ja särge. Sisse on toodud veel hõbekokre, peledit, õnge võib hakata isegi angerjas. Järve majandaja on Palamuse Metsamajanduse Sovhoostehnikum. Prossa järvele on pühendanud luuletusi Johannes Semper ja Debora Vaarandi, maalinud on teda Adamson-Eric.

Edela pool, kuusemetsaga kaetud Nava mäe taga asub Prossaga üsna sarnane, ainult veidi suurem (~ 59 ha) ja natuke madalam (sügavus 3,7 m) Kaarepere Pikkjärv. Selles taimestikku täis kasvanud järves on samuti vähe liivast põhja: õige natuke esineb seda järve edelaosas. Kaladest on siit saadud särge, haugi, heakasvulist linaskit, aga ka ahvenat, roosärge, latikat, mudamaimu, kokre jt. 1959/60. a. talvel enamik kalu hukkus, hiljem on sisse toodud hõbekokre ja karpkala. Viimased on järves hästi kasvanud. Pikkjärv, nagu vaatluse alla tulevad ülejäänud Vooremaa järvedki, on Kaiavere kalamajandi kasutuses, kes alates 1969. aastast hakkab välja andma tasulisi püügilubasid (Kuremaa ja Kaiavere järvele lubasid ei anta). Pikkjärve kaguotsa juures paiknevast Nava külast pool kilomeetrit põhja pool on kivikangur, I—II sajandist (m. a. j.) pärinev matusekoht — kabelimägi.

Kes tahab näha Kalevipojal üle pea ulatunud Ilmjärve (järve sügavus tegelikult vaid 6,2 m, pindala 2,5 ha), peab minema Pikkjärvest 2 km lõuna poole, kus Tabivere tee ääres asub soostunud kallastega järveke. Ilmjärve lasti 1960. a. sisse Dnepri veehoidlast toodud kuulmiksabalisi vähke, bugi rändkarpi jt. kalade toiduorganisme, kes kõik nähtavasti hukkusid arvukalt esineva ahvena ja halbade talviste hapnikuolude tõttu.

Kui aga Pikkjärvelt suunduda Kaiavere teele, siis jõuame veidi rohkem kui 3 km pikkuse Kaiavere järve äärde. Enam kui 250 hektarit suur järv on vaevalt 4 m sügav ja üsna mudarikas. Suplejale soodsat liivast põhja leidub edela- ja kaguosas. Järve läbib Kuremaa järvest algav ja siit Elistvere järve voolav Amme jõgi. Kaiavere järve rohekaskollases vees elab ligi 20 kalaliiki — latikas, särge, ahven jt. Palju on siia lastud ka uusi kalaliike, kelledest võime loetleda riipust, vikerforelli, karpkala, peledit jt. Järv on linnurikas, eriti rändeperioodil. Linnuliikidest on huvitavamad luigid, suured laukhaned, tõmmuvaerad, jääkosklad, punapeavardid jt.

Ülejäänud Vooremaa järved jäävad Kaiaverest edela poole. Sõites Tabivere suunas, silmame vasakul Elistvere, paremal Raigastvere järve, seejärel vasakul pool Soitsjärve ja viimasena Saadjärve.

Elistvere järv (~ 183 ha, sügavus 3,5 m) on tublisti taimi täis kasvanud ja ulatuslikult soostunud kallastega. Liivast põhja esineb idakaldal Amme jõe suudme lähedal. Kaladest leidub latikat, särge, haugi, ahvenat, linaskit, viidikat, säinast, mudamaimu, angerjat, kiiska, kokre, roosärge, luukaritsat jt. Üsna rohke on linnustik, kus üheks arvukamaks pesitsejaks on mustviies.

Raigastvere järv (~ 122 ha, sügavus 4,5 m) paistab silma eriti oma väga pika (3,8 km) ja kitsa (200—500 m) kujuga. Vesi läheb kalda juures järsku sügavaks, läänes ja kirdes leiame paiguti liivast kaldavöödet. Noota satub siin alati väga ohtralt pisikest latikat, leidub veel särge, ahvenat, haugi, viidikat, kiiska, roosärge, lutsu, linaskit, kokre, säinast jt. Järvest on kätte saadud isegi üks särje ja latika ristand (hübriid). Sisse on toodud riipust, räabist, vikerforelli ja angerjat. Järve kaldal Raigastvere kooli juures asub K. Maldari laialt tuntud kiviktaimla ligi 300 liigiga.

Praegu üle 4 km pikkune **Soitsjärv** (~ 203 ha, sügavus 8 m) on minevikus olnud isegi ligi 8 km pikk. Järv on tublisti mudastunud ja taimi täis kasvanud. Sellele on suuresti kaasa aidanud korduvad veetaseme alandamised, mille tagajärjel veetase on alanenud vähemalt 2 m. Liivast kallast leidub kahes kohas, kuid ujumiseks on vesi liiga madal, ainult järve keskosas asub kitsas sügav vagumus. Selles talvel ummuksisse jäävas järves on tavalisemateks kaladeks särg, nurg ja ahven, Raigastvere järvest tuleb sisse aga ka sealseid asukaid. Tänu taimestiku- ja toidurikkusele on Soitsjärv üks meie tuntumaid linnujärvi. Leidub tuhandeid naerukajakaid, palju väikesi kajakaid, mustviireseid, võime kuulda hüübi kõlavat hüüdu. Sügisel ujuvad taimepuhmaste vahel suured pardiparved. Haruldaste lindudena on siin pesitsenud isegi kühmnokkluik, on kohatud sootildreid. 1947. aastal toodi Soitsjärve ondatra, kes hästi kohanes ja mõne aastaga kõik Vooremaa järved vallutas. Soitsjärvest kagu poole jääb muistne linnamägi — Saadjärve Kalevipojasäng, mis kuulub II aastatuhande esimesse sajandisse. Võimalik, et siin ka XIII sajandil võideldi. Praegu süüdatakse linnamäel jüri- ja maituled ning heidetakse sealt pilk ümbritsevale avarale maastikule.

S a a d j ä r v (708 ha, sügavus 25 m) on üks tuntumaid Eesti järvi. Ta koosneb kitsamast Tabivere ehk Voldi järvest ja lõuna poole jäävast Suurjärvest. Tabivere järv on soostunud kallastega, madal allikate- ja mudarikas veekogu. Sügava Suurjärve kaldavööde on enamasti liivane või kruusane (eriti hea liivarand on kaguotsas Kukulinna all). Vesi süveneb järves järsku. Tabivere järves on väike lainetest ja jääst puretud Andi saar, mis kunagi olnud nii suur, et seal elanud järvevaht. Suvel erineb väga tugevasti järve veekihtide temperatuur — põhjalähedane veekiht on õige külm. Saadjärve põhjast on saadud musta tamme tüvesid. Järv on kalarikas, kuid kalad raskesti kättesaadavad. Tähtsamad uimekandjad on särg, ahven, rääbis, latikas, haug, leidub veel kiiska, viidikat, linaskit, mudamaimu, angerjat, hinku, lutsu jt. Kalafauna rikastamise eesmärgil on siia lastud siiga, vikerforelli, säinast, järveforelli, koha, sevaani, ramuuli jt. kalu, kuid positiivseid tulemusi on andnud ainult rääbise introdutseerimine. Saadjärve rääbis on suurim Eestis. 1960. aastal toodi Saadjärve Dnepri veehoidlast mitmeid kalade toiduorganisme — kuulmiksabalisi, põnguskilbilisi, rändkarpe jt. Minevikus, enne korduvaid vähikatke oli selgeveeline Saadjärv Eesti kõige parem vähijärv. Võimas hapnikurikka veega järv on üldse liigirohke taimestiku ja loomastikuga. Seepärast on ta ammu tõmmanud endale paljude looduseuurijate tähelepanu. Teiste seas on siin mitmeid aastaid töötanud eesti hüdrobioloogia rajaja prof. H. Riikoja. Mitmel pool Saadjärve ümbruses lebab Kalevi poegade lingukive. Neist üks (keskmise venna oma) asub järve kaldal endise Saadjärve mõisapargi kohal poolest saadik vees. Teine kivi on langenud üle järve Põltsamaa küla alla, kolmas idakaldalt 1,5 km Övanurme poole, neljas on möödunud sajandil lõhutud, viies aga puhkab Saadjärve voogudes. Järve edelakaldal, Äksis, asub Eesti vanim kalahaudemaja (asutatud 1890). Selles on kuni viimase ajani hautatud siia, rääbise jt. kalade marja. Äksis on elanud ja töötanud mitmed meie kultuuriloost tuntud mehed, nagu A. W. Hupel ja O. W. Masing. Siit veidi edelasse jäävate, praegusel ajal kuivakslastud Pupastvere järvede tagant Metsanurga külast on pärit kirjanik M. Metsanurk, Pupastvere külast aga skulptor J. Koort. 1944. a.

sügispäevil käisid Saadjärve lähistel äärmiselt vihased ja ohvriterohked lahingud.

Kirjandust

Eilart, J. Vooremaa maastikulisel keelualal. «Eesti Loodus», 1964, nr. 4.

Jürgenson, M. Saare järv — kaunis puhkekoht. «Eesti Loodus», 1964, nr. 2.

Karma, J., Teder, E. Palamuse ja Oskar Luts. Tln. 1968. (Kuremaa, Prossa ja Saare järvedest.)

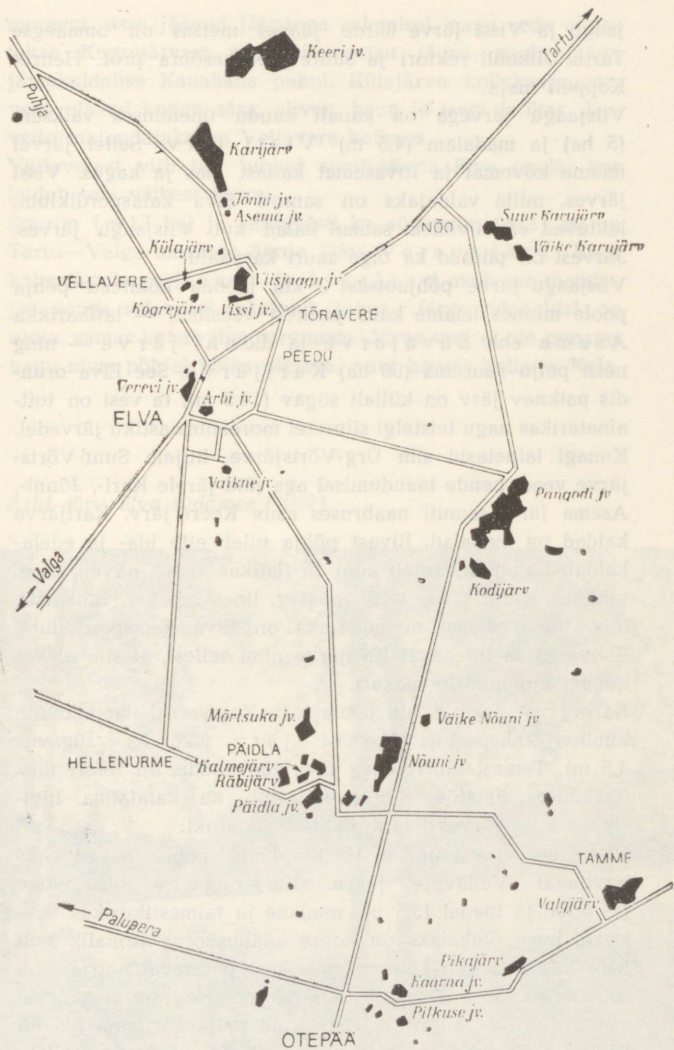
Priidel, E. Piki Peipsi piiri. Tln. 1968.

Uibu, E. Alatskivi. Tln. 1964. (Alatskivi ja Kokora järvedest.)

TARTUST OTEPÄÄ KÕRGUSTIKULE

Taalalinnast suundume Elva poole. Nõo kalmistu nurga juures pöörduv tee vasakule. Vaevalt kilomeetri järel silmame lainjas moreenimaastikus asuvaid Karujärvi. Suurem järv on 12 ha, väiksem veidi üle 7 ha suur, sügavus küünib esimeses 4,5 meetrini. Oma nime olevat Karujärved saanud sellest, et siia uppunud kunagi mesikäpp. Teise muistendi järgi tekkinud järv karu pisaraist. Järvede kaldad on madalad, suurema järve äärde on ehitatud suppuskoht. Suure Karujärve rohekaskollases vees tunnevad ennast hästi särg ja latikas, aga ka ahven, haug, linask, kiisk, roosärg jt. Järved on kinnistatud Kambja sovhoosile.

Nõost sõidame Elva poole, möödume Tõravere tähetornide säravatest kuplitest, ületame maalilise Elva jõe ja pöördume Vapramäe juures paremale. Tee viib meid Viisjagu järve (23 ha, sügavus 13 m) äärde. Järve länekallas on kõrge, samas leidub ka liivast kaldavöödet. Ujuja peab olema ettevaatlik, sest allikaid on palju ja järv süveneb järsku. Heleroheline vesi on suvel hea läbipaistvusega, veetaimi katab lubjakiht. Kalastaja võib saagiks saada latikat, särge, ahvenat, haugi, viidikat, roosärge, kiiska, lutsu ja angerjat. Järve peremeheks on Elva kalaspordiklubi. Viis-

Skeem 5. Elva ja Pädla ümbruse järved

jaagu ja Vissi järve äärde jäävas metsas on omaaegse Tartu Ülikooli rektori ja suure loodusesõbra prof. Henrik Koppeli maja.

Viisjaagu järvega on kanali kaudu ühenduses väiksem (5 ha) ja madalam (4,5 m) Vissi järv. Sellel järvel leiame kõvemat ja liivasemat kallast idas ja kagus. Vissi järves, mille valdajaks on samuti Elva kalaspordiklubi, leiduvad enam-vähem samad kalad kui Viisjaagu järves. Järvest on püütud ka õige suuri karpkalu.

Viisjaagu järve põhjaotsast 2 km mööda külateed põhja poole minnes leiame kaks pisikest veesilma — latikarikka Asema ehk Süvajärve ja Jõnni järve — ning neist palju suurema (86 ha) Karijärve. See Elva orundis paiknev järv on küllalt sügav (14,5 m), ta vesi on toitainerikas nagu teistelgi siinsetel moreenimaastiku järvedel. Kunagi lainetasid siin Ürg-Võrtsjärve, hiljem Suur-Võrtsjärve veed, nende taandumisel aga jäid järele Kari-, Jõnni-, Asema järv, samuti naabruses asuv Keeri järv. Karijärve kaldad on madalad, liivast põhja tuleb ette ida- ja edelakaldal. Kalaliike esineb kuni 15 (latikas, haug, ahven, särg, viidikas, nurg, kiisk, teib, roosärg, linask, koger, luukarits, luts, hink). Järve majandajaks on Elva kalaspordiklubi. Rahva teada tulenevat Karijärve nimi sellest, et siia olevat kunagi uppunud loomakari.

Karijärvest 2 km põhja poole jääb Kaiavere kalamajandile kuuluv kaheosaline Keeri järv (126 ha, sügavus 4,5 m). Temast läbivoolava Elva jõe kaudu on Keeri järv ühenduses Emajõega, mis kajastub ka kalafauna liigirikkuses — järves leidub kuni 20 kalaliiki.

Viisjaagu järvest umbes 1,5 km lääne poole jäävad kaks huvitavat Vellavere järve. Kogrejärv on väike (~4 ha) ja madal (5,5 m), mudane ja taimestikurikas veekogu, kus põhikalaks on kogre käabusvorm. Kohalik kolhoos kasvatab siin Lõuna-Ameerikast pärinevat nutriat ehk sookobrast. Järves leidub supluskoht. Kogrejärve kõrval asub veidi suurem (~4,5 ha), kuid palju sügavam (25 m) kohaliku looduskaitse alla kuuluv Küla järv. Madalate ja soostunud kallaste tõttu ei oska oletada sellist sügavust, kuigi vesi süveneb kalda juures väga järsku ja taimestikuvoond on õige kitsas. Paistab, et Küla järv on tekkinud

moreeni sisse jäänud jääpanga sulamisel, nagu seda oletatakse Kogrejärvest pool kilomeetrit lõuna poole jääva järsukaldalise Kanahaua puhul. Külajärve kollakaspruunis vees elavad koger, särg, ahven, haug ja isegi latikas. Järvede majandajaks on Vellavere kolhoos.

Vellaverest viib tee tuntud suvituslinna Elva poole, kus leidub viis väikest järve.

Suurim (~ 13 ha) ja nähtavasti ka sügavaim (~ 11 m) on Tartu—Valga maantee äärde jääv Verevi järv. Koos kahe järvikuga (Jaani ja Linajärv) asub see mandri-
jää panga sulamisel tekkinud lohus. Järve idakaldal on ujula, samas kohab ilus pargimets. Järve vesi ei ole punane, nagu nime põhjal võiks oletada, vaid hoopis kollane. Kala-

Arbi järv Elva südames (1967)

dest esinevad särg, ahven, roosärg, haug, latikas, linask, koger, kiisk, rünt, vingerjas, angerjas ja mudamaim.

Järve on sisse lastud koha ja hõbekokre. Verevi järve valdajaks on Elva kalaspordiklubi. Selle järve kaldal asuvas suvilas on künnel suvel viibinud sünteetilise kautšuki leiutaja professor Kondakov. Verevi järve on külasthanud mitmed teisedki teadusemehed, teda on mõneski värsis maininud poet Ain Kaalep.

Elva linna südames läigib soostunud kallastega Arbi järv (4,5 ha), mille ümbrust on viimasel ajal korrastatud — rajatud teid, ujumiskoht. Mudase põhja ja allikate tõttu on ujumine siin kaunis ohtlik. Talvel asub järvel liuväli. Ka selle veekogu peremeheks on Elva kalasportlased. Kaladest elavad siin särg, ahven, haug ja latikas. Järvel sõitmiseks on keelatud kasutada paatidel mootoreid. Kunagi asus järve läheduses hotell, kus on peatunud ka Aino Kallas. Kirjanikule ei meeldinud see soiste kallastega järv.

Elva kalmistu taga suure metsa varjus peitub väike (~1 ha), kuid maaliline Vaikne järv, mille ilu on ülistanud Jaan Kärner ja Felix Kotta. Esimene neist puhkab lähedal asuval Elva kalmistul. Üksildast, kohaliku looduskaitse alla kuuluvat järve piirab õõtsikuring, vaid harva paneb tuul värelema peegelsileda veepinna. Kaladest elavad siin koger ja mudamaim. Järve valdajaks on Elva metsamajand.

Matkajad pidagu meeles, et Elva, Vapramäe ja Peedu metsapark on looduskaitse all ja laagrisse võib seal jääda ainult selleks määratud paikades.

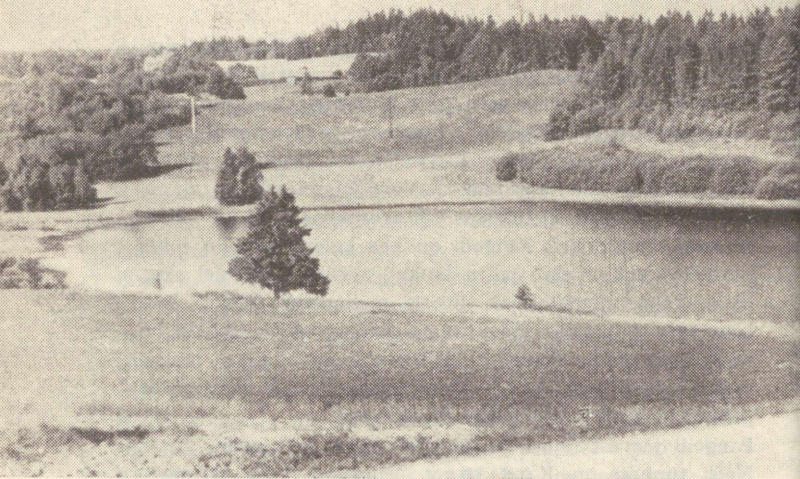
Elvast matkame Pangodi poole. Maastik omandab järjest enam Lõuna-Eesti maastikule tüüpilisi jooni. Vahelduvad põllud ja metsasalud, tee tõuseb ja langeb. Siis korraga ilmub keset künklikku moreenimaastikku nähtavale kaunis Pangodi järv, mis meenutab paljus oma suuremat sõsarat Pühajärve. Oleme jõudnud Otepää kõrgustikule, kus iga 9 km² kohta tuleb üks järv, kokku aga loendatakse järvi 130. Otepää kõrgustiku järved on peaaegu kõik rohke-toitelised.

Pangodi järve kaldajoon on väga kääruiline, moodustub mitu poolsaart, ilu lisavad kaks saart — Väike- ja Kivi-

saar. Pindala küünib 115 hektarini, sügavus 11,1 meetrini. Järve ümbritsevad mitmed kõrgustikud, neist ilusamad on Palu- ehk Hurdamäed, mis koos järvedega kuuluvad looduskaitse alla. Palumägedelt avaneb vaade järve põhjaosale, kus on mõnus supluskoht. Idakaldale on kerkinud hulgalt puhkekodusid ja saunu. Järve põhjareljeef on rahutu, kaldavööde enamasti liivakas või kruusakas, allikaid leidub rohkem lõunakaldal. Pangodi on hea kalajärv, mille rohekaskollases vees elab palju latikat, arvukad on veel särg, haug, koha, ahven, kiisk, linask, mudamaim, koger, luts, roosärg jt. kalad. Ka jõevähki on möödunud sajandil leidunud väga palju. Veekogu kalarikkused on Elva metsamajandi valduses. Halvasti mõjuvad järvele põhjakalda piirkonda sattuvad koorejaama heitveed.

Pangodi järvest lõuna poole jääb mitu väiksemat järve. Neist tuntuim on Kodijärv. Viimasest kuus kilomeetrit Otepää pool asub teest vasakul Väike Nõuni järv, veidi edasi paremal Suur Nõuni ehk Nõuni järv (~ 79 ha), mõlemad on võetud kohaliku looduskaitse alla. August Kitzberg, kes mõnda aega elas Päidlas venna pool, on siit võtnud nime oma «Veli Hennis» kujutatud järvele. Nõuni järv on põhjakirde—lõunaedela suunas piklik, üsna liigestatud kaldajoonega. Ta asub Pangodi ja Pühajärvega ühes vagumuses. Liivast põhja leiame mitmel pool, kuid vesi süveneb järsku. Järve uhkab palju allikaid. Majandajaks on Nõuni sovhoos. Kaladest esinevad latikas, särg, ahven, haug, roosärg, koha, mudamaim, kiisk, linask, koger, luts, vingerjas.

Nõuni järvest lääne ja edela pool leidub Päidlas asuva Järvesalu kolhoosi maadel kümme ilusat, kohaliku looduskaitse all olevat järve, mis kõik on nimetatud kolhoosi kasutuses. Neist on suuremad Päidla ehk Mõisajärv (~ 14 ha, sügavus 6,8 m) ja Mõrtsuka järv (~ 20 ha, sügavus 6,5 m). Päidla järv on valdavalt liivase kaldavöötmega, nii järve ida- kui lääneotsa juures leidub supluskohti. Kalaliike elab järves kümne piires (latikas, ahven, särg, haug, roosärg, koger, linask, viidikas, hink). Päril jõudsasti on siin kasvanud siiglaste hulka kuuluv vähenõudlik peled, perspektiivsemaid avaveekalu meie järvedes. Päidla järve juures asub eesti tuntud linnutead-

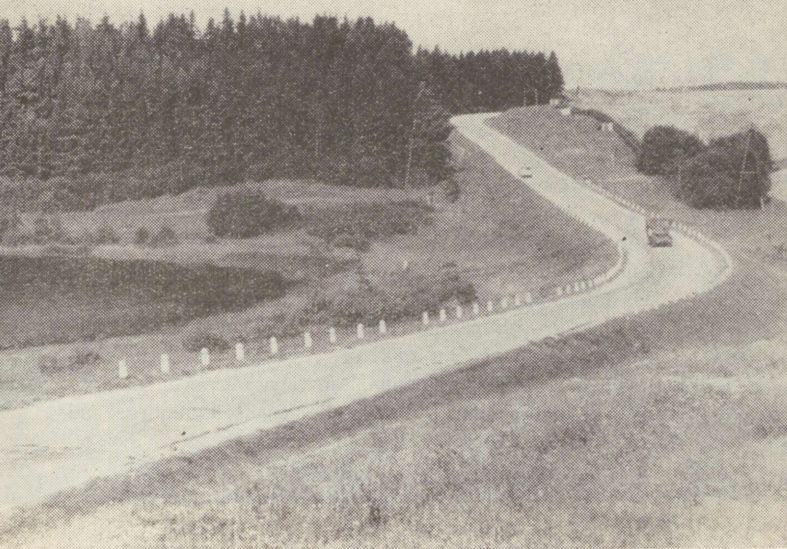
Kurnakese järv Otepää lähistel (1968)

lase Mihkel Härmsi kodukoht, mõnda aega on siinkandis elanud kirjanik August Kitzberg.

Päidla järvest jääb veidi loode poole pisike (1 ha) K a l m e - j ä r v, kuhu on tõenäoliselt kuulsal loodusteadlase akadeemik A. Middendorffi poolt meile esmakordselt sisse toodud ja püsima jäänud Ameerikast pärinev tuskarooravesiiriis — partide maiuspala. Siit on vesiriisi viidud mujale Eesti järvedesse.

Kõige põhjapoolsem Järvesalu järvedest on üsna kõrgelkaldaline Mõrtsuka järv. Oma halvakõlalise nime olevat veekogu saanud sellest, et siin tapnud talumehed järve hirmutatud põdra. Mõrtsuka järv, nagu paljud teisedki siitkandi veekogud, on hea latikajärv. Püütakse veel haugi, roosärge, ahvenat, linaskit, kokre, kiiska, lutsu jt. kalu. Ka Mõrtsuka järve on lastud õige mitmeid kalaliike, viimasena peledit. Järves leidub liivase põhjaga supluskohti, eriti järve põhjaosas.

Järvesalu järvedest umbes 8 km kagu pool, Valgjärve asunduse juures paikneb kohaliku looduskaitse alla kuuluv

Valgjärv (~65 ha), üks suuremaid surnud jää sulamisel tekkinud järvedest. Siinset vaheldusrikast moreenimaastikku on lõuendil värviküllaselt kujutanud Konrad Mägi ja Mart Laarman, kirjasõnas aga Fr. Tuglas, kelle karjapoispäevad möödusid naabruses asuvas Tamme mõisas. Valgjärve ääres seisab vahina mitu iidset tamme, lõunakaldal kohab looduskaitse alla kuuluv park. Järv ei ole eriti sügav (5,5 m), kuid väga rahutu põhjareljeefiga; maalilisust annavad kolm saart (Pajusaar ja kaks Mustsaart). Põhi on kalda lähedal enamasti kruusane, endise mõisa kohal leidub allikaid. Tähtsamad kalad on latikas, särg, kiisk, ahven, haug, roosärg jt.

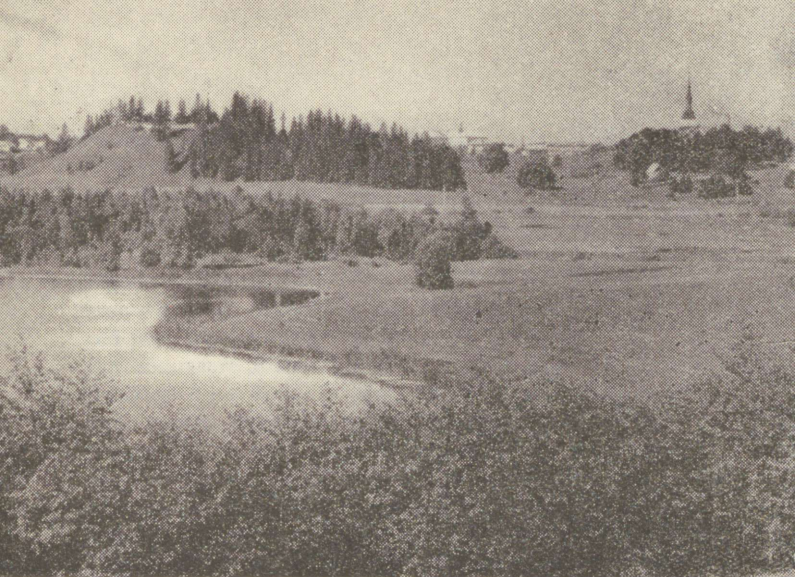
Valgjärvelt Otepääle minnes möödume sügavasse orgu jäävast Pikajärvest (~9 ha), mis aga teele ei paista. Umbes 5 km järel tuleb Pilkuse, kus algab tõeline Otepää järvedemaa, mille iga küngast ja järve on maalinud R. Uutmaa, J. Uiga, E. Maaser jt. kunstnikud. Metsatukkadega mütsitatud mäed, nende vahele jäävad järved ja põllud. Vasakul pool ilus Pilkuse järv (~10 ha), paremal

kena saarega Kaarna järv. Viimase ümbruses kõrguvad moreenkünkad paarikümne meetrini ja üle sellegi. Järve enda pindala ulatub 24 hektarini, sügavus aga on väike (4,3 m). Kaldad on laugjad, enamasti liivased. Järve rohekaskollases vees elab ligi kümme kalaliiki, kuid nende püük on keelatud nagu kõigis teisteski Otepää sovhoosile kuuluvais järvedes. Kaarna järve kaldale on oma baasi rajanud Tallinna Pedagoogiline Instituut.

Edasi tuleb järvi ridamisi. Kaarna järvest loodesse jääb Lüüsjärv — kunagine Kaarna järve osa, edela pool järgnevad Väike Juusa ja Alevijärv, mis kõik on Otepää sovhoosi majandada. Alevijärv olevat ennemuiste tublisti suurem olnud ja võib-olla osaliselt ümbritsenud verega ohtralt niisutatud Otepää linnamäge. Viimane oli

Otepää kõrgustikul leidub palju maalilisi väikejärvi. Turujärv (1968)

Vaade üle Väikese Juusa järve Otepääle (1968)

asustatud juba I aastatuhande II poolel. Sakslased ründasid korduvalt Otepää linnust, kuid lõplikult läks see vallutajate kätte 1224. aastal. Rahvasuu on säilitanud mälestuse veealusest salateest ja nahksillast, mille kaudu linnuse kaitsjad pidanud ühendust muu maailmaga. Vaevalt jätab keegi ronimata linnamäele, et heita pilk alla sinetavatele järvedele.

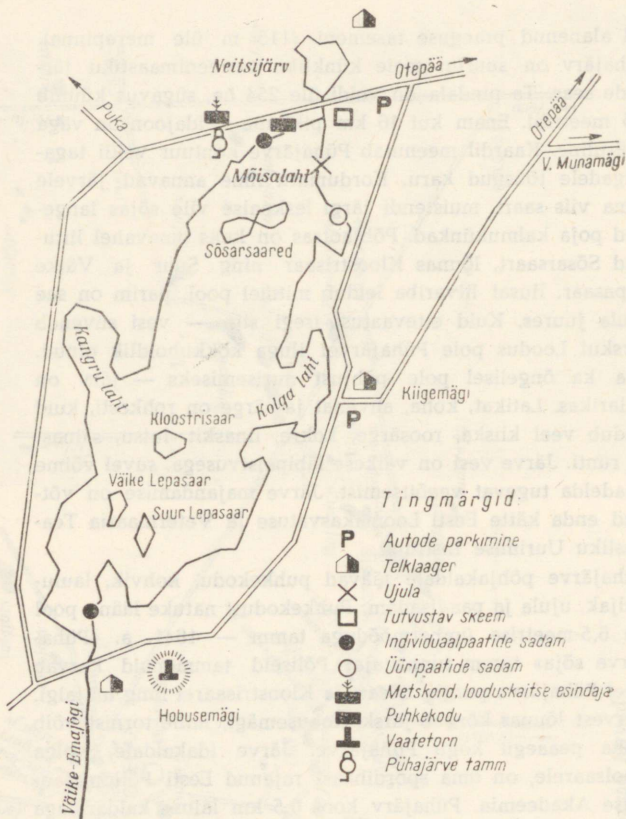
Jõuame Otepääle, Eesti väiksesse «mägilinna», kunagisse Nuustaku alevisse. Siit ei ole palju maad edelasse jääva Eesti kõige kuulsama ja ühe kaunima järve — Pühajärve äärde. «Kuulen sinu lainte laksu» laulis sajandivahetusel täis vaimustust O. Grossschmidt oma «Pühajärve valsis». Asjata pole tekkinud kõnekäänd: «Enne kui Pariisi sõidad, käi ära Nuustakul.»

Sulav mandrijää jättis siia maha praegusest palju suurem järve, mille veetase oli 8—9, mõnedel andmetel isegi 15—16 m kõrgem praeguse Pühajärve omast. Hiljem murdis moreenküngaste vahel lainetav järv endale Väike-Emajõe ülemjooksu kohal äravoolutee ja on aegade jook-

sul alanenud praeguse tasemeni (115 m üle merepinna). Pühajärv on suurim meie künkliku moreenimaastiku järvede seas. Ta pindala on veidi üle 254 ha, sügavus küünib 8,5 meetrini. Enam kui 16 km pikkune kaldajoon on väga käärunine. Kaardil meenutab Pühajärve kontuur veidi tagajalgadele tõusnud karu. Kordumatu ilme annavad järvele tema viis saart, muistendi järgi lesknaise viie sõjas langenud poja kalmukünkad. Põhjaotsas on kaks omavahel liitunud Sõsarsaart, lõunas Kloostri Saar ning Suur ja Väike Lepasaar. Ilusat liivariba leidub mitmel pool, parim on see ujula juures. Kuid ettevaatust isegi siin — vesi süveneb järsku! Loodus pole Pühajärvel iluga kokkuhoidlik olnud, aga ka õngelisel pole põhjust nurisemiseks — järv on kalarikas. Latikat, koha, ahvenat ja särge on rohkesti, kuid leidub veel kiiska, roosärge, kokre, linaskit, lutsu, säinast ja rühti. Järve vesi on väikese läbipaistvusega, suvel võime vaadelda tugevat veeõitsemist. Järve majandamise on võtnud enda kätte Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituut.

Pühajärve põhjakaldale jäävad puhkekodu, kohvik, lauluväljak, ujula ja paadisadam. Puhkekodust natuke lääne pool on 6,5-meetrise übermööduga tamm — 1841. a. «Pühajärve sõja» tumm tunnistaja. Põliseid tammepuid kasvab veel Pühajärve pargis, Sõsar- ja Kloostri saarel ning mujalgi. Järvest lõunas kõrgub järsk Hobusemägi, mille tornist võib näha peaaegu kogu Pühajärve. Järve idakaldale, Kolga poolsaarele, on oma spordibaasi rajanud Eesti Põllumajanduse Akadeemia. Pühajärv koos 0,5 km laiuse kaldaribaga ja põhja poole jääva taimestikurikka Neitsijärvega on võetud looduskaitse alla. Väikest Lepasaart tahetakse säilitada täielikult ürgsel kujul, mistõttu sinnaminek on keelatud. Järve vee puhtuse säilitamiseks on ettepanek keelata järvel mootorpaatidega sõitmine (erandiks vetelpääste ja looduskaitse paadid). Järve ääres on kindlaks määratud laagri- ja parkimiskohad (vt. skeem 7). Telkimispaigad on ette nähtud Kiigemäel — järve idakaldal Kolga lahe lähedal, Hobusemäest lääne pool ja Neitsijärve kirdekalda lähedal. Autode parkimiskohad on järve põhja- ja lõunaotsa juures, peatuskoht autoturistidele aga Poslovitsa kääru lähedal.

Skeem 7. Pühajärve ümbrus

Pühajärve ilu on innustanud paljusid meie kunstinimesi. Siin on maalinud kümned kunstnikud, septsenud ridu Fr. Tuglas, M. Under, A. Kitzberg, A. Alle, E. Vilde ja paljud teised. E. Vilde on siin kirja pannud «Prohvet Maltsveti», A. Alle loonud «Tsükli Pühajärvele», J. Sütiste kirjutanud ooperi «Pühajärv» libreto. 1929. aastal loodud luuletuses «Otepää» ütleb J. Sütiste:

«... Siin läbi käidud iga tipp ja alang ja palju kirjutet neist vetest, sellest maast, on kiidusõnu palju järve valat — mu kordamine oleks plagiaat...»

Siurulased on suvitanud Hobusemäe lähedal Saare talus, teised kirjamehed sagedamini Kolgal. Pühajärvel on viibinud ka Eino Leino, Jean-Paul Sartre jt.

Pühajärvest lääne poole jääb palju väikesi järvi. Kõige lähemal Pühajärvele on küllalt suur (~19 ha) ja keskmiselt sügav (8,7 m) Juusa järv. Kalda lähedal on põhi liivane, vesi ühtlaselt süvenev. Kaladest elavad siin latikas, koha, haug, ahven, kiisk, roosärg, linask, koger jt. Järve majandajaks on «Kommunisti» sovhoos. Rahvajutt räägib, et vanasti olevat Otepää kuningas Juusa järvest kalu püüdnud ja järve nimetatud siis Kuningajärveks.

Hea kuulsus spordisõprade seas on Tartu Riikliku Ülikooli Kääriku spordibaasil. Viimasele kuuluvad ka Kääriku, Tornijärv ja Pülme järv. Otse spordibaasi ukse all läigib Kääriku järv (~19 ha, sügavus 5,9 m), millele on rajatud eeskujulik ujula, kaldale aga ehitatud tore saun, kus on leilimõnusid maitsnud isegi Soome president. Järve veepeeglil ujub kodustatud kümnokkluige paar, kollases vees elab aga ligi tosin kalaliiki (latikas, särg, haug, ahven, linask, roosärg, kiisk, koger, nurg, luts, hõbekoger jt.). Järve taga mäe otsas paistavad kaugemale arhitektide U. Tõlpuse ja P. Tarvase kavandatud suurejoonelise spordikompleksi ehitised.

Kääriku järvest on ilusam kilomeetri võrra põhja poole jääv Tornijärv (~13 ha), mis on üsna sügav (15,2 m) ja tähistab kunagist jääpanga sulamise aset. Selle järve kaldad on kirde ja kagu pool järsud, põhi kalda lähedal liivane. Temperatuuri hüppekiht esineb suvel 3—5 m sügavusel, kus vee temperatuur erineb mõne meetri ulatuses 12° võrra. Seetõttu ei ole järv supluseks kuigi sobiv, kalapüügiks on tingimused paremad, sest siin elavad särg, ahven, latikas, haug, roosärg, linask, koha, luts, koger jt.

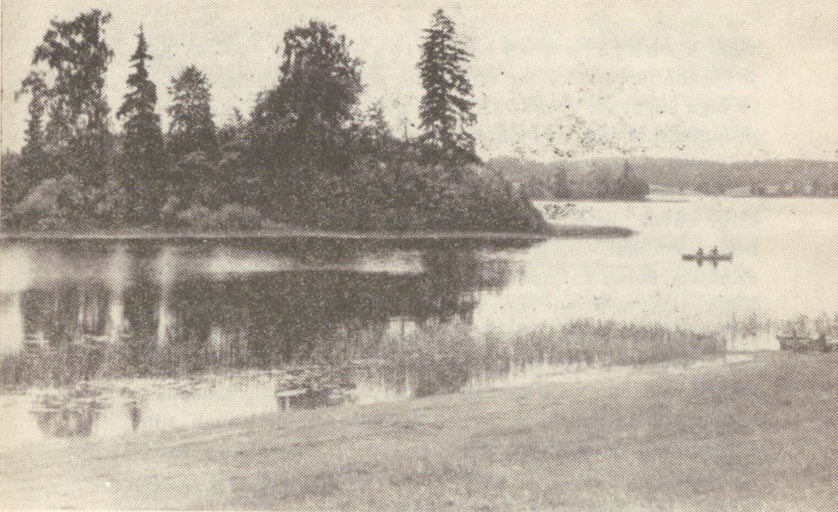
Väga rahutu reljeefiga on Otepää—Puka tee äärde jääv Arula ümbrus, kus paiknevad Otepää kõrgustiku kõige kõrgemad kohad — Kuutsemägi (217 m) ja Meegaste mägi

(214 m), kust paistab isegi Võrtsjärv. See on seni veel avastamata matkamaastik, kus sillerdavad ilusate kallastega Pülme järv, vesiroosiderikas Laanejärv, hõbekogrerohke Mähajärv ja liivasekaldaline Päästjärv, hea supluskoht matkatolmu mahauhtumiseks.

Ida poolt Pühajärve tuleb otsida Emajõe lätteid. Tavaliselt peetakse selleks Väikese Munamäe jalamil olevat allikat. Õigem on Emajõe alguseks lugeda Pühajärve voolavat Sulaoja või Pühajärve ennast. Väike Munamägi (207,5 m) koos Tedremäe ja Nüpli järvega moodustavad omaette maastikulise kaitseala. Pärast väsitavat ronimist Väikesele Munamäele võime end karastada Tedremäe jalamil asuvas Nüpli järves (~28 ha, sügavus 6 m). Parimad supluskohad on järve põhjaosas ja kirdenurgas. Järv, mis on tekkinud sulanud jääpanga asemele, asub kuppelmägede vahel, tema ümbrust elustavad siin-seal puude vahele peitunud pered. Ühes järve edelanurga juures asuvas majakeses saatis oma eluloojaku mööda laulu «Örn ööbik» autor Gustav Wulff. Lõuendile on jäädvustanud selle järve meie tuntumaid maastikumaalijaid R. Uutmaa. Järves elab vähemalt 10 liiki kalu, teiste seas isegi koha. Kalapüügi ainuõigus kuulub Otepää sovhoosile.

Umbes 5 km Väikesest Munamäest lõuna pool pöördume vasakule, Vidrike asunduse poole. Teest vasakule jääb sügav loode—kagusuunaline Voki—Truuta—Kooraste ürgorg, mille põhjas sätendab helmestereana Eesti kõige suurejoonelisem aheljärvestik. Järvi on ahelas kümme, loode poolt alates on need järgmised: Vidrike, Voki, Lambahanna, Naha-, Sinika-, Lubjaahju, Liinu-, Pikk-, Vaaba ja Hatsike järv. Need on enamikus üle 10 m sügavad, rohekaskollase veega järved. Kaladest on saadud ahvenat, latikat, haugi, linaskit, särge, roosärge, nurgu, viidikat, mudamaimu jt. «Kommunisti» sovhoosi majandada olev Vidrike järv on päris tee ääres, teised jäävad rohkem võsa varju. Osa järvi on nähtavad ürgorust põhja pool olevalt teelt, kuhu pääseb Naha- ja Lambahanna või Pikk- ja Liinujärve vaheliste teede kaudu.

Kõnealune järvedeorg, mida loetakse ka Võhandu jõe alguseks, ristub Kooraste juures teise, kirde—edelasuuna-

Ilus ja sügav on Kooraste järv (1968)

lise ürgoruga, milles leidub omakorda viis järve. Viimastest suurim (~40 ha) on Kooraste Suurjärv. See sügav (17,7 m) veekogu on väga sopilise kujuga, tema põhjaotsas uhuvad lained segametsaga kaetud saart. Põhja- ja idakalda ääres on põhi liivane, põhjareljeef ebatasane. Esineb temperatuuri hüppekiht, saare ümber leidub mitmeid allikaid. Järve kasutajaks on Võru metsamajand. Kaladest elavad siin latikas, särg, haug, roosärg, nurg, linask, viidikas jt.

Kooraste Suurjärvest 200 m edela poole jääb teine sügav (18,6 m) järv — Uiakatsi. Sellesse järve on Eestile uudiskalana lastud sisse siiglane tširr. Kooraste järvest kirde poole jääb kolm järve, millest suurim on Mut-sina.

Suundudes Koorastest mööda teed kirde poole, jõuame umbes kuue kilomeetri järel Kanepi lähedal olevale Jõksi järvele (~65 ha). See järv asub sügavas kirde—edelasuunalises ürgorus, milles kirde pool paiknevad

veel Vähkjärv (~9 ha), Piigandijärv (~43 ha) jt. Nende järvede kaldad on järsud, järved ise allikaterikkad ja õige sügavad: Jõksi 23,8 m, Piigandi 25,3 m. Jõksi järve pruunikaskollane vesi on üsna mineraalaineterikas, kaldad valdavalt kruusased, vesi läheb järsku sügavaks, esineb temperatuuri hüppekiht. Kaladest on tähtsamad latikas, särg, ahven, haug, leiduvat veel kiiska, roosärge, lutsu, hinku, viidikat, linaskit ja kokre. Järve peremeheks on «Kalevi» Põlva kalaspordiklubi.

Väga ilus veekogu on kõrgete kallastega Piigandijärv. Järve kagukallas on liivane, vesi selge, kuid suplejale tuleb olla ettevaatlik, sest põhi laskub järsult. Vesi on pehme, mistõttu siin kasvab ka järve-lahnarohi. Kalastiku koosseisult sarnaneb ta Jõksi järvega, samuti esineb siin temperatuuri hüppekiht. Piigandi järv ja naabruses asuv Vähkjärv on «Ühisjõu» kolhoosi valduses. Piigandi järvega algabki pehmeveeliste järvede ala.

Piigandi järvelt suundume Ihamaru poole. Teest paremale jääb happelise veega sügav (14,3 m) Mustjärv (~15 ha), mida kirjanik R. Roht on kujutanud romaanis «Hümnid Paanile» ja kus peamiseks kalaks on koger. Järve peremeheks on Põlva kalasportlased.

Kirjandust

Kubjas, E. Arula — avastamata matkamaastik. «Eesti Loodus», 1965, nr. 3.

Mägi, H. Otepää. Tln. 1963.

Otepää. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek. Ettekannete lühikokkuvõtted. Tln. 1966.

Sepp, H. Otepää ja Pühajärve ümbrus tulevikus. «Eesti Loodus», 1963, nr. 2.

Suur, A. Elva. Tln. 1968.

PÕLVA KAUDU VÕRU JÄRVEDELE

Oleme jõudnud kuivade ja liivaste männimetsade alale, mis on küllalt iseloomulik Põlva ümbrusele. Ihamaru lähedal (Ihamaru külast umbes 3 km Tartu pool) võime veeta

tunnikese Palojärvel. Selle keset männikut asuva järve kagukaldal leidub supluskoht, lubjavaeses vees kasvab järve-lahnarohi, õitsemise ajal on väga dekoratiivne ohtralt esinev roosaõieline vesi-kirburohi. Järve valdajaks on Veriora metsamajand.

Jätkame matka Taevaskoja poole, et tutvuda Ahja jõega, Eesti ilusaima jõega, ja sellele rajatud Saesaare tehisjärvega. Oleme maastikulisel kaitsealal, mis ulatub Koorvere veskist Valgesoo veskini. Ürgoru on keelatud sissesõit mootorsõidukiga ja need tuleb jätta kaitseala piirile, Saesaare hüdroelektrijaama juures olevale parkimisplatsile (ürgoru läänepoolsel veerul).

Palojäv (1968)

Jaan Vahtra poolt ülistatud «Taevaskoja jõgi» on nüüd tublisti muutunud. Jõgi on ohvriks toodud väikeelektrijaamade ehitamisele. Üsna laastatud mulje jätab kunagise Saesaare karestiku ümbrus. Jõe paisutamise tulemusena 1952. aastal on tekkinud siiski päris ilus, Saesaarest kuni Kiidjärveni ulatuv paisjärv (4 ha, sügavus 8,5 m), mille kõrgetel kallastel matkamine, eriti aga süstasõit, pakub toreda elamuse. Väga kaunid vaated avanevad Laaritsa-, Mõsu- ja Kivipalu mäelt. Veehoidla juures asuvad paviljon, kuhu on paigutatud kaitseala tutvustavad materjalid, ja ööbimismajake. Tänu veehoidlale on Taevaskojas avanenud paremad võimalused suplemiseks ja paadisõiduks. Tugevasti on kannatada saanud aga jõe kalastik, kus võimust on võtnud ahven ja haug, esinevad veel särg, nurg ja latikas, kadumas aga kunagised Taevaskoja jõe uhkused — hõrnas, vikerforell ja ärn. Ahja jões Kiidjärve pool neid siiski veel leidub. Puutumatusena on säilinud veel 22,5 m kõrgune Suur-Taevaskoda, samuti Väike-Taevaskoda. Nende juures lendab sinakasroheline sulestikuga jäähind, talvel aga askeldab vesipapp. Paisjärve ääres kohtame hallhaigrut, vahel isegi musta toonekurge. Läbirändel on olnud kalakotkaid, üsna palju elab sinikaelparte.

Taevaskojast tulles läbime Põlva, kuhu kohalike entusiastide tööga on hiljuti rajatud üsna suur, kuid kahjuks liiga madal, ligi 50-hektarine tehisjärv. Põlva järve lõunakaldal ootavad sõiduvalmis paadid.

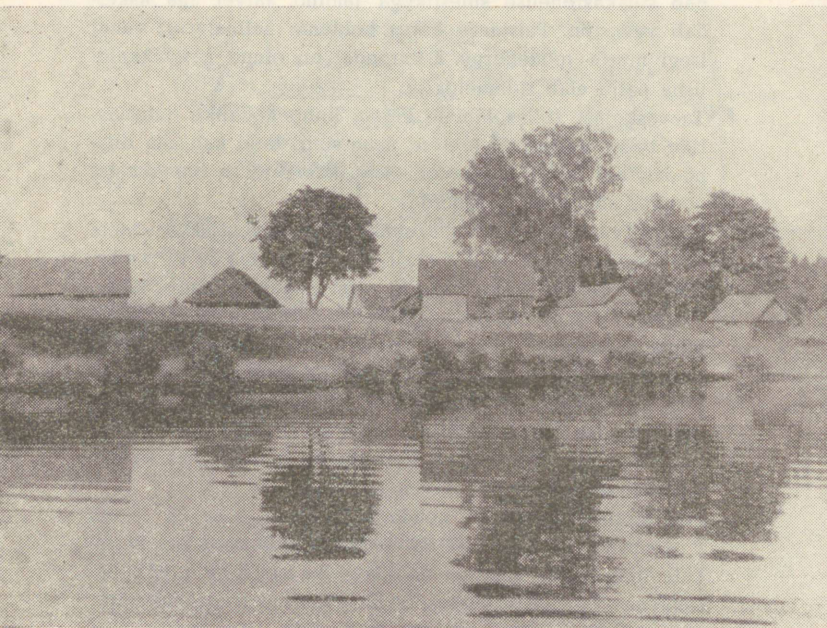
Põlvast veidi lõuna pool Rosmal pöördume vasakule. Meie eesmärgiks on jõuda Partsi ümbruse järvedele, milliseid on ligi tosin. Enamik neist (Pikamäe, Saar-, Kivi-, Viroste järv jt.) kuuluvad Eesti, ja võimalik et Euroopa, kõige pruuniveelisemate järvede hulka. Sageli on nende vesi tumedam kui tüüpiliste rabajärvede oma. Nähtus on seda huvitavam, et need järved ei paikne mitte rabades nagu enamik punakaspruuni veega järvi, vaid kultuuristatud maastikus või metsas. Üldiselt on elustik neis vaene, kaladest on sagedamad ahven ja haug.

Maalilisemad veekogud nende hulgas on pikk ja kitsas Pikamäe järv (~7 ha, sügavus 11,7 m) keset Partsi küla ning veidi Timo poole jääv Saarjärv (~12 ha, sügavus 11,9 m). Viimases on ilus saar ja kirdekalda juu-

res hea supluskoht. Suvel soojeneb siinsete järvede vähe läbipaistva vee ülemine kiht kuni 25—26°-ni, vaevalt meeter-paar sügavamal on vesi aga kümmekond kraadi külmem. Pikamäe järve valdajaks on Tammsaare-nimeline kolhoos, Saarjärve peremeheks «Oktoobri Võidu» kolhoos.

Silmapaistvalt ilus on Ruusa jaama lähedal asuv Vioste järv (10 ha, sügavus 10 m). See orujärv kuulub «Uue Ilma» kolhoosile. Liivast kaldariba leidub põhja- ja idakaares, vesi järves süveneb kiiresti. Vioste järv on Eesti seni uuritud järvede seas orgaaniliste ainete ja rauarikkaim veekogu. Tumedas järvevees elavad ahven ja haug, sisse on lastud kokre, hõbekokre ja linaskit. Huvitav on märkida,

Järvederikas Partsi küla. Pikamäe järv (1960)

et viimase poole sajandi jooksul on Viroste järve iseloom tublisti muutunud: veel 50—60 aastat tagasi oli siin palju kalu ja 80 aastat tagasi ka vähki.

Silmapaistvalt sügav (18,2 m) on metsaste kallastega *Holvandi Kivijärv* (~6 ha), mis kuulub Tammsaarenimelisele kolhoosile.

Kui juba ollakse Partsi kandis, siis ei maksaks külastamata jätta *Võhandu*t, muistsete eestlaste püha jõge. Partsilt mõni kilomeeter kagusse jääb *Võhandu* suurim liivakivi-paljand *Viira Veskikalju* (16,5 m). Sellest veidi idas asub *Sõjatare* müür. Viimases oli varem kaks koobast: *Uku* koobas — muistendi järgi jumala asupaik, ja *Sõjatare*, kus muiste sõja ajal tapetud palju siia varjupugenud eestlasi. Langenute kääpad asuvad samas *Kalmistu* mäel. *Sõjatare* on nüüd kinni varisenud ning *Sõjatare*ks kutsutakse sageli *Uku* koobast. *Võhandu* lõik *Leevist* kuni *Reo sillani* väärrib tervenisti külastamist; see osa jõest on võetud ka looduskaitse alla.

Teekonda jätkame *Nohipalu* poole, et vaadata kaht täieliku looduskaitse alla kuuluvat järve. Väiksem, *Valgejärv* (~6 ha, sügavus 12,5 m), — on olemasolevatel andmetel kõige toitainetevaesem ja selgeveelisem järv Eestis, aga võib-olla koguni *Baltikumis*. Suvel ulatub vee läbipaistvus 8,8 meetrini, mis on meie järvedes suurim. Keset männimetsa asuva järve heleroheline sooladevaene vesi on koostiselt lähedane vihmaveele. Ohtralt kasvab siin haruldast vesilobeeliat ja järve-lahnarohtu. Aeglaselt süvenev liivapõhi on parim järve põhjaosas. Kaladest leidub siin peamiselt ahvenat, kohalike elanike teatel veel haugi ja latikat. Kalastamisõigus on «*Kalevi*» *Räpina* kalasportseksioonil.

Vaid pool kilomeetrit *Valgejärvest* lõunas, teisel pool metsaga kaetud küngast paikneb *Mustjärv* (~22 ha, sügavus 8,9 m). Vaatamata sellele, et *Mustjärv* asub *Valgejärvega* ühesuguses ümbruses, on ta vesi punakaspruun ja vähe läbipaistev. Järve kaldavöötmes elab hulk haruldasi pisiloomi. Kaladest leidub siin vaid haugi. Hea supluskohta leiame järve kirdekalda juures, vaade järvele on aga ilusaim lõunasse jäävalt mäelt. Ka see järv on antud *Räpina*

kalasportlaste valdusse. Koos Valge- ja Mustjärvega on võetud looduskaitse alla 250 m laiune kaldariba.

Külastamisväärseid metsajärvi kohtame ka Orava ümbruses. Kaunile Kõverajärvele (~11 ha, sügavus 15,5 m) asus 1959. aastal elama kobras. See väärtuslik karusloom oli poolteistsada aastat tagasi meil hävitatud, 1957. aastal toodi ta uuesti Aegviitu. Kõverajärvele jõudis kobras aga Peipsi idakaldalt, kuhu teda mõni aeg tagasi samuti sisse toodi. Selle haruldase looma kaitse huvides on soovitatud Kõverajärv looduskaitse alla võtta. Ülejäänud Orava järved moodustavad kolmiku. Mõnevõrra huvitavam on liivasepõhjaline Solda järv, järve-lahnarohu leiupaik. Sünge on soostunud kallastega Mustjärv (~5 ha, sügavus 9,2 m), kus kaldalähedases vees on viltuvajunud rist, mis tähistab inimese hukkumiskohta. Kaladest leiame siit peamiselt haugi ja ahvenat. Kõigi Orava järvede majandajaks on kohalik sovhoos.

Oravalt suundume Tudernasse, sealt piki Piusa looklevat kallast Tabina kaudu Lasvale, kus otse tee ääres helendab Lasvajärve liivakallas. Lasva järv (~11 ha, sügavus 19,2 m) on järsult süvenev, üsna kalarikas veekogu. Siin leidub särge ja roosärge, latikat ja ahvenat, samuti veel haugi, kokre, linaskit, viidikat, kiiska ning säinast. Järve majandaja on «Oktoobri Võidu» kolhoos.

Paar kilomeetrit edela pool asub hiljutine Eesti parim vähijärv — Kalijärv (~10 ha, sügavus ~18 m). 1957. aastal said järve vähivarud rängalt kannatada järve veepinna alandamise tagajärjel, mis aga oluliselt ei kuivendanud ka ümbritsevaid maid. Kalijärve kalastikku kuuluvad latikas, haug, ahven, särg, roosärg, luts, viidikas ja mudaim. Järve majandajaks on Võru metsamajand.

Päris huvitav on veel käia Tsolgo väikejärvedel. Teel sinna möödume metsa varju jäävast Paidra järvest (~11 ha, sügavus 8,9 m), mille ääres on hea telkimispaik. Järve kaldariba on enamasti küll liivane, kuid läheb ruttu mudaseks. Kaldavees kasvab järve-lahnarohi. Kaladest elavad siin särg, ahven, haug ja koger. Järve valdajaks on «Järve» kolhoos.

Paidra juures ületame Võhandu jõe ja oleme paari kilomeetri pärast esimestel Tsolgo järvedel. Kõigepealt

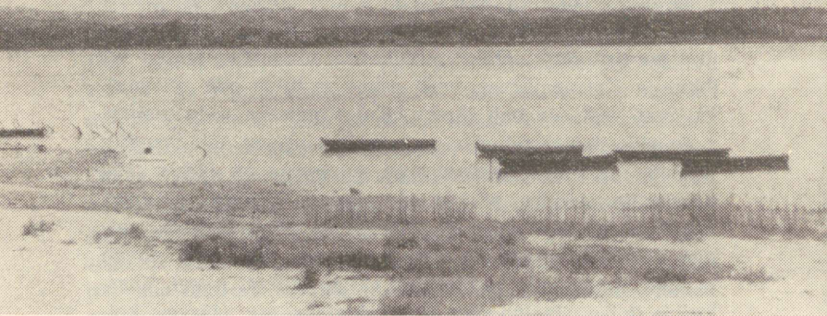
tuleb vasakul pool teed nähtavale sügav (19,2 m), valdavalt kõvade kallastega P i k k j ä r v, sellele järgneb küla sees suhteliselt madal (10,1 m) ja soostunud kallastega K õ v e r - j ä r v, siis paremal pool teed küla keskel väike (6 ha), kuid väga sügav (29,7 m) M u s t j ä r v, mis on sügavuselt kolmas järv Eestis. Edasi tulevad A n n e -, P i l l e -, K a r s n a ja L a u g a järv. Üsna rahuldavad ujumistingimused on Pikk- ja Karsna järves, neist esimeses tuleb olla ettevaatlik, sest vesi süveneb järsku. Kui silmitseda seda pisijärvede rida, kangastub silme ees kauge jääaeg, mil taanduv jääserv jättis siia vanasse orgu moreeni sisse jääpankade rea, mille sõllikes praegu järvekesed läigivad. Küsimus vajab geoloogilist uurimist. Mõnevõrra põhjalikumat vaatlust väärrib Mustjärv, kus on arvukamad kalaliigid ahven ja mudamaim, kuid leidub veel särge, latikat, haugi, linaskit ja lutsu. Tsolgo järvede valdajaks on «Järve» kolhoos.

Edasi suundume Põlva—Võru teele, kus pöördume Võru poole. Mõne aja pärast möödume kahel pool teed asuvatest näidissovhoostehnikumile kuuluvatest kohaliku looduskaitse all olevatest V ä i m e l a j ä r v e d e s t. Paremal pool paikneb suurem (~ 14 ha) ja sügavam (11,6 m) M ä e - j ä r v, mille kalastik on üsna liigirikas (särge, roosärge, haug, latikas, ahven, nurg, turb, linask, koger, koha, luts, kiisk, viidikas, rünt). Järv on allikaterohke, mistõttu järve loodeots on talvel sageli jäävaba. Hästi paljunenud ondatra on viimasel aastakümnel hävitanud suurelt osalt järve taimestikuvööndi. Mudase A l a j ä r v e kallastele ulatub terrassidena liigirikas ligi saja-aastane looduskaitse alla kuuluv park.

Kohe pärast Väimelat tuleb taimestikurikas L o o s u j ä r v (jäab paremale), kus on hästi paljunenud Võru kalasportlaste toodud hõbekoger. Järves leidub ka ahvenat, haugi ja särge. Ületame järjekordselt Võhandu, mille ääres künkal tukub Kirumpää linnuse müüritükk, ja olemegi Võrus.

Võru linna külje all asuvad T a m u l a ja V a g u l a järv meelitavad suvel oma kallastele rohkesti puhkajaid ja matkajaid, kellest mõnelgi on veres kalastamisviirus.

T a m u l a (~ 231 ha, sügavus 7,5 m) kuulub Eesti parimate kalajärvede hulka. Tähtsaimaks asukaks on latikas,

Puhkepäevadel sõuavad võrulased Tamula järvele (1968)

keda viimasel ajal kipub liigagi palju olema ning jääb seetõttu väikeseks. Tamulas elutsevad veel ahven, särg, koha, haug, kiisk, viidikas, roosärg, vähem on säinast, linaskit, lutsu, kokre, angerjat, võldast, turba, teibi, nurgu jt. kalu. Kalavarude peremeheks on «Kalevi» Võru kalasportlased, kes muude kitsenduste kõrval on siin kehtestanud 1. maist 1. juulini kalapüügi keeluaja. Päris hea supelrand jääb Tamula loodekaldale pargi külje alla. Vesi on kollakasroheline ja vähe läbipaistev. Palju kasvab järves headele kalajärvedele iseloomulikke penikeeli. 19. saj. lõpul oli ka Tamula üheks Eesti paremaks vähijärveks. 1897. aastal jõudis siia esimesena saksa vähikaupmeeste toodud vähikatk, mis tänapäevaks on hävitanud põhilise osa Eesti vähivarudest. Väga rikas on Tamula lindudest: arvukalt näeb uju-mas tuttpütte, sinikael- ja rägaparte, roostikes hääntseb hüüp.

Tamula loodeosas paikneval poolsaarel, nn. Roosisaarel, asub noorema kiviaja asulakoht, kust on saadud palju arheoloogilisi leide, eriti loomade luid (muu hulgas ka ürgveise, metskassi, kopra ja sookilpkonna jäänuseid).

Roosisaarest vaevalt 2 km ääne pool männimetsa taga helendavad Vagula hõbepeegel ja liivarand. Suur (ligi 519 ha) ja üle 10 m sügav Vagula on jääaja lõpul moodustanud Tamulaga ühise veekogu. Vagula ääres leidub ilusaid laagrikohti ja varjulisi roostikke, viimastest on üsnä tuntud idakaldale jääv Kodsoroog. Järve põhjast on leitud järvemaaki, mammuti ja ürgveise jäänuseid. Ilusat liivakallast esineb nii põhjas, idas kui läänes. Järve kalavarude kasutajaks on Võru metsamajand, mille keskus asub järve loodenurga lähedal Järeveres. Samas on looduskaitsealune enam kui 200 puuliigiga park (asutatud 1830—1850) ja uued kalatiigid. Praegu on Vagula rohekaskollases vees arvukalt latikat, ahvenat, särge, mõnevõrra vähem haugi, koha, säinast, linaskit, lutsu, kokre, angerjat, teibi, turba jt. Puudust ei ole ka prügikalast — kiisast ja nurust. Aegade jooksul on Vagulasse lastud karpkala, hõrnast, räabist, siiga, riipust, peledit, kuid siiani eriliste tulemusteta.

Kirjandust

Ivask, A. Võru. Tln. 1967. (Võru ja Väimela järvedest.)

Kumari, E. Ahja jõe ürgorg. Tln. 1968.

Mäemets, A. Kahest looduskaitset väärivast järvest. «Eesti Loodus», 1961, nr. 6. (Nohipalu järvedest.)

Paaver, M. Latika püügist Tamulal. Õngemees kalavetel III. 1967.

Vahtra, J., Ivask, A. Taevaskoja ja Valgemetsa. Tartu. 1940.

HAANJAMAA JÄRVEDEL

Haanja on väikejärvede maa. Järvi ja järvikuid leidub siinsete kuplite vahel 175 ümber. Tutvumine Haanjamaaga algab paljudel matkajatel Võrust, kuhu paistavad kauguses sinavad Vällamäe ja Suure Munamäe tipud. Paaegu Võru lõunapiiril ongi Kasaritsa väikekuplite ala, mis moodustab Haanjamaa kõrgustiku põhjaserva. Kuplite vahel läigib arvukalt järvi. Kubijal, mis on praegu muutunud juba Võru linnaosaks ja kus asub ka turismibaas, leidub liivaste

küngaste vahel kolm järve. Suurim (~ 14 ha) ja kalarik-
kaim neist on K u b i j a j ä r v. Särje, nuru, latika, ahvena,
linaski ja haugi kõrval leiduvad siin isegi koha, viidikat,
kiiska ja kokre. Järve majandajaks on «Kalevi» Võru kala-
spordiklubi.

Kubijalt veidi lõuna pool paiknevad kohaliku looduskaitse
all olevad A n d s u s õ s a r j ä r v e d — E d e - ja P e r a -
j ä r v. Enam kui 10 m sügavuse Perajärve ääres leiame
ujula ja suusahüppetorni. Siit üle järvede avaneb ilus
vaade Võrule. Mõlemad järved on V. Kingissepa nim. kol-
hoosi kasutada; kaladest esinevad särg, ahven, linask, lati-
kas ja koger.

Kubijalt matkame itta Vastseliina poole. Otse Võru külje
all möödume lagedast, bituumeniga tublisti reostatud 16 m
sügavusest P a p p j ä r v e s t, seejärel silmame paremal
pool teed selgeveelist V a l g j ä r v e ja varsti jõuame
Haanja ühe ilusama järve — V e r i j ä r v e äärde. Veri-
järv on peitunud sügavale ürgorgu, tema järskudel kalda-
nõlvadel kohab pargitaoline mets, mis koos järvega kuulub
kohaliku looduskaitse alla. Järve kaldavööde on liivane,
vesi järsult süvenev. Verijärv on ümmarguselt 20 ha suu-
rune ja ligi 20 m sügavune tuulest varjatud veekogu, mis-
tõttu suvel kujuneb välja väga tugev temperatuurikihistus:
pinnal on vesi 20° ringis, põhja lähedal vaid $5\text{--}6^{\circ}$. Kalas-
tik on liigirikas — kuni 17 liiki (särg, ahven, latikas, haug,
viidikas, säinas, luts, linask, koger jt., leiduvat isegi koha),
kuid hulgalt kesine. Vahel saadavat siiski väga suuri säi-
naid, ahvenaid ja viidikaid. Järve majandaja Võru kala-
spordiklubi on 1. maist 1. juulini kehtestanud täieliku
püügikeelu. Verijärvega on seotud muistend sellest, kuidas
kutsar uputas järve kurja mõisahärra koos tõllaga.

Verijärvega samasse orgu jääb teinegi sügav ja selge-
veeline järv — K a a s j ä r v. Vasakul pool teed jätkub
sama org nn. J ä r v e d e o r u n a, kus reas on kaheksa
pisikest järvesilma. Järvedeorg suundub kohaliku loodus-
kaitse all olevasse kuni 70 m sügavusse K ü t i o r g u, kus
lisaks mitmetele väikejärvedele asub veel endine hea vähi-
ja kalajärv — N o o d a s j ä r v.

1952. aastal alandati Noodasjärve veetaset (~ 25 ha, süga-

vus 3,2 m) ning seetõttu hakkas kiiresti kinni kasvama järve edelaots. Noodasjärve idaosas leidub suplemiseks sobivaid liivaseid kohti. Kaladest elutsevad siin peamiselt särg, ahven, latikas, nurg, viidikas, kiisk, linask, roosärg, kohalike elanike andmeil leidub ka kokre, lutsu, säinast jt. Järve majandajaks on Võru metsamajand.

Verijärvest lõunas jääb kuplite ja orgude vahele kümneid järvi. Neist silmapaistvam on looduskaitsealune Kavadi järv (~ 27 ha, sügavus 8,2 m) Uue-Saaluses. Äärmiselt liigestatud kaldajoone ja rohkete saartega maaliline Kavadi järv pretendeerib õigustatult Eesti kauneima järve nimele. Sinna pääsеме Vastseliina teelt, pöörates paremale umbes 3 km Verijärvest Vastseliina pool. Kavadi järvest lõuna

Järsukaldaline Verijärv (1952)

Haanja ilusaim järv on Kavadi (1952)

pool kõrguvalt Häälimäelt (274 m) avaneb võrratu vaade. Järve on maalinud ka R. Uutmaa. Kavadi järve nõgu on glatsiaalse tekkega, kuid praeguse kuju omandas järv umbes 100 aastat tagasi, mil kohalik mõisnik paisutas üles kolm siin varem esinenud järvekest. Tekkis kolmeosaline nelja saare ja mitme poolsaarega järv. Vesi läheb järves sügavaks järsku, liivast kaldariba leidub siin-seal. Järve kallastel vohab vängelõhnaline kalmus, vees elavad teaduslikult huvitavad pisiloomad. Kavadiit peetakse Haanja üheks kalarikkamaks järveks, kus särje, latika, ahvena, haugi, linaski, kiisa, lutsu, kogre ja roosärje kõrval elutseb isegi koha. Järv oli kunagi hea vähijärv, kuid praeguseks on Vasknast tulnud vähikatk teinud oma töö nagu paljudel teistelgi Haanja järvedel. Pehme vee tõttu on Kavadi järv väga kergesti reostuv. Järve kasutamise õigus on antud Väimela näidissovhoostehnikumile. Järve kaldal asub põline

Metsa rüppe peitunud Kisejärv (1968)

Uue-Saaluse park, kus vaatamist väärrib suure pahaga kask.

Kavadiga ühised kalaliigid on *Alajärves*, mis on samuti hea kalajärv ja kuulub looduskaitse alla. Selle järve majandajaks on Munamäe sovhoos.

Kavadist loode, lääne ja lõuna poole jääb veel kümneid pisijärvi, millest tuntumad on looduskaitse alla kuuluvad *Vällamäe Küla-* ja *Perajärv*. Siit edasi liigume Vastseliina poole, et külastada pehmeveelisi järvi *Misso liivikutel*.

Vastseliinast kuus kilomeetrit edelas asub suur (~ 61 ha), kuid madal (3,5 m) *Kirikumäe järv*. Vaatamata sellele, et teda piirab suuremalt osalt raba, on vesi hele ja üsnagi läbipaistev. Liivast kaldariba esineb põhja- ja kirdeosas, samas kasvab palju haruldast vesilobeeliat ja järvelahnarohtu. Peamisteks kaladeks on ahven, särg, kiisk ja haug. Järve kasutajaks on Võru kalasportlased, kes on

kehtestanud püügikeelu 1. maist 1. juulini. Järve põhjalkaldal asub suvel koolinoorte telklaager, samasse on rajatud ka ujula.

Umbes 5 km Kirikumäe järvest edelas pöörduv tee Misso suunas. Tee viib metsa, kus korraga leiame omapärase järvedemaa — Kisejärve järvestiku. Siin võib leida umbes kümme järve, mis kunagi on moodustanud ühe veekogu. Väga liigestatud kaldajoonega paistavad silma Kise- ja Pahijärv; viimases asub kolm saart. Suurim järvedest on Kisejärv (~ 49 ha, sügavus 5,1 m). Tema põhjaosas leidub suplemiseks sobivaid kohti, rohkesti liivast kaldavöödet ja häid laagripaiku. Kuni veetaseme alanemiseni 1939. aastal oli Kisejärves väga palju vähki, kuid

Salapärane ja raskesti juurdepääsetav Pahijärv (1968)

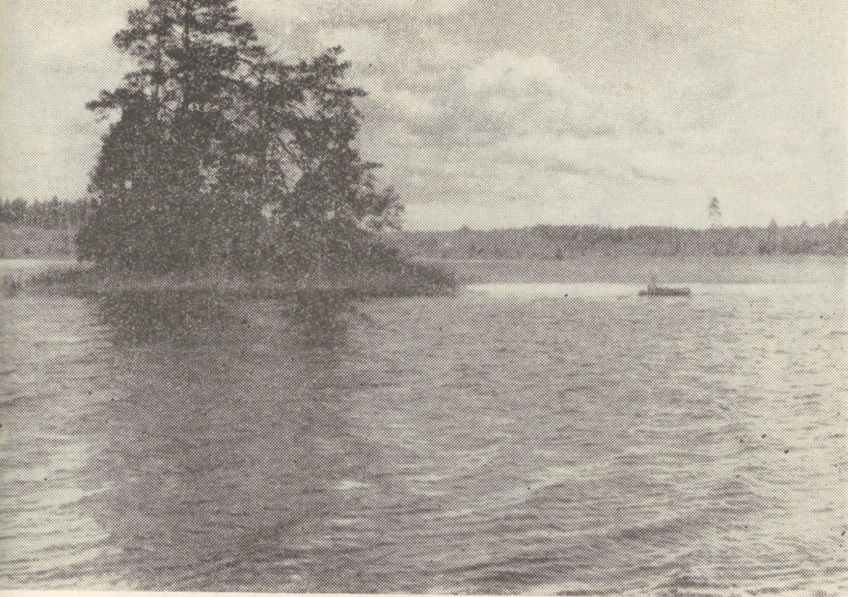

nüüd on vähivarud pidevalt vähenenud. Kaladest on tavalisemad särg, ahven ja haug, leidub veel järvele nime andnud kiiska, samuti latikat, kokre, linaskit ja lutsu. Kisejärve ja teiste siinsete järvede majandajaks on Võru metsamajand.

Nende järvede ääres on juba ammu elanud kalastajad, mida tõendavad veepinna alandamise järel Kisejärvest nähtavale tulnud muistsed püünised — kaitsad; siit on leitud ka ühest tüvest õõnestatud paate. Loodus on ümbruses suhteliselt rikkumata ning Pahijärve-tagustes metsades pesitseb veel must toonekurg.

Jätkates matka möödume väikesest Mägialuse järvest ja jõuame mõne kilomeetri pärast Missosse. Otse koolimaja külje all lainetab avar Pullijärv (pindala ligi 62 ha), mille jääl hundikari murdnud kunagi maha põdrapulli. Nii Pullijärv kui ka naabruses asuvad Saarjärv, Hino järv ja mõned teisedki meie lõunapiiri lähedal olevad järved kuuluvad Daugava jõgikonda. Pullijärvel on ilus liivane kaldavööde, kus juulis õitseb rohkesti dekoratiivset vesilobeeliat ja meil haruldast vahelduvaõielist vesikuuske. Järve sügavus ulatub 7,1 meetrini, kalastikus domineerib särg, järgnevad ahven, kiisk, haug, viidikas, linask, latikas, roosärg, luts, vingerjas ja angerjas. Järve on lastud peledit ning hõbekokre. Pullijärve majandab Võru metsamajand. Sobiva laagripaiga leiab matkaja järve lääne- ja põhjakaldal, mille lähedusse jääb ilus Saarjärv, kuhu paremini pääseb juurde idakaldalt. Järves leidub apteegikaani ja vahelduvaõielist vesikuuske.

Kindlasti tuleks käia Missost paar kilomeetrit lõuna poole jääval Haanja suuremal ja saarterikkamal järvel — Hino ehk Valgejärvel, mille pindala küünib 200 hektarini, sügavus on üle 10 m. Selles kohaliku looduskaitse alla kuulavas järves leidub seitse saart (Põdra-, Pikk-, Järve-, Valge-, Pidü- ehk Hino, Kõo- ja Pajusaar) ja mitu poolsaart. Hino järve veetaset on möödunud sajandil tublisti alandatud, mistõttu vähenes ta pindala ja eraldus praegu järve idaotsa juures asuv Mustjärv. Huvitav on Hino järve taimestik — lõunakaldal pilliroo seas kasvab pehmet vett vajav vesilobeelia, põhjakaldal katavad aga järvepõhja hoopis lupja armastavad mändvetikad. Ka siin nagu

Misso Saarjärv (1968)

Mustjärveski esineb vahelduvaõielist vesikuuske. Selles väga ilusas järves on praegu suhteliselt vähe häid supluskohti — kõikjal segab pilliroog ja lepavõsa; viimane takistab ka vaadet järvele. Ilusaim on vaade kagukaldalt, kus nagu veel paaris kohas ida- ja põhjakaldal leidub liivaranda ja paiku telkide püstitamiseks. Avar järv pakub soodsaid elamistingimusi kaladele. Arvukalt satub püünistesse latikat, esineb veel ahvenat, särge, haugi, linaskit, kiiska, kokre, roosärge, lutsu, angerjat ja isegi vikerforelli. Saartel elutseb üsna rohkesti linde. Järvesaarel on ennast sisse seadnud haigrud, kes vahel majesteetlikult tiirutavad järve kohal.

Hinolt siirdume Riia—Pihkva maanteele ja võtame suuna läände. Paar kilomeetrit enne Läti NSV piiri, teest veidi eemal asub Murati järv (~ 67 ha, sügavus 4,3 m), mille edelaots ulatubki kahe vabariigi piirini. Järve kirdeosa ilmestab puudega kaetud saar, samas seisab kaldal põliste tammede rivi (suuremad neist kuuluvad loodus-

Veesi järve taolisi on Haanjas kümneid (1968)

Hino järve ääres on veel säilinud suitsusaunu (1968)

kaitse alla), mille juures on üsna hea supluskoht. Murati järves, mille valdajaks on Võru metsamajand, elavad latikas, särg, ahven, haug, roosärg, kiisk, koger, linask, luts ja vingerjas. Oma nime olevat järv saanud sellest, et siin ühes talus rahvas koos käinud oma muresid kurtmas.

Looduslikult väga ilusate kõrgete kallastega Majori järv jääb Muratist kilomeetri võrra läände. Tee sinna käändub Murati asunduse juurest. Järv kuulub Ruusmäe sovhoosile. Järve kaldal kasvab põline looduskaitsealune tamm. Maastiku ilmet rikuvad otse veepiirini ulatuv karjaaed ja laut.

Muratist Võru poole sõites näeme tee ääres paljusid järvi: neid helgib nii Ruusmäel kui Plaanil. Varsti pärast Plaanit hakkab paistma meie kõrgeima mäe — Suure Munamäe (317,6 m) metsane turi ja sellel valendav torn, mis valmis 1939. aastal. Tornis tulevad vägisi huultele Jakob Kunderi tundeküllase luuletuse «Kui siit pilvepiirilt alla vaatan...» sõnad. Haanja rahva arvates olevat luuletaja selle laulu sõnad kirjutanud kivil, mis asub Munamäe tornist paarkümmend meetrit Vaskna järve pool ja kannab «Kunderi kivi» nime. Siinkandis asuvad Haanja kõige populaarsemad järved — looduskaitsealused Vaskna ja Tuuljärv, mille mõlema peremeheks on Munamäe sovhoos.

Tuuljärv paikneb Suurest Munamäest edelas, Plaksi küla taga Tsälbamäe jalamil. Ta on Eesti NSV kõige kõrgemal asuv järv (üle merepinna 257 m). Tema veepind ei olevat kunagi peegelsile. Vaatamata väiksusele (3,5 ha) on Tuuljärv sügav (17,4 m), pruunikaskollase vee põhja- ja pinnakihtide temperatuur seetõttu väga erinev. Kalamehed ei pea järve heldeks, kuid siiski leidub 8—9 kalaliiki (särg, ahven, haug, linask, kiisk, koger, roosärg, latikas ning mudamaim). Noodatõmbamisel tuleb järvepõhjast välja suuri pruune «järveploome» — pilvvetikaid. Neid on siin järvepõhjal loendatud kuni pool tuhat tükki ruutmeetril.

Tuuljärvest palju ilusam on Vaskna järv (~ 24 ha, sügavus 9,5 m), mille sopilist kaldajoont on hea imetleda Munamäe vaatetornist. Ka Vaskna on kuplite vahele peitunud «mägijärv» (244 m üle merepinna), kuhu kevadki saabub paar nädalat hiljem kui Võru järvedele. Järves on madalveega kaks, suurveega neli saart. Parimad ujumis-

Tuuljärv on rohkem kui veerand kilomeetrit üle merepinna asuv veekogu (1968)

kohad asuvad järve põhjaotsas, kust möödub ka tee. Sulpeldal võib ka Suure ja Väikese Vaskna ühenduskohal — Vaskna kaelas, mis jääb Munamäe juurde. Kalastajal on siin võimalik püüda kuni kümmet liiki kalu (särg, ahven, haug, koger, kiisk, latikas, linask, luts, roosärg, viidikas). Järve kaldavees leidub haruldasi, tennisepalli meenutavaid suuri kerajaid rohevetikakolooniaid, nn. järvepalle, ja juba Tuuljärve puhul mainitud «järveploome». Loodusteadlased on leidnud Vasknast veel paljugi huvitavat nagu vahelduvaõielist vesikuuske jm.

Möödume Munamäe sovhoosi keskusest ja pöördume Rõugesse viivale teele, mille ääres asub kolm kaunist järve. Vaevalt 1,5 km pärast hakkabki lepavõsa vahelt paistma Kurgjärv (~ 11 ha, sügavus 9,1 m). Järvedekolmikusse kuuluvad veel sügav (15 m), tublisti soostunud Väikjärv, kuhu praegu rajatakse spordibaasi, ja piklik Vihtla järv, millesse Kalevipoeg olevat oma vihta kastnud. Selle järve kagunurgas asub liivase põhjaga supluskoht.

Kurgjärvele (233 m üle merepinna) avaneb ilus vaade läänest Korgemäelt. Pehmeveeline ja liivasepõhjaline järv paistab silma sellega, et siin kasvab ohtralt Eestis väga haruldast vahelduvaõielist vesikuuske. Järvest võib püüda haige, ahvenaid, särgi, latikaid ja isegi koha (Võru kalasportlased on kehtestanud 1. maist 1. juulini kalapüügi-keelu). Järve edelakaldal leiame häid laagripaiku. Samuti leidub järve selles osas meeldivaid supluskohti.

Edasi hakkab tee laskuma ning peaaegu märkamatuult oleme Rõuges, paigas, mida on tabavalt kujutanud G. Rein-dorff, R. Uutmaa jt. Siin asub maastikuline kaitseala «Rõuge järvestik», kuhu kuulub seitse järve (Liin-, Valg-, Suur-, Kauss-, Ratas-, Tõug- ja Kahrila järv) ja üks järvik (Pera-järv). Rõuge aheljärvestik paikneb kuni 75 m sügavuselt maapinda lõikavas ürgorus, kuhu suubub mitu lisaorgu. Kuulsaim neist on kevadel ööbikulaulu ja õitsevate toomin-gate lõhna täis Ööbikuorg, milles voolab allikaterikas oja. Küllastamist väärrib veel Tindiorg Liinjärvest kagus. Sälk-orus näeb allikalubja kujunemist ja oru veerudelt igitse-vate allikate vee tekitatud «kivilillede riiki». Siin Rõuge ürgorus asub üks Eesti suuremaid allikalubja lasundeid. Oletatakse, et väikesed, kuid sügavad (11,5—38 m) Rõuge järved on tekkinud mandrijää sulavete jugade langemise tagajärjel või jääserva all voolanud sulaveejõe uuristava tegevuse tulemusena. Tänapäeval muutuvad järved neisse kantavate setete tõttu kiiresti madalamaks. Rõuge järvede suur sügavus oli rahvale teada juba minevikus: neid nime-tati Kalevipoja kaevudeks. Erinevalt enamikust Haanja järvedest on Rõuge järvede vesi väga lubjarikas. Kalki vett kannavad järvedesse arvukad allikad, milliseid niriseb eriti palju VI—XI sajandist pärineva eestlaste linnuse jala-mil asuvasse Liinjärve. Selle külma ja hapnikurikka veega järve põhjas elab arvukalt jääajast pärinevat pisi-kest reliktsset kirpvähki — *Pallasea'd*.

Eesti sügavaima siseveekogu Rõuge Suurjärve (13,5 ha, sügavus 38 m) kaldad on väga järsud, eriti edelaküljel. Vesi süveneb äkki nagu teisteski Rõuge järvedes, samuti esineb siin temperatuuri hüppekiht. Selges vees on hästi näha arvukad vesikuused, kardhein, penikeeled jt. üsna sügaval kasvavad veetaimed, mille vahel liuglevad kalad.

Rõuge Suurjärv on Eesti sügavaim järv (1968)

Neid elab siin kuni tosin liiki, teiste seas esineb kuni paarikiloseid ahvenaid. Kalastiku rikastamiseks on sisse toodud vikerforelli, sevaani ramuuli, peledit, peipsi siiga ja muid väärtuslikke kalu. Suurjärve ja kõigi teiste Rõuge järvede majandamisega tegeleb Rõuge sovhoos, kes on siin kehtestanud täieliku püügikeelu.

Supelda on lubatud Rõuges ainult Ratasjärve põhjaosas, kuhu väike ojake on toonud kevadiste vetega ohtralt liiva.

Veidi eemale teistest Rõuge järvedest jääb Kahrila järv, mille juurde viib Ratas- ja Tõugjärvest mööduv ilusaid vaateid pakkuv tee. Kahrila järv (35 ha, sügavus 16,4 m) on enam kui 2 km pikkune kõrgete kallastega maaliline orujärv, mille kirdekaldal Enni orus esineb väike liivakivipaljand. Selle kalarikka järve peremeheks on Rõuge sovhoos.

Kahrila äärest suundume Võru—Valga teele, kus pöördume Valga poole. Möödume A hitse järvest, vanade eestlaste ohvripaigast, ületame Sännal kunagi oma pärlikarpide ja forellidega kuulsaks saanud Pärlijõe ja võtame suuna Tsoorule.

Kirjandust

I v a s k, A. Haanjamaa. Tln. 1961. (Vaskna, Kavadi, Tuul-, Kurg-, Vihtla järvest jt.)

K u k k, E. Kõrge või madal Vaskna. «Eesti Loodus», 1968, nr. 4.

L õ o k e n e, E. Rõuge oru geoloogilistest vaatamisväärsustest. «Eesti Loodus», 1963, nr. 5.

M ä e m e t s, A. Väikejärvede maa Haanja. «Eesti Loodus», 1968, nr. 4.

T a r r o, K. Hino järv. «Eesti Loodus», 1968, nr. 4.

KARULA JA ANTSLA JÄRVEDEL

Tsoorust paar kilomeetrit loode pool keerab tee Karula suunas. Algab omapärane väikekuple ala — Karula kuplistik, mis eriti ilmekaks muutub Kaika kandis. Kaika kirikust vaevalt kilomeetri võrra lääne pool leiame lõunasse, Ähijärvele, viiva tee.

Ä h i j ä r v — Karula ilusaim järv — on oma maalilise ümbruse tõttu paljude matkajate sihtkohaks. Kirjanduses on selle järve omapära jäädvustanud Ain Kaalep oma «Ähijärve lauludes». Järve pindala ulatub 176 hektarini, sügavus 5,5 meetrini, kaldajoon on väga sopiline, veepinda lõikuvad arvukad poolsaared ja kolm saart (Sitiksaar, Linnusaar, Pajusaar). Suurim neist on metsaga kaetud Sitiksaar järve lõunaosas. Metsaste küngastega ümbritsetud järve põhi on enamasti liivane, kuid põhjareljeef rahutu. Rohekaskollase toitaineterikka veega Ähijärv kuulub meie paremate kalajärvede hulka: arvukad on latikas, varem oli palju ka koha, ahvenat ja haugi, puudust pole särjest, leidub veel kiiska, roogsärke, kokre, linaskit, lutsu, hinku, angerjat jt. kalu. Töönduslikud püügid on mõnel aastal ulatunud isegi üle 100 ts. Võru Rajooni TSN Täitevkomitee otsusega looduskaitse alla võetud järve kasutab «Linda» kolhoos. Ähijärve põhjakaldal leiame ilusaid laagripaiku, kalda all aga mõnusaid ujumiskohti.

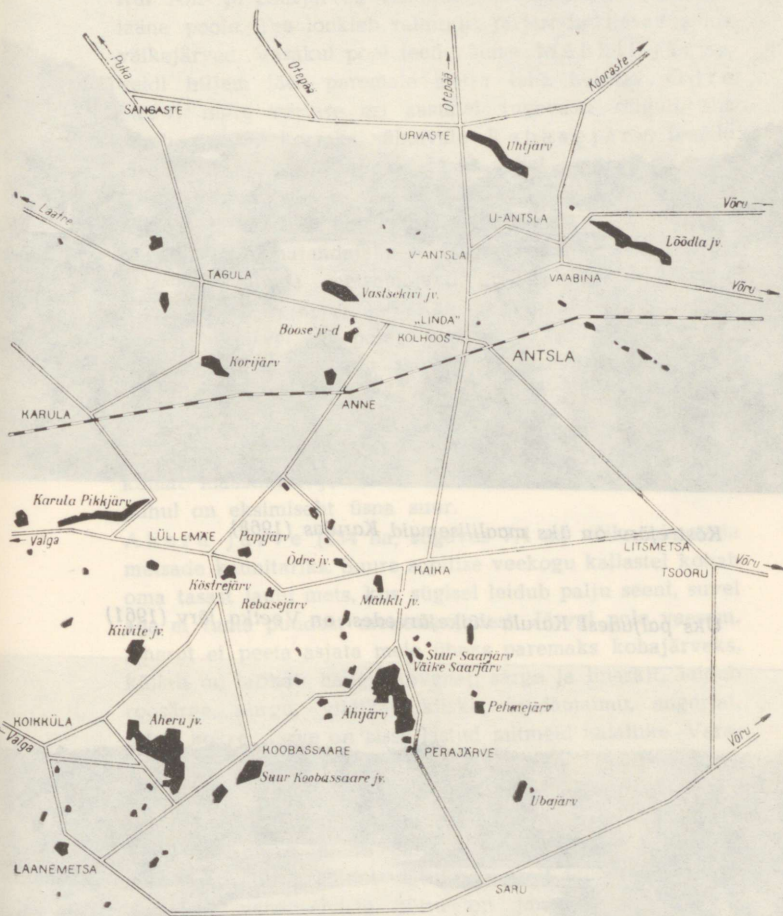
Ähijärve loodekaldast umbes 100 m kaugusel asub muistne kalme Kirikuase.

Suurepärane vaade ümbrusele avaneb Ähijärvest kilomeeter kagu pool asuvalt Perajärve Lossimäelt. Seal paiknevast tulevalvetornist küünib pilk Pera-, Kaug-, Pehme-, Uba- ja isegi Aheru järveni.

Väga palju pisijärvi on Ähijärvest nii lääne ja loode kui ka kirde pool. Küllastamist väärivad Sa ar j är ved. Sinna keerab Ähijärvest põhja pool Pikksaare metsavahikoha juurde viiv tee. Väiksem (~ 5 ha, sügavus 6,1 m) on pruuniveeline ja taimestikuvaene, suurem (~ 11 ha, sügavus 5,5 m) rohekaskollase veega ja rikas veetaimedest. On huvitav, et pruuniveelises Väikeses Sa ar j är ves elab lisaks ahvenale, särjele ja haugile nii nõudlik kala kui latikas, kuid Suures Sa ar j är ves seda liiki ei ole. Viimases veekogus võib kohata ahvenat, kiiska, haugi, kokre ja särge. Esimest järve majandab Haabsaare, teist «Linda» kolhoos. Suure Sa ar j är ve muudab palju ilusamaks järve kaguosas olev saar. Kaunis vaade järvele avaneb kagus asuva mäe otsast.

Looduslikult kaunid on Ähijärve kaldad (1968)

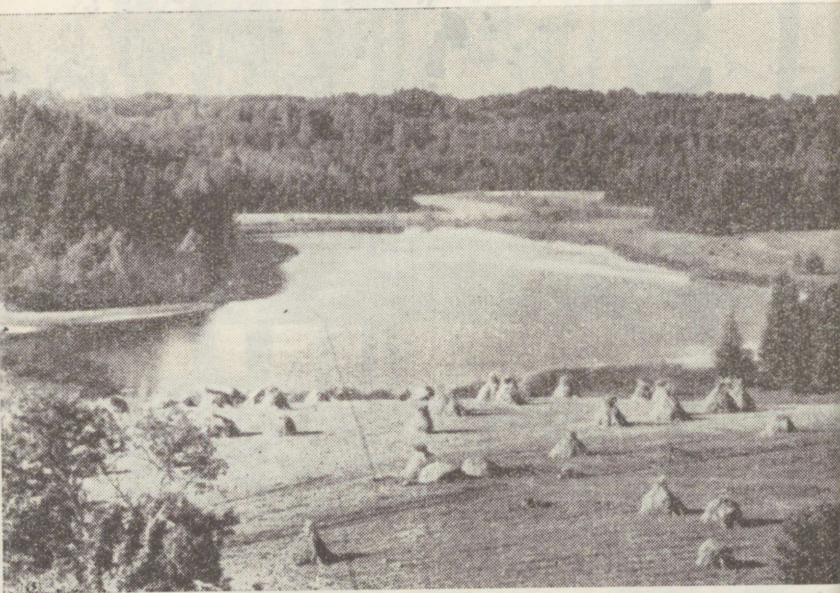

Skeem 10. Karula ja Antsla järved

Köstrejäv on üks maalilisemaid Karulas (1968)

Üks paljudest Karula väikejärvedest on Veetka järv (1961)

Kui Ahi- ja Saarijärved vaadatud, jätkame matka Kaikalt lääne poole. Tee lookleb rahutult, järjest hakkavad silma väikejärved. Vasakul pool teed näeme Mähkli järve, veidi hiljem jääb paremale metsa taha huvitav Ödre järv, mille veetase eri aastatel tugevasti kõigub, siis ilmub vasakul korraks nähtavale Rebasejärv, temale järgneb väga maaliline, kungaste vahel asuv Köstrejärv, viimase vastas üle tee on soostunud Papijärv. Nendes järvedes leidub peamiselt ahvenat, särge, haugi. Mähkli järve majandajaks on «Linda» kolhoos, Ödre järvel — Valgamaa metsamajand, Rebasejärvel — Karula sovhoos, Köstrejärvel — «Kalevi» Valga kalaspordisektsioon, Papijärvel aga polegi peremeest.

Lüllemäel Karula kiriku varemete juures pöördume lõunasse ning võtame suuna Aheru järvele. Sinna pääseb, kui käännata Metsoja küla juures Koikküla poole, või Koo-bassaare järvede kaudu. Viimane tee läbib metsikumat maastikku ja on kindlasti huvitavam. Mõlema tee puhul on eksimisoht üsna suur.

Aheru järve (234 ha, sügavus 7,4 m) võiks nimetada metsade kaunitariks. Suure sopilise veekogu kallastel kohab oma tasast laulu mets, kus sügisel leidub palju seeni, suvel aga ei tunta puudust metsamarjadest. Järvgi pole vaesem. Aherut ei peeta asjata meie üheks paremaks kohajärveks, küllalt on latikat, haugi, ahvenat, särge ja linaskit, leidub roosärge, nurgu, viidikat, kiiska, mudamaimu, angerjat, lutsu, kokre. Järve on sisse lastud mitmeid kalaliike. Varasematel aastatel on Aherust saadud enam kui 100-tsentnerisi kalasaake, vahel on ainuüksi koha olnud püügis üle 30 tsentneri. Praegu reguleerib kalapüüki Kalinini-nimeline kolhoos. Aherus leidub palju suplemiseks sobivaid liivaseid kohti, järve kaldal ei tule puudust telkimispaikadest. Sagedate veeõitsemiste tõttu on järvevee läbipaistvus väike. Aheru järvele avaneb suurepärase vaade kagust, Karaski metsavahikoha juures asuvalt mäelt, aga ka järve ida- ja kirdekaldalt.

Edasi suundume uuesti põhja poole. Seekord on eesmärgiks käia Karula kõige piklikumal järvel. See on Karula Pikkjärv (~ 35 ha, sügavus 12,6 m). 3 kilomeetri pikkuse järve kõige suurem laius on vaid 170 m ja ta

Väike Keema järv — kunagisest järvest säilinud veesilm
(1968)

Aheru järve Karaski laht (1968)

jätab otsast vaadatuna jõe mulje. Järve läänekallas on metsane, ida pool leidub põlde. Suplejaid meelitab liivane kaldariba, kuid tuleb olla ettevaatlik järsult süveneva vee tõttu. Pikkjärves, mille majandajaks on «Kalevi» Valga kalaspordisektsioon, elavad latikas, särg, ahven, haug, linask, nurg, roosärg, angerjas, luts, koger jt. kalad. Looduslikult kaunis veekogu on kujunenud valgalaste väljasõidukohaks. Pikkjärv ja ümbritsev mets 200 m kauguseni kuuluvad kohaliku looduskaitse alla.

Karula Pikkjärve idaotsa juurest viib tee Karula raudteejaama, kust kirdesse suunduv Sangaste tee toob meid Kori järvele.

Kalinini-nimelise kolhoosi valduses oleva Kori järve (~ 36 ha, sügavus 5,1 m) kaldad on madalad, kuid enamasti liivased. Vesi süveneb aeglaselt. Järve kollakasrohelises, vähe läbipaistvas vees elab kümnekond kalaliiki (latikas, särg, kiisk, ahven, haug, koha, luts, koger, linask jt.).

Korijärvelt üle Tagula Antsla poole suundudes möödume «Linda» kolhoosi keskusest. Selles majandis on kalakasvatuse arendamiseks palju ära tehtud: Boose järved muudetud allalastavateks tiikideks, rajatud 78 ha suurune Vastsekiivi järv, paljudesse järvedesse lastud kalamaime jne.

Vana-Antslast siirdume Vastse-Antslasse, kus on võimalus näha Baltimaade vanimat kalakasvatust, mis rajati sadakond aastat tagasi. Ka praegu kasvatatakse siin karpkala, peledit, tsirri jt. kalu.

Vastse-Antslast Võru poole minnes oleme 4—5 km pärast Urvaste ürgorus asuva Lõõdla järve (77 ha) ääres. Järve kaldad on künklikud, veekogu ise aga võrdlemisi madal (8 m), paiguti liivase kaldaribaga. Vesi soojeneb suvel ühtlaselt põhjani. Kaladest saadakse üsna rohkesti latikat, särge, ahvenat, haugi, kiiska, kokre, linaskit jt. «Linda» kolhoos, kes järve majandab, on siia toonud peledit, kokre, angerjat ja peipsi siiga. Järve idapoolsel kaldal asub muistne kalme Kirikuase ehk Kabelimägi.

Eelmisest järvest maalilisem on samas orus mõni kilomeeter loode pool asuv Uhtjärv. Siin on Urvaste ürgorg ligi 40 m sügav ja õige järskude veerudega. Ilus on mat-

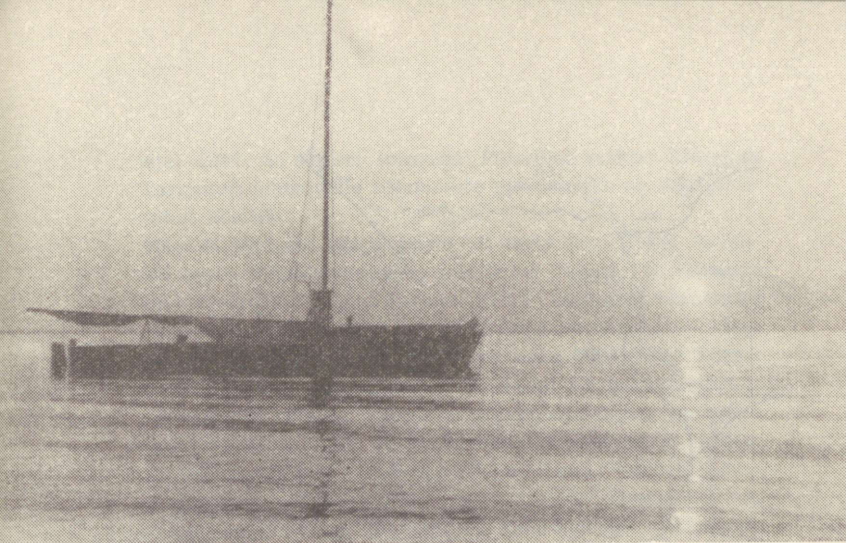
kata piki oru edelakülge. Uhtjärv (43,5 ha) on oma 26,5 m sügavusega Eesti järvede seas kuuendal kohal. Ta on ligi 3 km pikk ja kõige laiemast kohast 280 m lai. Kuigi esineb liivast kaldariba, ei ole see veekogu suplemiseks sobiv, sest ta süveneb järsku ja on õige allikaterikas. Kaladest leidub järves latikat, ahvenat, haugi, särge, koha, kiiska, nurgu, linaskit, lutsu, kokre ja roosärge. Järve valdajaks on «Linda» kolhoos.

Mitmeid vaatamisväärsusi kohtame Uhtjärve ümbruses. Järve kirdekaldal asub muistne Urvaste linnus ja selle lähedal paiknevad Põhjasõja-aegsed kaitsevallid. Küllastamist väärib lauluväljaku juures olev Armuorg. Urvaste kooli lähedal kasvab Eesti suurim tamm (ümbermõõt 8 m). Rahvaluules on Uhtjärv Eesti populaarsemaid järvi. Jutustatakse järve tulekust pilvena, järve põhjas olevast kirikust, näkiheidudest ja vetevaimudest, järve peidetud Urvaste kiriku kellast ja muust.

Urvastest matkame üle Otepää kõrgustiku edelanurga Võrtsjärve poole.

SÜDA-EESTI SUURIM VEEKOGU VÕRTSJÄRV

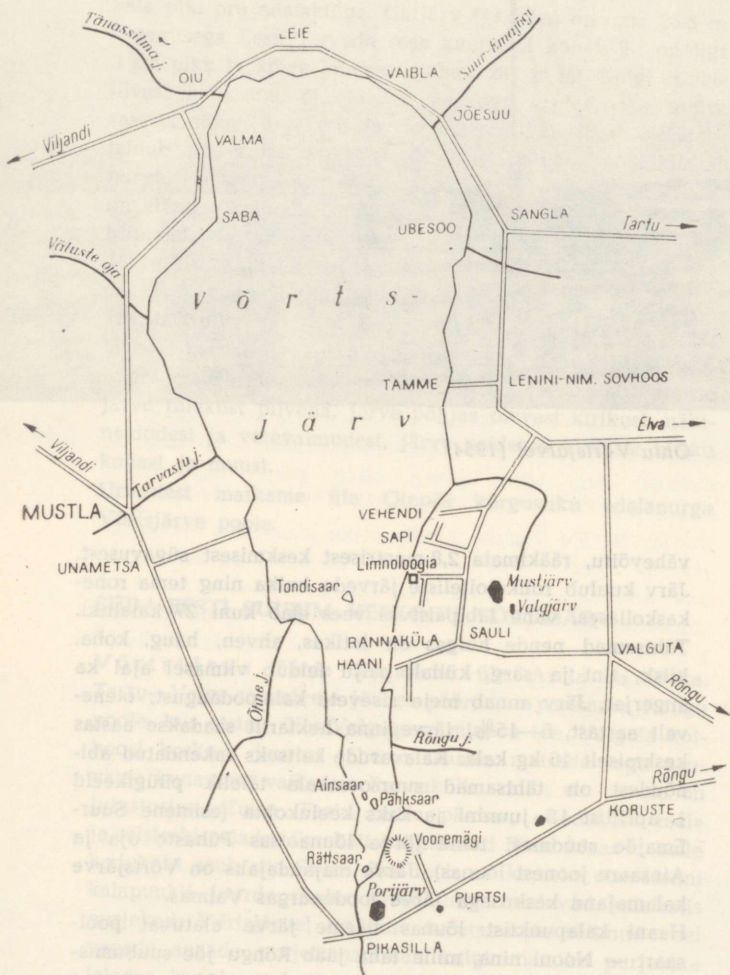
Võrtsjärve äärde suundume üle Arula ja Puka. Tartu—Valga maanteele jõudes pöördume paremale, Rõngu poole, kus otsime üles Valgutasse mineva tee. Valguta kolhoosi keskuse juurest läheme läände metsade taga asuvasse kunagisse vaiksesse Rannakülla, mille elu ja olu on jutustustes «Tuisu Taavi seitse päeva», «Koduküla teel» ja teisteski palades ilmekalt kirjeldanud Einar Maasik, kelle kodukoht asub siin Saulis. Tee toob matkamehe otse Haani kalapunkti juurde, kuhu suveõhtutel randuvad kalalastis purjekad. Võrtsjärvel on tänu kaletamisele säilinud veel vanade aegade purjeromantikad, kuigi enamiku purjekate laiades keredes tuksub juba mootor. Oleme Tarturannas, kust läänes asuv Mulgirand pole kuigi kaugel. Põhjapoolset kallast siit tavaliselt ei näe, sest üks Võrtsjärv ole ju oma 270 km² pindalaga tõeline hiiglane. Järve pikkus on põhjast lõunasse ligi 35 km, laius põhjaosas peaaegu 15 km. Ainult suurim sügavus (6 m) on sellise veekogu jaoks

Õhtu Võrtsjärvel (1954)

vähevõitu, rääkimata 2,8-meetrisest keskmisest sügavusest. Järv kuulub rohketoiteliste järvede hulka ning tema rohekaskollases, vähe läbipaistvas vees elab kuni 27 kalaliiki. Tähtsamad nende hulgas on latikas, ahven, haug, koha, kiisk, tint ja särg, küllalt palju leidub viimasel ajal ka angerjat. Järv annab meie sisevete kalatoodangust, olenevalt aastast, 6—15%, järvepinna hektarilt saadakse aastas keskmiselt 16 kg kala. Kalavarude kaitseks rakendatud abinõudest on tähtsamad suursoomkala täielik püügikeeld 1. aprillist 15. juunini ja kaks keelukohta (esimene Suur-Emajõe suudmes, teine järve lõunaotsas Pühaste oja ja Ainsaare joonest lõunas). Järve majandajaks on Võrtsjärve kalamajand keskusega järve loodenurgas Valmas.

Haani kalapunktist lõunas näeme järve ulatuvat poolsaart — Nooni nina, mille taha jääb Rõngu jõe suubumiskoht ja luhta rajatud Valguta kolhoosi polder, esimene selletaoline vabariigis. Sellest paar kilomeetrit edasi on Pähksaar ja veelgi rohkem lõuna pool Vooremägi, XI—XIII sajandil kasutusel olnud linnamägi (tee sinna käänab Purtsilt, vt. skeem 11). Päril järve lõunatipus asuva Pikasilla juures voolab Väike-Emajõgi Võrtsjärve. Suure Isamaasõja

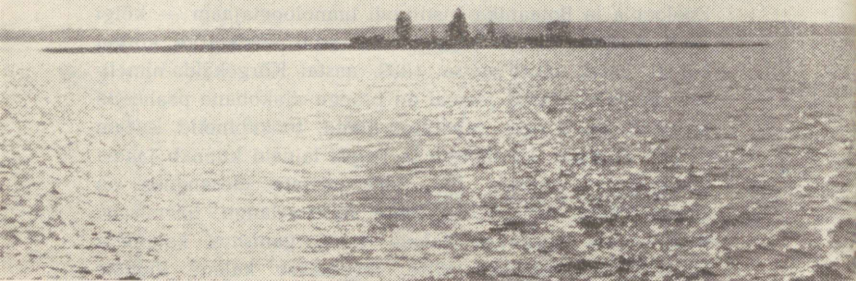
Skeem 11. Võrtsjärv

ajal 1944. a. sügisel toimusid Pikasillal rasked lahingud. Langenud nõukogude sõjameeste mälestuseks on siia püstitatud obelisk.

Haanist sõidame põhja poole, et leida teed 3 km kaugusel asuva limnoloogiajaama juurde (vt. skeem 11). Piirkond on metsarohke, pinnas liivane. ENSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudi limnoloogiajaam — kõigi Eesti sisevete uurimise keskus — asub Võrtsjärve kõrgel kaldal, keset suurt metsa. 1959. aastal Kõrgekalda-nimelisele paigale rajatud jaamal on praegu ajakohane peahoone (arhitekt H. Kingo), laboratooriumid, töökabinetid, sadam ja neli elumaja. Võrtsjärve ja Peipsi laineid künnab jaama uurimislaev «Bioloog II». Järveuurijate ülesandeks on aidata kaasa vabariigi sisevete kalatoodangu tõstmisele. Selle nimel uuritakse kalade toiduorganisme, kalatoidu kunstliku kasvatamise viise, tegeldakse kalade tõuliste omaduste tundmaõppimisega, prognoositakse Peipsi ja Võrtsjärve kalasaake jne.

Mõni kilomeeter jaamast edela pool kerkib järves sõjalaeva siluetiga Tondisaar, mida kutsutakse veel Vönnsaareks, Roosisaareks, Vanasaareks, Haanisaareks jne. Selle looduslikult ilusa saare kivine põhjanukk lõikab vapralt laineid, kevadel ründavad teda igast küljest ajujää vallid. Kivisel kaldaribal pesitsevad tiirud ja kajakad, pisikeses tiigis teevad muusikat konnad. Saare kohta liigub palju legende, seal on toimunud ka traagilisi sündmusi. Võrtsjärve kalureile on ta olnud ammust ajast kooskäimise kohaks. Tondisaar on ainus tõeline saar Võrtsjärvel, sest teised saared — Pähksaar, Ainsaar, Rättsaar ja Heinasaar — asuvad nagu liiga kalda lähedal. Kalameeste juures on heas kirjas Tondisaarest lõuna ja põhja pool vee all olevad kivivared.

Üle järve otse limnoloogiajaama kohal valendab Tarvastu kiriku torn. Jaamast 2 km ida poole jääb vaikne metsajärv — Mustjärv, kus peamiseks kalaks on koger, suuremateks vaatamisväärsusteks tuskaroora vesiriis ja ohtralt kasvavad hundinuiad. Samas lähedal asub jõudsasti kinni kasvav pisike Valgjärv. Nende ülesleidmiseks tuleb küsida juhatust kohalikest inimestelt. Järvede valdajaks on Elva metsamajand.

Tondisaar Võrtsjärves (1968)

Võrtsjärve jää ründab kallast (1967)

Limnoloogiajaamast kilomeete põhja pool Sapi metsavahikoha lähedal asub I aastatuhandesse e. m. a. kuuluvad kangurkalmed. Siin algab ka Tarturanna suvilaterajoon.

Üle järve otse Sapi vastas on ilus Kivilõppe rand, kus asuvad ka Kalevipoja ja Vanapagana kivid. Kivilõppel, kust on pärit meie nimekas helilooja Juhan Simm ja tuntud näitleja Ants Simm (kes on siia ka maetud), korraldatakse praegu suvepäevaliste laagreid, käib palju matkajaid.

Kõige populaarsem puhkekoht Tarturannas on Sapilt paar kilomeetrit edasi, Vehendis, kus männimetsaga kaetud Trepimäel asuvad puhkajate ja suvepäevaliste telgid, nõlva all aga ootavad helendav liivariba ja aeglaselt süvenev vesi. Samas kõrval asuvad pioneerilaager, puhkekodud ja pisike, 4—5 taluga Vehendi küla.

Vehendist 4—5 km piki järvekallast põhja poole, järvele hästi paistva Tamme tuuliku kohale jääb looduskaitsealune Tamme paljand. (Autotee sinna pöörab meie vabariigi ühe eesrindlikuma majandi, Lenini-nimelise näidissovhoosi tee otsa juurest.) Punasest liivakivist paljandi pikkus on umbes 200 m, kõrgus küünib 8 meetrini. Paljand on tuntud ühe rikkalikuma devoni ajastu kalade jäänuste leiukohana Eestis. Kahjuks on paljandiesisel kaldaribal võimust võttev võsa ja kõrge pilliroog hakanud vaateid varjama. Arvatavasti siin või veidi lõuna pool hukkasid vennad oma õe, Barbara von Tiesenhauseni, millest räägib Aino Kallas oma samanimelises jutustuses.

Tammelt kümnekond kilomeetrit põhja poole liikudes jõuame Jõesuusse — paika, kust Suur-Emajõgi kannab Võrtsjärve vett Peipsi poole. Suure Isamaasõja ajal võideldi siin ägedalt tähtsa silla pärast, praegu aga võib suveõhtuil rahulikult imetleda vaikse Võrtsjärve veepinda.

Jõesuust läänes algab Viljandi rajoon, kus kõige tuntuimaks Võrtsjärve-äärseks suvituskohaks on kujunenud Vaibla rand. Seni veel vähe tuntud, kuid häid peatus- ja telkimiskohti leidub järve kaldal Vaibla ning Oiu vahel mitmel pool. Järve põhjaosa on madal, kallas liivane, paiguti aga pilliroogu täis kasvanud. Samas leidub järve põhjas ka palju loode—kagusuunalisi kiviseid madalikke, vareteid, mis on head kalapüügipaigad.

Huvipakkuv on ka Võrtsjärve ajalugu. Vahetult pärast jääaega moodustus suur Ürg-Võrtsjärv, mis sai oma vee Ürg-Peipsist. Väljavool järvest oli siis peamiselt läände, osalt ka lõunasse. Umbes 8000 aastat tagasi sulgusid senised väljavoolud ning järve veetase hakkas kiiresti tõusma. Moodustus Suur-Võrtsjärv, mis ulatus põhjas Põltsamaa lähedale ning idas Muuga karestikuni. Võrtsjärve taseme tõus põhjustas veevoolu suuna muutumise ning vesi hakkas mööda Emajõe ürgorgu ida poole voolama. Tekkis praegune Emajõgi, Võrtsjärve tase hakkas kiiresti alanema. Rahvajutt räägib, et Võrtsjärve asemel olnud vanasti ilus külma ja selge veega Emujärv, mis rahva karistuseks pilvedesse tõusnud ja mille asemele vihma- ja lumeveest tekkinud praegune virtsa värvi veega Võrtsjärv. Tõetera selles jutus on, sest kahtlemata olid Ürg-Võrtsjärve ja Suur-Võrtsjärve veed palju selgemad ja oligotroofsemad kui tänapäevase Võrtsjärve vesi.

Rändame piki järve põhjakallast Viljandi poole. Oiul ületame Viljandi lähedal algava Tännassilma jõe ning hakkame Võrtsjärvest kaugenema. Vasakule Võrtsjärve äärde jääb Valma kaluriküla, kus on kalamajandi keskus ja Valma regati pidamise paik. Sellest mõni kilomeeter lõunasse Saba pere juurde jääb III aastatuhande teise poolde e. m. a. kuuluv kiviaja asulakoht.

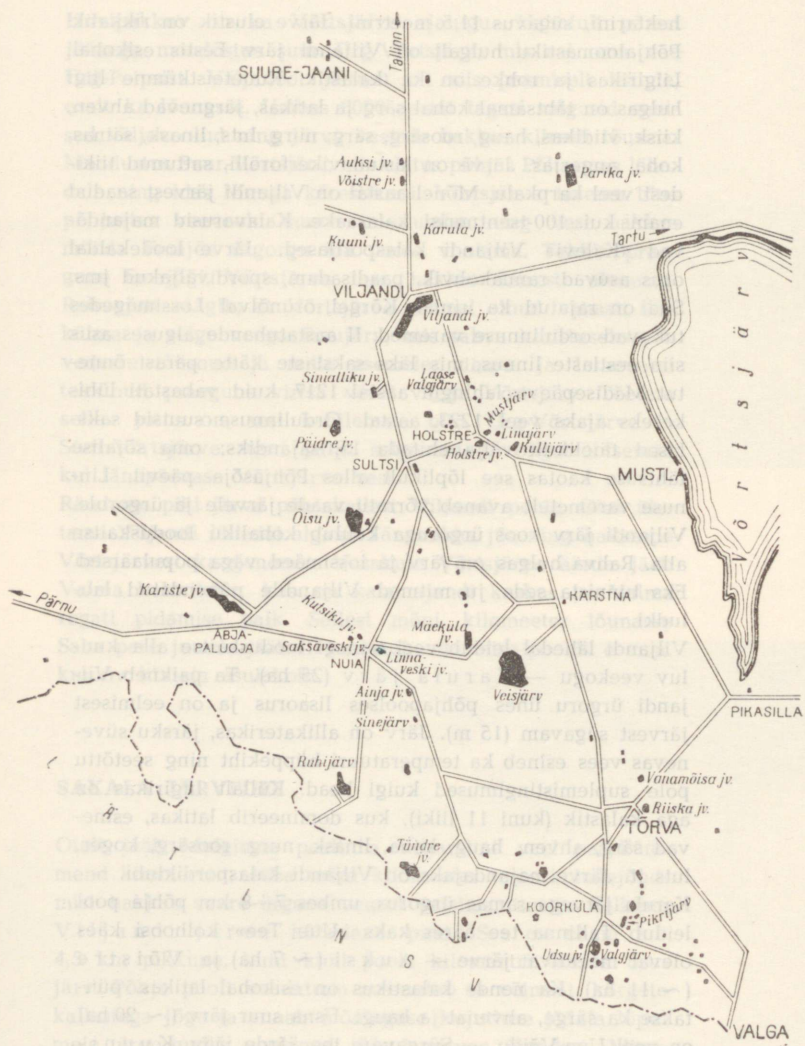
SAKALA JÄRVEDEL

Oiult jääb Mulgimaa pealinna Viljandini veel paarkümmend kilomeetrit. Juba mõni kilomeeter enne kohalejõudmist hakkab suure ürgoru veerul paistma linn ja helkima Viljandi järve hõbedane pind. See on enam kui 4,5 km pikkune, kuid kuni poole kilomeetri laiune orujärv. Põhja poolt vaadatuna meenutab ta võimsat, kõrgete kallastega jõge ja annab mõningase kujutluse jääaja lõpul meie ürgorgudes voolanud jääsulamisvee jõgedest. Minevikus on Viljandi järv olnud veelahkmeks, kust veed voolasid nii Pärnu lahe kui Võrtsjärve poole, praegu on neist ühendustest säilinud esimene. Järve pindala ulatub 155

hektarini, sügavus 11,5 meetrit. Järve elustik on rikkalik. Põhjaloomastiku hulgal on Viljandi järv Eestis esikohal. Liigirikas ja rohke on ka kalastik. Kuueteistkümnne liigi hulgas on tähtsamal kohal särg ja latikas, järgnevad ahven, kiisk, viidikas, haug, roosärg, särg, nurg, luts, linask, säinas, koha, angerjas. Järve on lastud vikerforelli, sattunud tiikidest veel karpkalu. Mõnel aastal on Viljandi järvest saadud enam kui 100-tsentnerisi kalasaake. Kalavarusid majandavad «Kalevi» Viljandi kalasportlased. Järve loodekaldal orus asuvad rannakohvik, paadisadam, spordiväljakud jms. Siia on rajatud ka ujula. Kõrgel orunõlval Lossimägedes tukuvad ordulinnuse varemed. II aastatuhande alguses asus siin eestlaste linnus, mis läks sakslaste kätte pärast õnnetu Madisepäeva lahingut aastal 1217, kuid vabastati lühikeseks ajaks veel 1223. aastal. Ordulinnuse suutsid sakslased täielikult välja ehitada 15. sajandiks; oma sõjalise tähtsuse kaotas see lõplikult alles Põhjasõja päevil. Linnuse varemetelt avaneb võrratu vaade järvele ja ürgorule. Viljandi järv koos ürgoruga kuulub kohaliku looduskaitse alla. Rahva hulgas on järv ja lossimäed väga populaarsed. Eks tunnista seda ju mitmed Viljandile pühendatud lau-ludki.

Viljandi lähedal leidub veel teinegi looduskaitse alla kuuluv veekogu — **K a r u l a j ä r v** (25 ha). Ta paikneb Viljandi ürgoru ühes põhjapoolses lisaorus ja on eelmisest järvest sügavam (15 m). Järv on allikaterikas, järsku süvenev, vees esineb ka temperatuuri hüppekiht ning seetõttu pole suplemistingimused kuigi head. Küllalt liigirikas on aga kalastik (kuni 11 liiki), kus domineerib latikas, esinevad särg, ahven, haug, koha, linask, nurg, roosärg, koger, luts jt. Järve majandajaks on Viljandi kalaspordiklubi.

Karula järvega samas ürgorus, umbes 7—8 km põhja pool leidub Tallinna tee ääres kaks «Uue Tee» kolhoosi käes olevat meeldivat järve — **A u k s i** (~ 7 ha) ja **V õ i s t r e** (~ 11 ha). Ka nende kalastikus on esikohal latikas, püütakse ka särge, ahvenat ja haugi. Üsna suur järv (~ 20 ha) on veel Uue-Võidu — Sürgavere tee äärde jääv **K u u n i e h k P ä r s t i j ä r v** (sügavus 6 m). Peale latika elavad siin veel särg ja haug. Järve peremeheks on «Edasi» kolhoos.

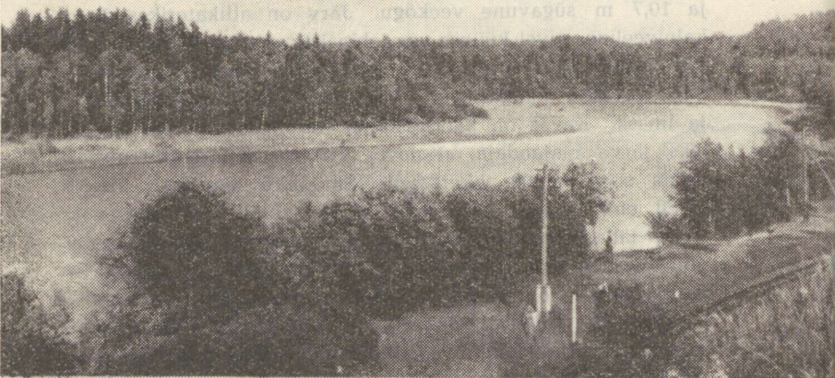

Skeem 12. Sakala järved

Vaevalt 4—5 km Viljandist lõuna pool Viljandi—Mõisaküla raudtee ääres asub looduslikult ilus Sinialliku järv. See on ligi kilomeetripikkune, umbes 6 ha suurune ja 10,7 m sügavune veekogu. Järv on allikaterikas ja kalgiveeline, suvel küünib vee läbipaistvus vetikate rohkuse tõttu vaid 2 meetrini. Järve loodenurgas on supluskoht. Siin elavatest kaladest on tähtsamad haug, ahven, latikas ja linask. Kavas on katsetada ka forellikasvatusega, milleks järve majandaja, «Kalevi» Viljandi kalaspordiklubi, laskis sisse 10 000 vikerforelli. Sinialliku ojas elab jõeforell ehk hörnas, keda võib püüda ainult erilubadega. Järve lähedusse jääb erakordselt selgeveeline allikas, kus võib vaadelda määndvetikate vahelt üleskeevaid allikaid. Allika põhjas olevat peidus poolakate rahapada. Järvega paralleelselt kulgeval vallseljakul on asunud XII—XIII sajandil kasutusel olnud Sinialliku linnus. Osa vallseljakust on lõhutud raudtee ehitamise ajal. Sinialliku järv, linnus ja allikas kuuluvad kohaliku looduskaitse alla.

Siniallikust ida poole, Viljandi—Mustla tee lähedusse jääb arvukalt ürgorgudesse peitunud järvekesi. Viljandi poolt arvates asuvad Pirmastu orus Laose Valgjärv, Nõmmejärv, Rõikajärv ja Tillijärv. Neist esimene on «Ugala» kolhoosi kalakasvatusejärv, kus elab ahvenat, haugi, särge ja latikat, viimast järve peab rahvas aga väga sügavaks. «Ugala» kolhoosile kuuluv Nõmmejärv on kahjuks rikutud veetaseme alandamisega. Rõikajärve peremeheks on Koidula-nimeline kolhoos.

Üsna tähelepanuväärne on Holstre pisijärvede rühm, kuhu kuuluvad ümbruskonna kõige sügavamad järved. Nii on Holstrest 3 km kagu poole jääv Kullijärv (~ 6 ha) sügav 18 m, Holstre koolimaja juures asuv Holstre järv (~ 3 ha) 16,3 m, viimasest kirde poole jäävad Linajärv (~ 2 ha) 16,2 m ja Mustjärv (1 ha) 7,6 m. Holstre järved (erand Kullijärv) on umbjärved, nende nõod on tekkinud ilmselt moreeni sisse jäänud jääpankade sulamise tagajärjel. Kõige heledama ja läbipaistvama veega on Koidula-nimelisele kolhoosile kuuluv Holstre järv. Siinseteks veteasukateks on ahven, haug, koger, latikas, särg ja kiisk. Järve on toodud ka peipsi siiga. Koolimaja kohal saab ujuda, kuid vesi muutub üsna

Sinialliku järv (1968)

kiiresti sügavaks. Päris huvitav veekogu on õõtsikkaldaline Mustjärv, milles võimutseb vesikarikas, veel huvitavam pruunikaskollase veega Linajärv. Linajärve kaldad on kõrged, kõvad ja liivased, veetaimestikku leidub vähe. Ainsa kalaliigina elab siin pisike koger, keda püütakse vaid unnakalaks. Linajärve ääres on häid telkimiskohti, suplemisel peab järsku süveneva põhja pärast olema ettevaatlik. Järve kaunistab nägus soome saun. Linajärve juures metsas on tibatilluke kinnikasvav veesilm — Nõiajärv. Holstrest võtame suuna Kärstna poole, kuhu tuleb ligi 16 km. Siin pöördume paremale Karksi teele, et käia ära Kärstnast 8 km kaugusele jääval Mäeküla järvel. See järv ei ole teele hästi nähtav, vaid korraks vilgatab möödasõidul ta lõunaots. Järve juurde viib Mäeküla koorejama juurest põhja suunduv külavahetee. Tee ääres järve kaldal leidub sobivaid laagripaiku. Mäeküla järv on 62 ha suurune ja 2,9 m sügavune. Enne veetaseme alandamist (1923. aastal) oli Mäeküla järv 1,5 m võrra sügavam ja ka kalarikkam. Veetaseme alandamine tegi järveelanikele

palju paha: esimesena kadus koha, siis vähenes vähkide hulk. Siiski oli Mäeküla vähk veel tänapäevani kõrgeima viljakusega Eestis ja tal olid väga head tõulised tunnused. Järve vähe läbipaistvas vees elavad latikas, särg, ahven, haug, kiisk, koger, luts, rünt, angerjas, roosärg, viidikas, vingerjas, hink, arvatavasti ka linask. Siia on toodud veel vikerforelli. Järve majandamisõigus kuulub Võrtsjärve kalamajandile. Suplemiseks sobivaid kohti leidub mitmel pool, mõnevõrra ilusam on ümbrus läänes ja kirdes, kus paaris paigas kasvab männimets.

Paar kilomeetrit Mäeküla järvest põhja pool, suurematest teedest kõrval asuvad ilusad Muti järved. Lõunapoolne kõrgekaldaline Umbjärv (alla 2 ha) on sügavam (6,3 m). Järvede ümbrus on käesoleval ajal asustamata, laagripaiku leidub külluses. Kõige paremini pääseb järvedele Orikalt, Anikatsi—Tuhalaane teelt.

Sakala suurim järv — Veisjärv — jääb Mäeküla järvest umbes 3 km kagu poole. Kuna lääne pool on Veisjärve kaldad soised, siis on parem läheneda järvele idast. Üsna korralik tee pöördub järvele umbes kilomeeter lõuna pool Kärstnat, teine tee haru paar kilomeetrit hiljem Põrgalt. Veisjärve pindala on tänapäeval kõigest 490 ha, suurim sügavus ainult 4 m. Ka selle järvega on inimene halvasti ümber käinud. Järve veetaset alandati 1924.—1925. aastal 1—2 meetrit. Selle tagajärjel vähenes järve pindala 110 ha võrra, kadusid koha ja jõevähk, halvenesid teiste kalade elutingimused. Veisjärves on siiski veel praegugi kõige parema kasvukiirusega latikas Eestis, hästi kasvavad ka särg ja ahven. Lisaks mainituile esinevad veel kiisk, haug, koger, luts, angerjas. Järve peremeheks on Võrtsjärve kalamajand. Suplemistingimused on Veisjärve idaosas üsna head. Suvepäevadel võime vaadelda järve kohal saaki luuravaid kalakotkaid. Viimastel aastatel elutseb neid siin kolm.

Veisjärvelt liigume Helme kaudu Tõrva. Selle suvituslinna külje all peitub kaks järve — Vanamõisa (~ 2 ha) ja Riiska (~ 5 ha). Esimene neist asub Pikasilla tee ääres. Järve lähedale ulatub Tõrva keskkooli park, kirdest varjab veepeeglit järsk kaldanõlv. Järve sügavus on 10,5 m, vesi selge ja suvel hästi soojenev. Siia on ehita-

Udsu järv on väike, kuid sügav (1967)

tud ujula ja hüppetorn ning rajatud plaaz. Valga tee äärde jääv Riiska järv on sügavam (12,2 m) ja tumedama veega. Järve põhi on kalda lähedal liivane ja siia on ehitatud lastebassein. Mõlema järve majandajaks on «Jõu» Tõrva kalaspordiseksioon.

Tõrvast suundume Patküla kaudu järvederikkasse Koorkülla, kuhu on Tõrvast umbes 10 km. Siin asuvad Sakala kõige sügavamad järved. Üldse leidub Koorküla kandis 50 km²-l ligi 20 järve. Meie tutvume kõigepealt suurima (44 ha) ja kuulsaimaga neist — Koorküla Valgjärvega. Järve on teinud üldtuntuks tema põhjas leiduv 1370 (± 60) aasta vanune vaiehitis — muistse eesti üliku kindlustatud eluaseme jäänused; samuti sellega seoses tekkinud muistendid mõisast, mis venna ja õe abiellumise pärast koos pulmarahvaga maa alla vajunud. Valgjärv on silmapaistvalt ilus kõrgekaldaline moreenimaastiku järv, sügavuselt (26,8 m) viies järv Eestis. Vesi on suvel heleroheline ja hästi läbipaistev, liivasel kaldaribal kasvab järve-lahnarohi. Ida- ja lõunakaldal kohab sirgetüveline pargimets. Supleja peab olema ettevaatlik, sest põhjareljeef

on rahutu ning esineb ka temperatuuri hüppekiht. Kaladest leidub latikat, särge, haugi, ahvenat, linaskit, roosärge, arvatavasti veel kiiska, kokre, lutsu. Järv ja tema põhjas asuvad vaiehitise jäänused kuuluvad riikliku kaitse alla. Väga elamusterikas on jalgsimatk ümber Valgjärve.

Kohe teisel pool maanteed, 200 m Valgjärvest loodes peitub küngaste vahel väike (~ 6 ha), kuid väga sügav (30,25 m) Udsu järv, mis on sügavuselt teine järv Eestis. Tema vesi on veelgi läbipaistvam (5 m) ning temperatuuri hüppekiht isegi selgemini välja kujunenud kui Valgjärves. Ka siin leidub liivast kallast, kuid rohkesti esineb allikalisi kohti. Kaladest on teada ahven, särg, latikas, haug, koger ja linask. See järv olevat tekkinud venna ja õe laulatuse pärast maa alla vajunud kiriku asemele. Udsu järvest veidi põhja poole jääb «Linsi saareaed», muistne hiiekoht.

Külastamist väärivad veel Valgjärvest vähem kui kilomeeter ida poole jääv Laanemetsa järv (sinna viib ilus külavahetee Valgjärve kirdekaldalt) ja veidi kaugemal kirdes asuv Pikrijärv, mille lõunakaldal asub muistne hiiekoht, kus toodi ohvreid Pikrile. Koorkülast 1,5 km ida pool pöördub Valga teelt järvele külavahe-tee.

Koorkülast matkame edasi lääne poole, möödume võsa ja metsa taha jäävast huvitavast räbajärvest, punakaspruuni veega Märdi järvest (~ 18 ha), milles ainsa kalana elab väike ahven, ja suundume üle Holdre Taagepera poole. Taageperas möödume ilusas pargis asuvast sanatooriumist.

Taagepera—Lilli teelt (umbes 1 km Taageperast Lilli poole) pöördub tee Läti NSV piiri suunas. Keset metsi ja liivikuid asub siin üsna suur (~ 73 ha) Tüन्दre järv, mis oma loodeotsaga ulatub piirini. Järv on sobivaks puhkusepaigaks üksinduse otsijaile. Kagukaldal paikneb väike matkamajake (loodusesõprade kodu «Tüन्दre»), kus «võti on mati all» ja iga tulnuk täieõiguslik peremees. Lahkudes tuleb kõik ainult jälle endisesse korda seada. Puudust pole ka telkimiskohtadest. Järv on küllalt sügav (10,6 m), liivast kaldariba võib leida mitmel pool. Kaevata ei või

kalafauna vaesuse üle: esinevad latikas, särg, ahven, kiisk, haug, koha, roosärg, koger, arvatavasti veel linask, luts, hink ja angerjas. Sisse on lastud peledit, kuid see on viimastel aastatel kadunud. Järve majandamise eest seisab hea Valgamaa metsamajand.

Tüdre järvelt siirdume Lillisse viivale teele. Pärast 7—8 km pikkust matka läbi metsade olemegi Lillis, kust jääb Ruhijärve kaguotsani ainult kilomeeter.

Ruhijärv on veidi alla 100 ha suur, sügavus pärast järjekordset veetaseme alandamist 6 m ümber. Järve kaldad on laugjad, põhi enamasti liivane, eriti lõunaosas. Kollakaspruunis vees elavad latikas, särg, ahven, koha,

Tüdre matkamaja (1968)

kiisk, nurg, luts, koger, vingerjas, rünt, hink ja angerjas. Pärast viimast veetaseme alandamist mõned aastad tagasi on halvenenud koha elutingimused.

Ruhijärvelt liigume Nuija poole. Enne Nuiat pöördume Tartu suunas ja otsime üles 3 km kaugusele jääva Ainja (Aine) järve. Teekäija ei aimagi, et see ligi 15 ha suurune kaunis veekogu on tekkinud inimese kätetööna 1952. aastal. Järv koos 100 m laiuse kaldaribaga on võetud kohaliku looduskaitse alla. Ainja järves leidub supluskohti ja tema kallastel telkimispaiku. Peamiseks kalaks on siin haug, kes on hävitanud sisselastud hõbekogred. Järve majandab «Jõu» Abja kalaspordiklubi. Ümbruskonna rahvas peab järve ulatuval Toonimäel oma jaanikut.

Võime käia vaatamas ka Ainja järvega samas orus, kuid paar kilomeetrit kagu pool olevat allikaist tekkinud selgeveelist Sinejärve. Tee pöördub sinna samanimelise bussipeatuse juurest. Rahvas peab seda väikest, vähem kui hektarise pindalaga selgeveelist järve kõige sügavamaks Karksi järvede hulgas. Muiste olevat siin olnud ohverdamispaik.

Karksi kandis on vähe looduslikke järvi, kuid leidub mitmeid silmarõõmu pakkuvaid paisjärvi. Otse Karksi lossimägede ja kiriku külje all on Abja kalasportlastele kuuluv looduskaitsealune Linnaveski järv (4,5 ha), meie puuviljanduse uurimiskeskuse, Polli katsebaasi pargis Kutsiku järv, viimasest alla kilomeetri edela pool Saksaveski järv, mida A. Kitzberg on «Veli Hennis» kujutanud Nõuni järve nime all. Karksi ürgorgu on kavandatud veerandsaja-hektarise paisjärve rajamine, mis peab meenutama A. Kitzbergi «Maimus» kirjeldatud järve kunagise lossimäe jalamil.

Karksi kandist suundume Viljandi poole. Teel möödume Karksi kolhoosi suurtest õunaaedadest, läbime sügava Saviaru ürgoru, mille põhjas voolab oja. Seejärel tulevad Polli katsebaasi Morna osakonna suured viljapuuaiad. 3 km pärast Morna teeotsa pöördume vasakule, Õisu viivale teele.

Rimmu ürgorus laiuv Õisu järv on üsna suur (~ 193 ha), kuid madal (sügavus 4,3 m) veekogu. Kujult ovaalne, soiste kallastega järv pakub üsna suurt huvi teadlastele, sest selles esineb Eestis väga haruldane siberi

päritoluga jääaja relikvium *Pallasea*, samuti leiame siin nagu Vaskna järveski ohtralt «järvepalle» — haruldast rohevetikat. Möödunud sajandil on Õisu järvel kohatud Eestis väga haruldast punakaelpüti. Järv on antud Võrtsjärve kalamajandi kasutada. Püünistesse satuvad siin latikas, särg, koha, ahven, haug, viidikas, roosärg, linask, luts, kiisk, angerjas ja nurg. Kalu kütib järvel hallhaigur, tavaliseks haudelinnuks on tuttpütt. Rahva hulgas liigub muistendeid Õisu ja naabruses oleva Kariste järve rändamisest praegusesse asukohta. Noor A. Kitzberg pani need lood kirja ja sellest sai tema esimene kirjatükk pealkirjaga «Kuidas Kariste ja Õisu järved tulivad» (1874). 1930-ndail aastail suvitas Õisus A. Alle, kes kirjeldab järve luuletuses «Õisu järv». Tormi ajal «... on vihane ta ranna ründ ja raske vahuharja künd.»

Vaatamisväärt on Õisus veel järve lähedale jääv park paarisaja puu- ja põõsaliigiga ja selle serval üsna tee ääres H. Seini kiviktaimla, kus on vändatud osa värvi- filmi «Lill kivis» võtteid. Väike maaliline *Veskijärv* jääb Õisu pargi põhjaservale. Järves asuv saareke olevat tehtud mõisasaksa hobuse jalge all hukkunud lapse mälestuseks.

Tüüpiline orujärv on *Kariste järv*, mis lebab Halliste ürgorus. Sinna pääseb Õisust mööda Abja teed. Järv asub Abja-Paluoja alevist veidi põhja pool ja koosneb kagupoolsest Suurjärvest ning loodepoolsest Väikejärvest, mis on eelmisega ühendatud järvekaelaga. Järve üldpikkus on üle 2 km, kogupindala ligi 58 ha, sügavus küünib 7,2 meetrini. Kariste järvest voolab läbi Halliste jõgi. Põhi on kalda lähedal liivane, kirdeosas leiame päris häid supluskohti. Järves on ka kaks saarekest. Kaladest esinevad särg, latikas, ahven, haug, nurg, viidikas, koha, angerjas, kiisk, koger, linask, roosärg, luts, turb, saadavat isegi forelle ja karpkalu. Järve kasutavad Abja kalasportlased, kes on rajanud oma baasi järve lõunakaldale Padrimäele.

Kirjandust

Liiva, A., Selirand, J. Muistne ehitus Koorküla Valgjärves. «Eesti Loodus», 1967, nr. 4.

Moor, H. Sinialliku. Tln. 1964.

Mäemets, A. Märkmeid Sakala järvedest. «Eesti Loodus», 1967, nr. 4.

Riisalo, J. Karksi. Tln. 1966. (Ainja-, Sini-, Mäeküla jt. järvedest.)

Selirand, J. Koorküla Valgjärv. Tln. 1965.

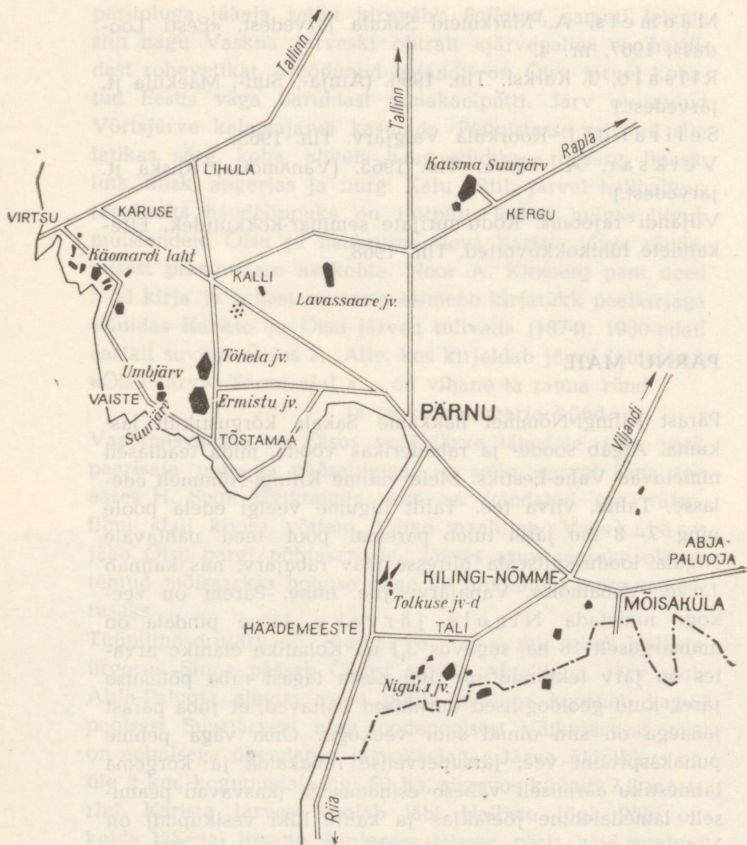
Veiksar, A. Tõrva. Tln. 1965. (Vanamõisa, Riiska jt. järvedest.)

Viljandi rajoonis. Kodu-uurijate seminar-kokkutulek. Ettekannete lühikokkuvõtted. Tln. 1968.

PÄRNU MAIL

Pärast Kilingi-Nõmmet hakkame Sakala kõrgustikult laskuma. Algab soode- ja rabaderikas vööde, mida teadlased nimetavad Vahe-Eestiks. Meie valime Kilingi-Nõmmelt edelasse, Talile, viiva tee. Talilt liigume veelgi edela poole ning 7—8 km järel tuleb paremal pool teed nähtavale Nigula looduskaitseala piirsesse jääv rabajärv, mis kannab Järve, Vanamõisa, Vanajärve jne. nime. Parem on veekogu nimetada Nigula järveks. Järve pindala on ümmarguselt 18 ha, sügavus 3,1 m. Kohalike elanike arvates on järv tekkinud üle 100 aasta tagasi raba põlemise järel, kuid geoloogilised uurimised näitavad, et juba pärast jääaega on siin olnud suur veekogu. Oma väga pehme punakaspruuni vee, järsupervelise rabakalda ja kõrgema taimestiku äärmiselt vähese esinemisega (kasvavad peamiselt lamedalehine jõetakjas ja kahte liiki vesikupud) on Nigula järv heaks huumusetoitelise järve näiteks. Kalastik on väga vaene (esineb peamiselt ahven), ja kuna järv kuulub säilitamisele muutumatuna, siis on kalapüük siin keelatud. Järve kaldad on alt õõnsaks uhutud ning seepärast olgu matkajad kaldal sammudes ettevaatlikud. Kogu järvepõhi on täis suuri männikände, mis näivad kinnitavat oletust, et järv on tekkinud pärast põlemist.

Huvitav on matk järve ümbritsevasse looduskaitsealusesse rabasse, kus võib näha soo ja metsa võitlust rabasaarte ehk pääkside jalamil, kohata kaugest jääajajärgsest ajast pärinevaid tundrataimi — vaevakaske ja murakat, õppida

Skeem 13. Pärnu ümbruse järved

tundma raba veesilmi — laukaid ja älveid. Raba vaatamisväärsuste tutvustamiseks on Nigula järve läänekaldale ehitatud väike paviljon. Siit algavad ka ekskursioonide jaoks tähistatud rajad. Kui soovitakse ekskursiooni juhendamist, tuleb teatada aadressil: Pärnu raj., Tali sideagentuur, Künnapuu pere, Nigula looduskaitseala.

Nigulast pöördume tagasi Talile ning suundume sealt Häädemeeste poole. Jõuame Riia ehk Liivi lahe äärde, kus

kilomeetrite kaupa leidub ilmsat liivast supelranda. Eriti populaarseks on muutunud Kabli rand. Meie võtame aga suuna Häädemeestelt põhja poole, kus 5—6 km järel saavutab rannikut palistav luiterida Rannametsa juures oma suurima kõrguse. Luidetelt avaneb avar vaade lääne poole merele, itta aga Tolkuse rabale, kus helgib mitu suuremat vesiroosirikast laugasjärve ja ohtralt väikesi laukaid.

Liigume edasi Pärnu poole. Oleme järvedevaeses piirkonnas. Suuremad Pärnu ümbruse järved asuvad Tõstamaa alevist paar kilomeetrit põhja pool. Alevile lähemal on 480 ha suurune, kuid ainult 3 m sügavune Ermistu järv, millest veel 2 km põhja poole jääb umbes 400-hektarine ja kõigest 1,5 m sügavune Tõhela järv. Mõlemad järved on ühise veekoguna eraldunud merest antsüluse staadiumil. Hiljem jagunes laguun soostumise tagajärjel kaheks. Järved kuuluvad Ermistu kalamajandile. Aastatel 1966—1968 muudeti Ermistu järv allalastavaks tiigiks, kus majand kasvatab karpkala ja peledit. Seepärast on siin kalapüük keelatud. Ermistu idakaldal leidub ulatuslikult liivast kaldariba, ning seetõttu on ka ujumistingimused järves üsna head.

Suplemisvõimalused on rahuldavad ka Tõhela järve idaosas, kuigi ujumiseks kipub vesi olema liiga madal. Selle järve kalastikus on esikohal linask ja haug, kuid leiduvat veel ahvenat, kiiska, roosärge, lutsu, angerjat ja vingerjat. Sisse on lastud hõbekokre. Enne veetaseme alandamist 1953. aastal olevat leidunud palju latikat. Mõlema järve ümbruses võib kohata arvukalt nastikuid.

Tõstamaalt suundume Virtsu poole mööda mereäärset teed, mis Vaiste rannas läheb merele õige lähedale, siis aga eemaldub jälle. Vaistes asub teest veidi eemal kaks kinnikasvanud järve — Suurjärv ja Umbjärv. Nende iga pole enam pikk, varsti kaovad nad kaardilt hoopis.

Paatsalu juures esinevad kirde—edelasuunalised väikevoored, millede vahele jäävad madalad rannajärved (samad voored ulatuvad merre, moodustades seal poolsaari ja laide). Kõige ohtramalt näeme madalaid merest eraldunud järvi Paatsalu ja Virtsu vahel. Nende «lahtede» vesi on nõrgalt soolakas, elustik vaene. Üks suuremaid (~ 22 ha)

ja tuntumaid on vaevalt 0,5 m sügavune Käämaridilaht Paatsalust 2 km loode pool. Järve põhja katab üsna paks väävelvesiniku lõhnaga halli tervisemuda kiht, millelelab mändvetikate vaip. Kalastik polegi nii vaene kui võis arvata: esinevad haug, särg, linask, koger, ogalik, luukarits, viidikas, roosärg, angerjas, ahven, kiisk, võldas. Järve on kunagi sattunud isegi lõhe ja tursk. Väga rikas on järve linnustik: üsna palju pesitseb sarvikpütti, tutt-varti, vesikana, punapeavarti, sinikael- ja luitsnokkparti. Kõige haruldasem leid on 1953. aastal kohatud pelikan. Paatsalust liigume Virtsu poole, et teha hüpe Saaremaale ja näha selle pisikese maa järvi.

Kirjandust

Kukk, A., Masing, V. Nigula raba. Tln. 1964.

Omapärase iluga on Tolkuse järved (1959)

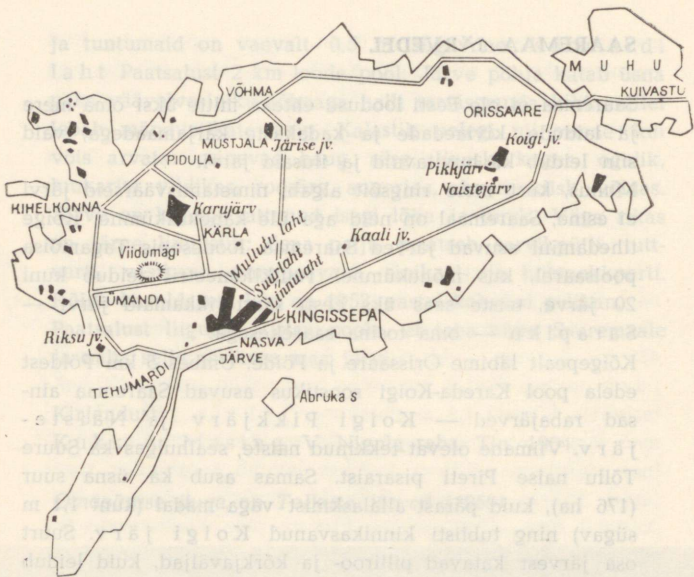

Saaremaa ei ole Eesti looduse ehteks mitte üksi oma mere ja laidude, kiviaedade ja kadakaste karjamaadega, vaid siin leidub ka huvitavaid ja ilusaid järvi.

Muhus, kust meie ringsõit algab, nimetamisväärseid järvi ei esine, Saaremaal on neid aga üle kaheksakümne. Kõige tihedamini asuvad järved Saaremaa loodesopis Tagamõisa poolsaarel, kus mõnekümnel ruutkilomeetril leidub kuni 20 järve, teiste seas üks Eesti saarterikkamaid järvi — Sarapiku — oma tosina saarekesega.

Kõigepealt läbime Orissaare ja Põide. Umbes 5 km Põidest edela pool Kareda-Koigi soostikus asuvad Saaremaa ainsad rabajärved — Koigi Pikkjärv ja Naistejärv. Viimane olevat tekkinud naiste, sealhulgas ka Suure Tõllu naise Pireti pisaraist. Samas asub ka üsna suur (176 ha), kuid pärast allalaskmist väga madal (kuni 1,1 m sügav) ning tublisti kinnikasvanud Koigi järv. Suurt osa järvest katavad pilliroo- ja kõrkjaväljad, kuid leidub ka vaba vett. Nimetatud järved on merest eraldunud limnea staadiumil, vesi on neis juba täielikult magestunud. Vanarahva arvates on Koigi järv tekkinud kohale, kus Kareda ja Koigi mõisahärra tülitsetid, ning järve põhjas olevat terve mõis. Koigi järves elavad ahven, särg, haug, kiisk, väljavoolus luts. Varem olevat esinenud veel linaskeid, kokri ja angerjaid. Järvi valdab Saaremaa metsamajand. Koigi järvega on tihedalt seotud meie poetessi Debora Vaarandi noorusmälestused. Ta kirjutab: «Selle järve avastasin ma ise, sumades läbi padrikute, vajudes rinnuli sookailudesse, joostes mööda radu, mis kihutasid lennule, kuna vetrusid nagu hüppehoolauad, ja puhates soosaarte lopsakais oasides, kus õhk oli lämbe aroomidest ja täis hiigelsuuri liblikaid.» Ilus, läbi puisniidu kulgev rada viib järve juurde endise Koigi mõisa juurest.

Järv, mida iga Saaremaal viibiv turist külastab, on Kaali järv, õigemini järvik. Varem on veekogu kandnud Pühajärve nime. See asub Pihla külanõukogu territooriumil Orissaare—Kingissepa maanteest mõni kilomeeter põhja pool (tee sinna pöördub lääne pool Kõljalat) katlataolise lohu põhjas. Järvikut piirab ülespaisatud dolomiidipanka-

Skeem 14. Saaremaa järved

dest vall, millel leidub ilus rada, nn. armunute tee. Kaali järviku keskel leidub kivivare, jäänus mõisnike poolt omal ajal siia rajatud saarekesest. Kalu siin nähtavasti ei ela, sissetoodud haugid on hukkunud. Järve sügavus on veetasemest sõltuvalt 3—6 m. Mainigem veel, et Kaali järve lohk kujutab endast suurepärase akustikaga looduslikku kontserdisaali.

Nagu insener I. Reinwald 1927. aastal tõestas, on see keskmiselt 40—50-meetrise läbimõõduga järvik, samuti nagu läheduses paiknevad seitse väiksemat kraatrit, nn. kuivjärved, tekkinud meteoriidi langemisest põhjustatud plahvatuse tagajärjel. Nagu näitavad uuemad, radioaktiivse süsiniku abil tehtud uurimised, on see sündmus toimunud 2660 (± 200) aastat tagasi. Kaali kraatrid on ainsaks kindlalt tõestatud meteoriidikraatrite rühmaks Nõukogude Liidus

ja Euroopas, kogu maailma ulatuses aga asuvad nad ainsana kergesti juurdepääsetavas piirkonnas. Meteoriidikraatrid on väga suureks loodusharulduseks ning seepärast on Kaali kraatrid võetud looduskaitse alla. Keelatud on nende loodusliku ilme igasugune muutmine. Kaali järve on külastanud paljud maailmakuulsad teadlased, teiste seas ka mandrite rändamise hüpoteesi autor Alfred Wegener.

Rahva hulgas on levinud väga mitmed muistendid Kaali järve tekkimisest. Kunagi olevat asunud sellel kohal rikas mõis. Kord tulnud mõisnikul tahtmine abielluda oma õega. Kui pulmapidu olnud täies hoos, vajunud mõis maa alla ning sellele kohale tekkinud järv. Leidub ka ebamääraseid jutte mingisuguse taevakeha allalangemisest, kohutavast kärgatusest ja tulesambast. Vanimaks viiteks, mis võiks käia Kaali järve tekkimise kohta, on ukraina teadlase Kovalevski arvates vana-kreeka mütoloogiast pärinev Ovidiuse poolt ümbertöötatud jutustus päikesejumala poja Phaetoni lennust läbi taevalaotuse. Seal öeldakse muuseas: «Väik süütas Phaetoni juuksed ja ta langes, nagu langevad tähed kusagile Eridanuse jõe lähedale, kus meri loksutab randa kollast merevaiku.» Eridanuseks peetakse Daugava jõge, merevaigumerena on aga juba antiikajast tuntud meie Läänemeri. Ukraina teadlane on müüti uurides määranud ka sündmuse ligikaudse aja: see olevat toimunud umbes II aastatuhandel enne meie ajaarvamist, seega erinevuseks kraatrite tegelikust vanusest tuhande aasta ümber. L. Metsar meenutab sündmust oma romaanis «Päikesevanker».

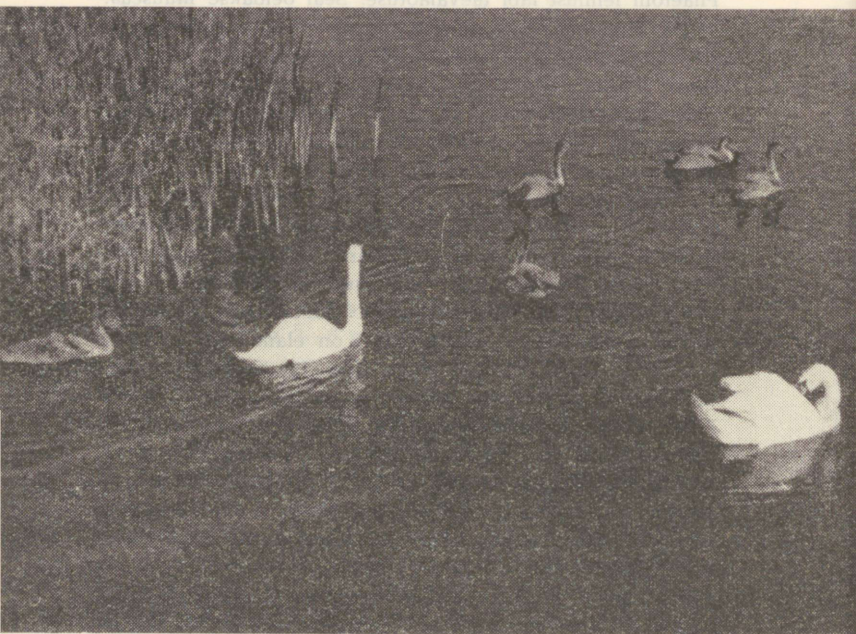
Kaali järve lähedusse on püstitatud väike paviljon, kus tutvustatakse selle huvitava paiga teket ja ehitust. Järve kaldal asuvas endises Kaali mõisas on elanud tuntud vene maalikunstnik O. F. T. Moeller, siinse ümbrusega on seotud kirjanik Aleksander Antsoni nooruspäevad.

Edasi matkame Saaremaa ainsa linna Kingissepa poole. Linnast lääne pool, otse ta külje all, lainetavad suured madalad järved, mis alles hiljuti on eraldunud merest maapinna tõusu tagajärjel ja kuhu merevesi veel praegugi aeg-ajalt sisse tungib. Praegugi kannavad nad veel lahete nimesid.

Sõites mööda Nasva teed jõuame paremat kätt jääva Linnulahe äärde. Veekogu pindala ulatub 111 hekta-

rini, sügavus on keskmiselt pool meetrit, järve põhjaosas maksimaalselt 2 m. Tänu madalusele on järv ligi kolmveerandi ulatuses taimi täis kasvanud. Eriti palju esineb määndvetikaid, mis katavad ühtlase muruna tervisemuda tüüpi põhjasetet. Leidub kokre, särge, ahvenat, haugi, kiiska, linaskit jt. kalu. Kalade arvukust vähendavad ilmselt veelinnud, sest kuulub ju Linnulaht Eesti kõige linnurikkamate järvede hulka. Siin asub Eesti suurim ja tiheidaima asustusega naerukajakate koloonia, kus neid linde eri aastatel on loendatud 4000—8000 paari. Pesitsevad tuttpütt, hallpõskpütt, sarvikpütt, ohtralt leidub vesikana, tuttvarti, punapeavarti jt. linde. Pärast pikka vaheaega on siia uuesti elama asunud kühmnokkluiik. Linnulaht kuulub

Linnud, kes pesitsevad vaid üksikutel Eesti järvedel. Kühmnokkluiu pere Väikselt väinalt (1968)

ornitoloogilise kaitsealana looduskaitse alla. Jahipidamine on siin keelatud kogu aasta vältel, samuti ei ole lubatud munade kogumine, veetaseme alandamine ja muude looduslike tingimuste muutmine. 15. aprillist kuni 1. augustini on Linnulahel keelatud igasugune kalapüük ja inimese viibimine järvele lähemal kui 100 m veepiirist.

Linnulahest lääne pool, üle tee, asub Suurlaht, millist nime kannab meie suuruselt neljanda järve, Mullutu-Suurlahe idapoolsem osa. Suurlahe pindala küünib 590 hektarini, sügavus 2,1 meetrini. Laht on üheks tähtsamaks tervisemuda leiukohaks Eestis. Idaosas leidub kohati liivapõhjalisi supluskohti, samas asub ka kalasportlaste peatuspaik — Kalamaja. Edelasopis mühavad võimsad roostikud, sealt läheb läbi ka Suurlahte lääne pool asuva Mullutu lahega ühendav kraav. Mullutu lahe pindala (koos Mullutu edelanurgas oleva Vägara lahega) ulatub 850 hektarini. Mullutu laht on Suurlahest madalam (1,7 m), ujumiseks vähem sobiv. Lahest voolab välja Nasva jõgi. Edela- ja lõunatuultega voolab jõgi aga vastupidises suunas — merest lahte. Seetõttu leidub Mullutu elustikus arvukalt mereloomi ja -taimi. Mullutu-Suurlaht ja Nasva jõgi on üsna kalarikkad, kusjuures enamik kalu rändab sisse merest. Leidub kiiska, teibi, säinast, haugi, särge, ahvenat, viidikat, angerjat ja lutsu. Sisse on toodud hõbekokre. Lahte kasutab kolhoos «Saare Kalur». Linde pesitseb siin palju vähem kui Linnulahel. Küllalt sagedad on jõgi tiir, mustviires, kalakajakas, võib kuulda hüüpi, roolinde, kohata roo-loorkulli. Mõnel aastal on Suurlahel peatunud kühmnokkluided.

Teekonda jätkame lääne suunas. Möödume metsa taha jäävast väikesest soostunud, kuid vesiroosirikkast Järve järvest, milles peamiseks kalaks on koger, ja sellest mere pool asuvatest looduskaitse alla kuuluvatest Järve luidetest, kus on suurepärane mererand ja supluskoht. Tehumardi öölahingu mälestusmärgi juures pöördume paremale, Kihelkonna poole. Tiirimetsal keerame piki mereäärt kulgevale teele. Liigume üsna tüüpilises Saaremaa rannikumaastikus: paesesse pinda lõikuvad väikesed merelahed, siin-seal liibuvad maa ligi tuulest vintsutatud kadakad, kõikjal näeb loendamatul hulgal kive.

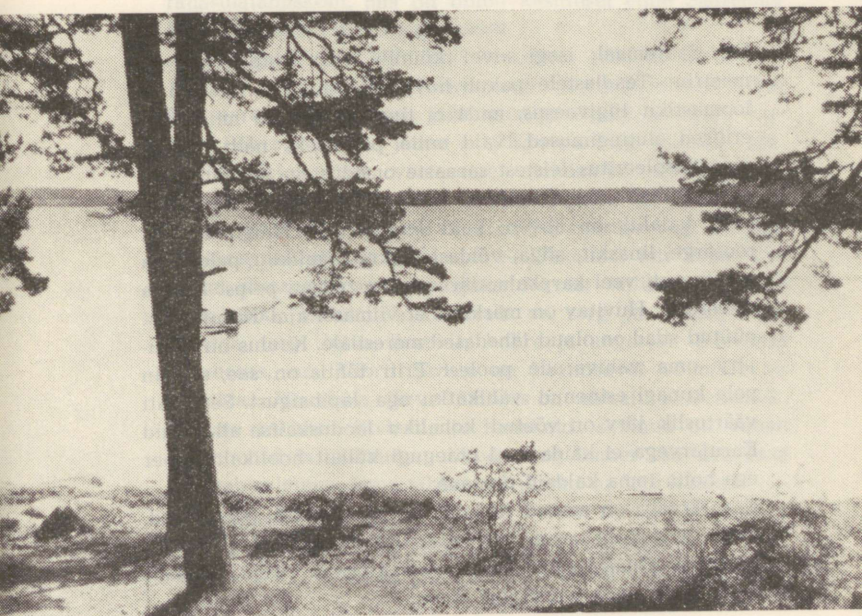
Saaremaal ei ole kivised ainult põllud... Kiljatu järv (1968)

Tehumardilt umbes 10 km lääne pool asub ligi 50 ha suurune R i k s u j ä r v , mis on samuti endine merelaht. Praegu on meri taganenud kilomeetri võrra. Tegemist on maalilise, kuid madala (sügavus kuni 1,5 m) mudasepõhjalise ja taimestikurikka veekoguga, kus paiguti esineb siiski ka kõvemat põhja. Järv paistab silma rikkaliku ja huvitava linnustikuga, mistõttu teda on soovitatud võtta looduskaitse alla. Siin on kohatud meil väga haruldast punakaelpütti. Kaladest esinevad ahven, haug, kiisk, linask, angerjas, roosärg, teib jt.

Riksu järvelt suundume Lümandasse, kus pöördume Kingisepa poole viivale teele. Kindlasti käime vaatamas Viidumäe tornist allikasoodele avanavat panoraami ja tutvume looduskaitsealaga, kus on ainus saaremaa robirohu leiukoht maailmas ning paljude teiste väga haruldaste taimede varjupaik. Kunagi on Viidumäe jalamil lainetanud Antsülusjärve veed. Viidumäelt suundume tagasi Kingisepa poole, läbime Käesla ja pöördume põhja — Kärlasse, kus otsime üles Karujärvele viiva tee.

Lääne-Saaremaa kõrgustikul laiuv Karujärv on kõige omapärasem Saaremaa järv, mis erineb tublisti teistest saarel paiknevatest järvedest. Vee koostiselt sarnaneb ta mõningal määral mandrijärvedega. Järv on umbes 330 ha suur ja 6 m sügav. Veekogu on tekkinud Antsülusjärve pealetungi ajal ning seega Saaremaa järvede seas vanim. Karujärve nime tekkimise kohta räägib muistend, et sellel kohal tülitseenud seitse karu. Jumal lasknud tülitsejatele vihma peale sadada ning nii tekkinudki järv. Karud aga lahkunud igaüks ise kanti ning seepärast olevatki järv seitsmesopiline. Karujärve kaldad on tõesti väga liigestatud, vaatejärvele teevad ilusaks viis saart (Suursaar, Oinasaar, Väikesaar, Linderahu, Kivirahu), mispärast Karujärve nimetatakse Saaremaa Pühajärveks. Ümbruses kohavad ilusad metsad, järve kaldariba on liivane. Karujärv on kõige selgeveelisem

Saaremaa ilusaim järv on Karujärv (1968)

Järise järv (1968)

Järv Saaremaal: isegi suvel küünib vee läbipaistvus 5,1 meetrini. Teadlastele pakub huvi selle järve taimestiku ja loomastiku liigivaesus, mida ei tingi nähtavasti mitte üksi erilised elutingimused, vaid mille põhjuseks näib rohkem olevat isoleeritus teistest sarnaste omadustega mandrijärvedest. Küllalt omapärane on Karujärve kalastik, kus arvukaim kalaliik on ahven, kuid leidub veel haugi, säinast, roosärge, linaskit, siiga, võldast, kokre, ogalikku, peledit ja arvatavasti veel karpkala. Järve on lastud nii peipsi kui ka meresiiaga. Huvitav on märkida, et viimasel ajal Karujärvest püütud siiad on olnud lähedased meresiiiale. Kuulus on Karujärv oma vähivarude poolest. Eriti tähtis on see, et siin pole kunagi esinenud vähikatku ega lapihaigust. See igati väärtuslik järv on võetud kohaliku looduskaitse alla, kuid Karujärvega ei käida veel praegugi küllalt hoolikalt ümber ega hoita tema kaldaid puhtana.

Karujärvega on seotud kirjanik J. Mändmetsa mälestused, kelle kodukoht asub siit paar kilomeetrit kagu pool, Paikülas. Oma laastus «Järv» on kirjanik väga ilmekalt kirjeldanud seda suursugust järve.

Karujärvest mõnisada meetrit põhja poole jääb pisike M u d a j ä r v , milles elutseb apteegikaan ja kasvab mõõk-rohi.

Karujärvelt liigume läbi Dejevo asula loode poole, Pidulasse. Seal töötab meie merd pidevalt kalamaimudega rikastav kalakasvatus. Seejärel läbime Mustjala, suundume piki maalilise Küdema lahe randa Vöhma poole looklevale teele. Vöhmas pöördume paremale, et külastada J ä r i s e j ä r v e (~95 ha), vanuselt teist suuremat Saaremaa järve, mis samuti on tekkinud antsüluse staadiumil. Järvest lääne pool kerkivad lited, mis eraldasid teda omal ajal merest. Veekogu on tänapäeval madal (sügavus 1,5 m) ja tublisti soostunud, vaid idaosas leiame õige ulatuslikult ilusat liivast põhja. Kalamehel on võimalik püüda ahvenat, särge, haugi, lutsu ja kokre. Veekogu peremeheks on Saaremaa metsamajand.

On huvitav, et Järise-äärset luidestikku kutsub rahvas Rauasaatme mägedeks ja et hiljuti avastati siin muistne rauasulatamiskoht, mis on olnud kasutusel enne Saaremaa alistamist saksa vallutajate poolt.

Järiselt suundume jälle piki Saaremaa põhjarannikut läbi Vöhma, Leisi ja Triigi Orissaarde. Triigilt umbes 6 km Orissaare pool, Riidmal, jääb teest paremale kunagise suurima Põhja-Saaremaa järve — J ä r v e k ü l a j ä r v e ase. Pärast järjekordset veetaseme alandamist säilis sellest ilusast järvest vaid mõni veelaik. Ainult kevadise suurveega saavutab järv veel oma endise suuruse (ligi 240 ha) ja veest paistab kunagine saar — Uhkelaid, mis minevikus olnud sõjaaegseks pelgupaigaks. Järvest säilinud lompides kalu siiski leidub. Tavalisemad on särg ja ahven, kuid elutseb isegi lutsu, linaskit, kokre ja angerjat. Suurimas järveosas, nn. Vibru järves on kevadsuvel võimalik ka supelda. Järveküla järve ümbrus on ehtsalt saaremaalik. Näeme rohkesti kiviaedu ja kadakaid, säilinud on vanad taluhooned ja üksikud tuulikud. Ring ümber saarlaste maa hakkab sulguma, tema tähtsamad järved on läbi käidud.

Kirjandust

A a l o e , A. Kaali meteoriidikraatrid. Tln. 1968.

A d r a t , H. Pildikesi Linnulahelt. «Eesti Loodus», 1965, nr. 2.

Lõbu, E. Saaremaa. Tln. 1963. (Karujärvest, Kaali järvest, Linnulahest jt. järvedest.)

Mäemets, A. Saaremaa järvedest. LUS VIII Eesti loodusuurijate päeva teesid. 1967.

LOODE-EESTI JÄRVEDEL

Pärast Saaremaalt naasmist võtame Virtsust kursi Lihula suunas. Kirblas pöördume põhja poole, ületame Kasari jõe, mis kevadel on suur ja võimas, suvel aga voolab rahulikult läbi kaislatihnikute üleeuroopaliselt tuntud looduskaitseala Matsalu lahe poole. Edasi järgnevad Kullamaa, Koluvere ja Risti, kus pöördume Tallinna suunas. Ellamaal otsime üles raudteejaama juurest loodesse mineva tee, mis viib Järveotsa järvele. Loode-Eesti ilusamate järvede hulka kuuluva järveni on Ellamaalt umbes 5 km. Järveotsa järv (~17 ha) lebab põhjalõunasuunalise ilusa männimetsaga kaetud Selgküla vallseljaku idaküljel. Tegemist on umbjärvega, mille tekkeaeg ulatub kaugesse joldia staadiumi. Järv on küllalt sügav (6,3 m), kuid suuremat osa järvest katab mitme meetri paksune mudakiht. Rohke muda tingib ummukisse jäämise, mistõttu ka kalastik on vaene. Rohkesti esineb siin pisikesi mudamaime, kuid leidub ka kokri. Järve majandaja «Dünamo» kalaspordiklubi on sisse lasknud karpkala ja hõbekokre. Järve läänekallast kaunistab vesiroosiriba, kõvapõhjalises loodeosas on päris hea supelda.

Järveotsa järvest poolteist kilomeetrit loode pool keset sood asub üks ainulaadsemaid järvi Eestis — Turvaste Valgejärv (~15 ha). See veekogu on tekkinud Antsülusjärve pealetungimisperioodil. Valgejärv on madal, vett on siin suvel vaevalt pool meetrit. Kogu järve põhi on kaetud 2—3 m paksuse valge muda ehk järvelubja (nimetatud ka järvekriidiks) kihiga, mida ümbruskonna rahvas on pikka aega kasutanud korstnate ja lagede lupjamiseks. Huvitav on märkida, et Valgejärve suured järvelubjavarud köitsid omal ajal meie tuntud näitleja Ruts

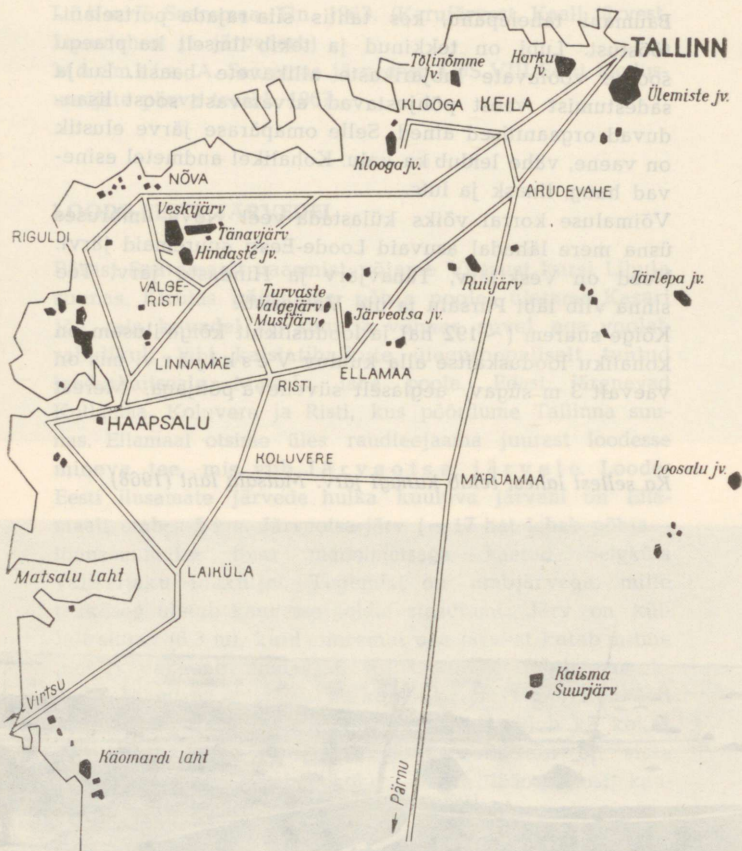
Baumani tähelepanu, kes tahtis siia rajada portselanitööstust. Lubi on tekkinud ja tekib ilmselt ka praegu soosse voolavate lubjarikaste allikavete baasil. Lubja sadestumist veest põhjustavad arvatavasti soost lisanduvad orgaanilised ained. Selle omapärase järve elustik on vaene, vähe leidub ka kalu. Kohalikel andmetel esinevad haug, linask ja luts.

Võimaluse korral võiks külastada veel Nõva ümbruses üsna mere lähedal asuvaid Loode-Eesti suuremaid järvi. Need on Veskijärv, Tänavjärv ja Hindaste järv. Tee sinna viib läbi Piirsalu ja üle Valgeristi.

Kõige suurem (~192 ha) ja looduslikult kõige ilusam on kohaliku looduskaitse alla kuuluv **V e s k i j ä r v**, mis on vaevalt 3 m sügav, aeglaselt süveneva põhjaga. Merest

Ka sellest lahest tekib kunagi järv. Matsalu laht (1968)

Skeem 15. Loode-Eesti järved

on ta eraldunud litoriina staadiumi teisel poolel, praegu- seks on vesi juba täielikult magestunud. Järve loode- ja põhjakaldal kerkivad kõrged metsastatud luided; soodsa- mad supluskohad on rabastunud männikuga kaetud lõuna- ja läänekalda all. Viimaselt ulatub järve kitsas poolsaar. Selles paigas leiduvad ka paremad laagrikohad. Järves elavad latikas, ahven, särg, roosärg, haug, linask,

kiisk, luts ja luukarits. Järve peremeheks on Haapsalu metsamajand.

Veskijärve kirdesopist vaevalt kilomeeter ida pool asub autoga raskesti juurdepääsetav, kuid ilus — T ä n a v j ä r v. Selle looduskaitse alla kuuluva pikliku järve pindala ulatub 137 hektarini, sügavus 2,5 meetrini. Järv on Veskijärvega ühevanune. Veekogu ümbritsevad soo ja raba, kus turbakiht on õhuke ja liiv lähedal. Seepärast leidub Tänavjärves üsna paljudes kohtades, eriti ida- ja läänekaldal, head liivaranda. Samas kasvab ohtralt haruldane vesilobeelia. Teadlastele pakub selle järve omapärane elustik õige suurt huvi. Kalamehele on püügiobjektideks ahven, särg, haug ja kiisk. Varem püütud siit kuni 5—6-kiloseid latikaid, mõne aja kasvanud merest toodud lest. Alles hiljaaegu hukkusid sissetoodud vähikatku tõttu suured ja haigustevabad jõevähid. Järve peremeheks on Haapsalu metsamajand.

Kolmandaks järveks on Veskijärvest ligi 2 km kagu pool paiknev H i n d a s t e j ä r v (~112 ha), mis kuulub kohaliku looduskaitse alla. Järve valdajaks on «Kommunismi Tee» kolhoos. Tegemist on üsna madala (1,5 m), hundinuiasid, pilliroogu jt. koretaimi täis kasvanud järvega, mille kinnikasvamist on inimene mitmekordsete vee allalaskmistega (viimati alles 1960. aastal) veelgi kiirendanud. Paremini pääseb veele ligi kõvema, paiguti isegi liivase idakalda poolt. Kunagi arvukas latikas on pärast allalaskmisi kadunud, praegu elutseb järves veel kokre, linaskit, ahvenat, särge ja haugi.

Tänavjärve lähikonnas on kaks väikest M u s t j ä r v e (neist suurem kuulub kohaliku looduskaitse alla), seitsekaheksa pisijärve jääb aga vahetult mere äärde, Nõva ümbrusesse ja Põõsaspea poolsaarele. Viimaste hulgas on väga ilus kohaliku looduskaitse alla võetud Peraküla Allikajärv.

Oleme taas jõudnud põhjarannikule. Viimase järvena külastame siin K l o o g a j ä r v e. Järve pikkus on üle 3 km, laius kuni 800 m, pindala küünib 135 hektarini. Veele pääseb kõige paremini ligi kõrgemalt idakaldalt; läänekallas on madal ja soine. Järve madalas vees vahavad mändvetikad, sügavaim koht (3,6 m) asub kirdesopis,

kus leidub ka liivast põhja. Järv on merest eraldunud litoriina staadiumi lõpul, mida tõendab loomastiku koosseis. Kohalike elanike arvates põhjustavat järvesuplemine naha sügelemist. Kalamehele võib õngeotsa sattuda särge, ahvenat, linaskit, haugi, kiiska, angerjat, kokre jt. kalu. Sisse on toodud hõbekokre. Järve valdajaks on Nõukogude Armeed Jahindus- ja Kalaspordiklubi.

Klooga järve kaldal endises Klooga mõisas on tulnud ilmale meie helilooja K. Tünni. Ed. Bornhöhe «Tasujas» mainitud Lodijärve all on tõenäoliselt mõeldud Klooga järve.

Klooga järvest põhja poole jääb pisike idülliline metsajärv — Soodajärv, mis on nime saanud soise ümbruse järgi.

Tänavjärv on liivakaldaline järv keset raba (1968)

Kloogalt võtame suuna Tallinnale. Matk Eesti järvedele on lõppenud. Käesolevas brošüüris ei ole muidugi kirjeldatud kõiki meie vabariigi järvi. Kui matkaja on siin toodutega tutvunud, võib ta kindlalt öelda: olen näinud peaaegu kõiki tähtsamaid ja huvitavamaid Eesti järvi.

Kirjandust

S a a r, A. Tallinnast Kloogale. Tln. 1966.

KIRJANDUST EESTI JÄRVEDE KOHTA

Eesti järved. Monograafia. Tln. 1968. (Materjale 150 järve kohta.)

Kas tunnend maad. Teatmik matkajaile ning kodu-uurijaile. Tln. 1965.

Kask, I. Eesti NSV järvede nimestik. Tln. 1964.

Looduskaitse teatmik. Tln. 1960.

MÄÄRAJAJA, KALASPORDI JUHENDMATERJALE JA MATKA- RAAMATUID

Eesti taimede määraja. Tln. 1966.

Jõekaldal... Kalaspordi juhendmaterjale. Tln. 1964.

Kalaspord. Tln. 1959.

Kalaveed kutsuvad. Tln. 1961.

Kalavete kaitse. Tln. 1965.

Kalavetel. Tln. 1960.

Kuld, R. Kivi kotti, Käsiraamat algajale kalamehele. Tln. 1963.

Kumari, E. Eesti lindude välimääraja. Tln. 1959.

Läki kalavetele. Kalaspordi juhendmaterjale. Tln. 1968.

Masso, T. Matkale. Tln. 1965. (Matkatarkusi.)

Riikoja, H. Eesti NSV kalad. Tln.-Tartu. 1950.

Voore, V. Magevete loomastik. Tartu. 1956.

Voore, V. Zooloogilisi ekskursioone. Tln. 1961. (Käsiraamat selgrootute määramiseks.)

Õngemees vestleb. Kalaspordi juhendmaterjale. Tln. 1962.

Õngemees kalavetel III. Tln. 1967.

Õngeridva ja kahvaga. Kalaspordi juhendmaterjale. Tln. 1966.

Õunapuu, K. Matkateid Eestis. Tln. 1966.

JÄRVEKÜLASTAJA MEELESPEA

1. Järved on meie rahva ühisomand, puhas vesi hinnaline loodusvara, seepärast hoidugem igasugusest vee reostamisest. Lubamatu on pesta järvedes mootorsõidukeid, lasta sattuda paadimootoritest õli vette, sest liiter õli reostab miljon liitrit vett! Alla 100-hektarise pindalaga järvedel ei soovitata üldse sõita mootorpaatidega. Keelatud on ka mootorsõidukitega sõitmine järvejääl. Järves pesemisel ärge tarvitage tavalisi pesupulbreid, eriti aga pindaktiivseid sünteeetilisi pesemisvahendeid, isegi seebi kasutamine ei ole soovitatav. Ärge visake vette konservikarpe, pudeleid jm.

2. Ärge rikkuge järvede kaldaid ja seal kasvavaid puid tuletõrjumise, puude koorimise ja raiumise, prahi loopimise ja muuga. Lahkumisel korrastage laagripplats ja ühtlasi pidage meeles, et looduskaitse alla kuuluvatel järvedel võib laagrisse jääda ainult selleks määratud paikades ja sedagi vaid kohaliku looduskaitseinspektori teadmisel.

3. Ärge kahjustage järvede taimestikku. Pidage meeles, et Eesti NSV-s kuuluvad looduskaitse alla meie mõlemad vesiroosiiliigid. Peale nende kasvab meie järvedes veel rohkesti haruldasi, kaitset vajavaid veetaimi (vesilobeelia, lahnarohud, vahelduvaõieline vesikuusk, mõökrohi Ida-Eestis jne.).

4. Omavoliliselt ei tohi viia taimi ja loomi ühest veekogust teise, soovitatav pole vedada desinfitseerimata kummipaate, püüniseid jm. ühest järvest teise. Nii võib levitada vähikatku, edasi kanda kala- ja vähiparasiite jne.

5. Kalapüügi osas pidage meeles järgmist:

a) sportlik ja asjaarmastajalik kalapüük on lihtkäsiõngega lubatud (kala edasimüümise õigusega) kõigil kodanikel tasuta, välja arvatud keeluaegadel, keelukohtades, kalakasvandustes ja kultuurkalamajandites (viimastes on see võimalik vaid lubadega). Siiski tuleb kalaspordiorganisatsioonidele ja majanditele eraldatud veekogudel arvestada järve majandajate poolt kehtestatud võimalikke kitsendusi;

b) kalapüük spinninguga, lendõngega, kirplandiga, kuni kolme põhjaõngega (tonka, krunt), kusjuures igal põhjaõngel ei tohi olla üle kolme konksu, turguga (sikuti), millel võib olla kuni 2 konksu teravike vahega mitte üle 30 mm, viie ankurdamata ketasunnaga, vedeliga sõudepaadi järel vedamisega ja kuni kolme käsiõngega on lubatud ainult kalasportlastel, kellel on kaasas kehtiv liikmepilet. Muud püügiviisid on keelatud;

c) harpuunpüssiga võib kalu küttida ujudes komplektiga nr. 1, kus-

juures peale kalasportlase pileti pab olema ka kehtiv allveesportlase pilet. Kasutataval harpuunil ei tohi olla üle kolme haru;

d) sportlikul ja asjaarmastajalikul kalapüügil ööpäeva jooksul püüda lubatavate kalade arv on järgmine: haug — 5, säinas — 5, linask — 5, koha — 5, jõeforell — 3, harjus — 3 (mõnel veekogul on neid norme vähendatud);

e) järvedes ja sissevooludes kohatavatest kaladest on keelujad järgmistel: sägal kogu aasta jooksul; peledil 20. oktoobrist 15. novembrini; jõeforellil 15. septembrist 30. novembrini; haugil, latikal, kohal, säinal Võrtsjärves 1. aprillist 15. juunini; võldasel (Emajõe vesikonna järvedes) 1. märtsist 1. juunini; vimmal 10. maist 20. juunini; siial 20. septembrist 15. novembrini; tõugjal 1. aprillist 15. juunini; räabisel jää lagunemisest kuni 1. juulini; harjusel 1. aprillist 1. juulini; silmul 1. märtsist 30. juunini. Samuti on keelatud kõigi aklimatiseeritavate kalade püük ilma vastava loata;

f) püüda lubatavate kalade alamõõtmed on järgmised (mõõdetud ninamikust soomuskatte lõpuni, angerjal ninamikust sabauime lõpuni): angerjas — 45 cm (Võrtsjärves ja Suur-Emajões 50 cm), koha — 40 cm, räabis — 15 cm, vimb — 24 cm, haug — 40 cm, jõeforell — 25 cm, latikas — 30 cm, siig — 32 cm, luts — 30 cm, säinas — 30 cm, linask — 25 cm, tõugjas — 50 cm (mitmetel järvedel on alamõõtmeid muudetud). Alamõõdulised kalad tuleb viivitamatult vette tagasi lasta.

6. Järvedel viibides jälgige, et kõik kodanikud peaksid kinni kalaja looduskaitse reeglitest, ning kutsuge korrale korrarikkujad. Vastuhakkamise puhul märkige üles korrarikkujate mootorsõidukite ja jalgrataste numbrid ning teatage need ametivõimudele.

JÄRVENIMEDE REGISTER

Aheru järv 98, 99, 101, 102
Ahitse järv 84, 96
Ahnejärv (Ahvenajärv) 43, 44
Ahvenjärv, Kurtna 43
Ahvenajärv, Nelijärve 14, 21
Ainja järv, Aine järv 112, 119
Ainja Sinejärv 112
Aknajärv, Kurtna 43, 44
Aknajärv, Tooma 30
Alajärv, Uue-Saaluse 84, 88
Alajärv, Väimela 76, 81
Alevijärv 66, 68
Allikajärv, Kurtna 43
Allikajärv, Peraküla 137
Allikjärv, Jäneda 14
Alopi järv 68
Andsu järved 84, 85
Annejärv 76, 81
Arbi järv 59, 61, 62
Armise järv 48
Arujärv 76
Asema järv 59, 60

Auksi järv 111, 112
Boose järved 99, 103
Eesjärv, Neeruti 34, 39
Edejärv, Andsu 84, 85
Elistvere järv 34, 35, 56
Endla järv 32, 34
Ermistu järv 122, 123
Harku järv 13, 14, 136
Hatsike järv 68, 72
Haugjärv, Kurtna 43
Hindaste järv 136, 137
Hino järv 84, 90, 92
Holstre järv 112, 113
Hurmi järv 68
Hällijärv 84
Hüudre järv 68
Ilmjärv 34, 35, 55
Inni järv 68
Jaala järv 43, 47
Jaani järv 61
Jaanuse järv 68
Juusa järv 68, 71

Jõemõisa-Kaiu järvestik 34, 52
 Jõksi järv 68, 73
 Jõnni järv 59, 60
 Jõuga järved 48
 Jämedasarve järv 33
 Jänukjärv 68
 Järise järv 126, 132, 133
 Järve järv 121, 126, 129
 Järvemäe järv 84
 Järvedeoru järved 84, 85
 Järlepa järv 136
 Järveküla järv 133
 Järveotsa järv 134, 136
 Kaali järv 125, 126
 Kaanjärv, Võõbu 14, 29
 Kaanjärv, Antu 34, 35, 37
 Kaarna järv 59, 66, 68
 Kaasjärv 84, 85
 Kahala järv 14, 16
 Kahejärved, Neeruti 34, 39
 Kahrila järv 84, 95, 96
 Kaiavere järv 34, 35, 55
 Kakerdaja järv 11, 14, 23
 Kaksjärved, Paunküla 14, 25
 Kalajärv, Kreo 23
 Kalijärv, Jäneda 14, 19, 20
 Kalijärv, Võru raj. 76, 80
 Kalmejärv 59, 64
 Kalmetjärv 68
 Kantküla järved 34, 40
 Karijärv 59, 60
 Kariste järv 112, 120
 Karsna järv 76, 81
 Karujärv, Nõo 58, 59
 Karujärv, Saaremaa 126, 131
 Karula järv 111, 112
 Kastjärv 43
 Kaugjärv 98
 Kaurijärv 33
 Kauru järv 68
 Kaussjärv, Rõuge 84, 95
 Kavadi järv 84, 86, 87
 Keema järv 9
 Keeri järv 59, 60
 Kihljärv 43
 Kiidjärv 76
 Kiivite järv 99
 Kikajärv 84
 Kiljatu järv 130
 Kirikumäe järv 84, 88
 Kirjakjärved 43, 47
 Kiruvere järv 14, 28
 Kisejärv 84, 88, 89
 Kisejärve järvestik 89
 Kivijärv, Holvandi 76, 77, 79
 Klooga järv 136, 137
 Kodijärv 59, 63
 Kogrejärv, Vellavere 59, 60
 Koigi järv 125, 126
 Konnajärv, Kurtna 43
 Konnjärv, Paunküla 14
 Konsu järv 43, 44, 45
 Koobassaare järved 99, 101
 Koolma järv 76
 Kootsjärv 14, 27
 Korijärv 99, 103
 Kubija järv 84, 85
 Kullijärv 112, 113
 Kulpjärv 43, 47
 Kuningvere järv 35, 51
 Kuradijärv 43, 47
 Kuremaa järv 34, 53, 54
 Kurgjärv 84, 94, 95
 Kurnakese järv 64
 Kurtna järvestik 42, 43
 Kutsiku järv 112, 119
 Kuunijärv 111, 112
 Kõnnu järved 47
 Kõrbjärv, Tilsu 76
 Kõrtsijärv, Tooma 32, 34
 Kõverajärv, Orava 76, 80
 Kõverjärv, Kooraste 68
 Kõverjärv, Tsoolgo 76, 81
 Kõverjärv, Vohnja 18
 Käomardi laht 122, 124, 136
 Kärnjärv 76
 Käsmu järv 14, 16
 Kääriku järv 68, 71
 Kõstrejärv 99, 100, 101
 Külajärv, Plaani 84
 Külajärv, Vellavere 59, 60
 Külajärv, Vällamäe 84, 88
 Laanejärv 72
 Laanemetsa järv 117
 Lambahanna järv 68, 72
 Lasva järv 76, 80
 Lauga järv 76, 81
 Lemküla järv 34, 38, 39
 Liinjärv, Rõuge 84, 95
 Liinujärv 68, 72
 Liivajärv, Nõmme 34, 35, 36
 Liivakraavi järv 84
 Liivjärv, Jõuga 48
 Liivjärv, Kurtna 43, 44, 47
 Linajärv, Aegviidu 14
 Linajärv, Elva 61
 Linajärv, Holstre 112, 113
 Linajärv, Jõuga 48
 Linajärv, Kreo 23
 Linajärv, Kurtna 43
 Linajärv, Nelijärve 14, 21
 Linajärv, Paunküla 14
 Linajärved, Tooma 30, 34
 Linajärv, Viitna 14, 17
 Linaleo järv 37
 Lindjärv 14, 27
 Linnaveski järv 112, 119
 Linnulaht 126, 127
 Lohja järv 14, 16
 Loosalu järv 11, 136
 Loosu järv 76, 81
 Lossijärv 51
 Lubjaahju järv 68, 72
 Lusikajärv 43
 Löödla järv 99, 103
 Lüüsjärv 66, 68
 Maardu järv 14, 15
 Majori järv 84, 93
 Martiska järv, Kurtna 43, 44
 Meelva järv 76
 Mudajärv, Saaremaa 133
 Must-Jaala järv 43

Moora järv 35, 37
 Mooste järv 76
 Mullutu-Suurlaht 126, 129
 Murati järv 84, 91
 Mustjärv, Holstre 112, 113
 Mustjärv, Kantküla 34, 40
 Mustjärv, Kokora 35, 51
 Mustjärv, Kurtna 43, 46
 Mustjärv, Misso 84, 90
 Mustjärv, Nohipalu 76, 79
 Mustjärv, Orava 76, 80
 Mustjärv, Paunküla 14, 27
 Mustjärv, Piigandi 68, 74
 Mustjärv, Tsolgo 9, 76, 81
 Mustjärved, Tänavjärve juures 137
 Mustjärv, Valguta 106, 107
 Mustjärv, Vasavere 43
 Muti järved 115
 Mutsina järv 68, 73
 Mõisajärv, Päidla 59, 63
 Mõrtsuka järv 59, 64
 Mäejärv, Väimela 76, 81
 Mäeküla järv 112, 114
 Mäeotsa järv 37
 Mäetaguse järv 35, 37
 Mägialune järv 84, 90
 Mäha järv 68, 72
 Mähkli järv 99, 101
 Männikjärv 32, 34
 Märdi järv 117
 Mätasjärv 43, 47
 Nahajärv 68, 72
 Naistejärv 125, 126
 Narva veehoidla 9, 35, 42
 Neitsijärv 68, 69, 70
 Nigula järv 11, 121, 122
 Niinsaare järv 43
 Nikerjärv 14, 23, 26
 Noodasjärv 84, 85
 Nootjärv 43
 Nõiajärv 114
 Nõmmejärv, Kurtna 43, 44
 Nõmmejärv, Viljandi raj. 113
 Nõuni järv 59, 63
 Nüpli järv 68, 72
 Orajärv, Neeruti 34, 40
 Pahijärv 84, 89
 Paidra järv 76, 80
 Palojärv (Palujärv), Ihamaru 68, 75, 76
 Palujärv, Kooraste 68
 Palujärv, Misso 84
 Pangodi järv 59, 62
 Pannjärv 43
 Papijärv 99, 101
 Pappjärv 84, 85
 Parika järv 112
 Partsi ümbruse järved 77
 Paunküla järved 12
 Paunküla veehoidla 14, 27, 28
 Peen-Kirjakjärv 43, 47
 Pehmejärv 98, 99
 Peipsi järv 8, 9, 35, 48, 49
 Perajärv, Andsu 84, 85
 Perajärv, Piirioru 84
 Perajärv, Rõuge 84, 95
 Perajärv, Vällamäe 84, 88
 Perajärv, Ahijärve juures 98, 99
 Pesujärv 35, 48
 Piigandi järv 68, 74
 Piirakajärv 43
 Piisupi järv 34, 38
 Pikajärv 59, 65
 Pikamäe järv 76, 77, 78
 Pikkjärv, Kaarepere 34, 35, 55
 Pikkjärv, Karula 99, 101
 Pikkjärv, Koigi 125, 126
 Pikkjärv, Kooraste 68, 72
 Pikkjärv, Tilsa 76
 Pikkjärv, Tsolgo 76, 81
 Pikkjärv, Viitna 11, 14, 17, 18
 Pikrijärv 112, 117
 Pilkuse järv 59, 65
 Pillejärv 76, 81
 Porijärv 106
 Porkuni järv 12, 34, 37
 Potri järv 43
 Prilljärved 30
 Prossa järv 34, 35, 54
 Pullijärv 84, 90
 Punamäe järv 14, 27
 Punane järv, Kurtna 43
 Purgatsi järv 14, 20, 21
 Põlva järv 76, 77
 Päidla järv 59, 63
 Päidre järv 112
 Pärsti järv 111, 112
 Päästjärv 68, 72
 Pühajärv, Kantküla 34, 40
 Pühajärv, Otepää 12, 67, 68, 69, 70
 Pühajärv, Võõbu 14, 29
 Pülme järv 68, 71, 72
 Rahkjärv 14, 25
 Raigastvere järv 34, 35, 56
 Ratasjärv, Kurtna 43
 Ratasjärv, Rõuge 84, 95, 96
 Rebasesjärv 99, 101
 Riiska järv 112, 115
 Riksu järv 126, 130
 Roheline järv, Narva 42
 Roheline järv, Äntu 35, 36
 Roosna-Alliku järv 14, 29
 Ruhijärv 112, 118
 Ruiljärv 136
 Rummu järv 14, 16
 Rõikajärv 113
 Rõuge järvestik 95
 Rõösa järv 14, 25
 Rääkjärv 43, 44, 47
 Räätsma järv 43, 47
 Saadjärv 34, 35, 57
 Saare järv 34, 52
 Saarejärv, Kurtna 43, 47
 Saarjärv, Misso 84, 90, 91
 Saarjärv, Partsi 76, 77
 Saarjärved, Ahijärve juures 98, 99
 Saesaare veehoidla 75, 76
 Saksaveski järv 112, 119

Sarapiku järv 125
 Sarapu järv 84
 Sinejärv, Ainja 112, 119
 Sinialliku järv 112, 113
 Sinijärv, Neeruti 34, 40
 Sinijärv, Äntu 9, 12, 35, 36
 Sinikajärv 68, 72
 Sinilaugas 33, 34
 Sisalikujärv, Kurtna 43
 Sisalikujärv, Nelijärve 14, 21
 Soitsjärv 34, 35, 56
 Solda järv 76, 80
 Soodajärv 138
 Soojärv, Listaku 76
 Soojärv, Misso 84
 Soojärv, Uljaste 41
 Suurjärv, Kaisma 122, 136
 Suurjärv, Kooraste 68, 73
 Suurjärv, Kurtna 43, 45
 Suurjärv, Ohepalu 14, 18
 Suurjärv, Rõuge 9, 84, 95, 98
 Suurjärv, Udriku 14, 19
 Suurjärv, Vaiste 122, 123
 Suurjärv, Viitna 14, 17
 Suurlaugas, Endla 33
 Suur Kaksjärv 14, 25
 Suur Kirjakjärv 47
 Suur Nõuni järv 59, 63
 Suur Saarjärv 98, 99
 Suur Uljaste järv 34, 41
 Sõdaaluse järv 82
 Särgjärv, Kurtna 43
 Süsijärv 34, 38, 39
 Süvajärv 60
 Tabina järv 76
 Tagajärv, Neeruti 34, 39
 Tamula järv 76, 81, 82, 84
 Tillijärv 113
 Tolkuse järved 122, 123, 124
 Tooma järved 12, 30, 34
 Tornijärv 68, 71
 Tsolgo järved 80
 Tudu järv 11
 Tulejärv 32, 34
 Turbajärv, Nõmme 35, 36
 Turujärv 66
 Tuuljärv 84, 93, 94
 Tõhela järv 122, 123
 Tõlinõmme järv 136
 Tõugjärv 84, 95, 96
 Tänavjärv 136, 137, 138
 Tündre järv 112, 117, 118
 Ubajärv 98, 99
 Udriku järved 14, 19
 Udsu järv 9, 112, 116, 117
 Udujärv 34, 40
 Uhtjärv 9, 99, 103
 Uiakatsi järv 68, 73
 Uljaste järv 34, 41
 Umbjärv, Muti 115
 Umbjärv, Vaiste 122, 123
 Umbjärv, Äntu 35, 37
 Urbukse järv 14, 21, 22, 23, 24
 Vaaba järv 68, 72
 Vagula järv 76, 81, 83, 84
 Vahejärv, Nelijärve 14, 21
 Vahejärv, Äntu 34, 36
 Vaikne järv 59, 62
 Valgejärv, Kurtna 43, 44, 45
 Valgejärv, Misso 90
 Valgejärv, Nohipalu 9, 11, 76, 79
 Valgejärv, Turvaste 134, 136
 Valgjärv, Kasaritsa 84, 85
 Valgjärv, Koorküla 9, 112, 116
 Valgjärv, Laose 112, 113
 Valgjärv, Otepää 59, 65
 Valgjärv, Rõuge 84, 95
 Valgjärv, Valguta 106, 107
 Valgjärv, Äntu 35, 37
 Vanamõisa järv 112, 115, 121
 Vaskna järv 84, 93
 Vastsekiivi järv 99, 103
 Veesi järv 92
 Veetka järv 100
 Veisjärv 112, 115
 Verevi järv 59, 61
 Verijärv 84, 85, 86
 Veskijärv, Alatskivi 51
 Veskijärv, Haapsalu raj. 135, 136
 Veskijärv, Nõmme 35, 36
 Veskijärv, Oisu 120
 Vidrike järv 68, 72
 Vihtla järv 84, 94
 Viisjaagu järv 58, 59
 Viitina järv 84
 Viitna järved 14, 17
 Viljandi järv 110, 112
 Vioste järv 76, 77, 78
 Virtsikujärv 43
 Vissi järv 59, 60
 Voki järv 68, 72
 Võhmetu järv 34, 38
 Võistre järv 111, 112
 Võrtsjärv 8, 9, 12, 103, 104, 105, 107, 108
 Võõbu järved 14, 29
 Vähkjärv, Piigandi 68, 74
 Väike Juusa järv 66, 67, 68
 Väikejärv, Kreo 23
 Väikejärv, Udriku 19
 Väike Linajärv, Tooma 30, 34
 Väike Keema järv 102
 Väike Nõuni järv 59, 63
 Väike Saarjärv 98, 99
 Väikejärv 84, 94
 Väimela järved 76, 81
 Väinjärv 30, 34
 Ödre järv 99, 101
 Oisu järv 112, 119
 Ähijärv 97, 98, 99
 Ännijärv 14
 Äntu järved 35, 36
 Ülemiste järv 12, 13, 14, 136

27 kop.